

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

**«Ενσωμάτωση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στην επιχειρησιακή
πρακτική των Ενόπλων Δυνάμεων : η ανάγκη (εκπόνησης) στρατιωτικού
εγχειριδίου στην Ελλάδα»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τριμελής επιτροπή:

Επίκουρη Καθηγήτρια Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα (επιβλέπουσα)

Ομότιμος Καθηγητής Στέλιος Περράκης

Λέκτωρ Γεώργιος Κυριακόπουλος

Αλέξανδρος Αλεξίου

ΑΜ: 1215Μ001

Αθήνα, 21 Νοεμβρίου 2016

Στη γυναίκα της ζωής μου
για τη στήριξη που μου παρείχε και την υπομονή που επέδειξε
Και στον μπέμπη μου
ο ερχομός του οποίου έδωσε νέο νόημα στη ζωή μου.

Περιεχόμενα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Η ΑΝΑΓΚΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	6
ΜΕΡΟΣ Α.....	8
Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΑΔ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ.....	8
A.1 Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΑΔ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	8
A.1.1 Υποχρεώσεις των κρατών	9
A.1.2 Ενσωμάτωση ανά κατηγορία	11
A.1.3 Προσέγγιση ενσωμάτωσης των Αρχών του ΔΑΔ - Τύποι ενσωμάτωσης	12
A.2 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΑΔ	15
A.2.1 Ορισμός.....	16
A.2.2 Χρησιμότητα.....	16
A.2.3 Διαδικασία έκδοσης	18
A.2.4 Περιεχόμενα εγχειριδίου	20
A.2.5 Αντίκτυπος στρατιωτικών εγχειριδίων	23
ΜΕΡΟΣ Β.....	25
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	25
B.1 ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΟ ΔΑΔ	25
B.1.2 Αρχές του ΔΑΔ	26
B.2 ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ	30
B.2.1 Συγκριτική μελέτη ξένων στρατιωτικών εγχειριδίων και πρακτικών	31
B.2.2 Συγκριτική μελέτη στρατιωτικών – ναυτικών – αεροπορικών εγχειριδίων	39
B.2.3 Ο ρόλος των Κανόνων εμπλοκής.....	41
B.3 ΤΟ ΔΑΔ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	42
B.3.1 Ενσωμάτωση του ΔΑΔ στην Ελλάδα.....	43
B.4 ΤΟ ΔΑΔ ΣΤΙΣ ΕΔ	45
B.4.1 Εκπόνηση στρατιωτικού εγχειριδίου.....	46
B.4.2 Ελληνικό Δόγμα	48
B.4.3 Υποχρεώσεις υιοθέτησης μέτρων	49
B.4.4 Υιοθέτηση του ΔΑΔ στις Ένοπλες Δυνάμεις.....	51
B.4.4 Νομικοί Σύμβουλοι.....	52

Β.4.5	Προβλέψεις ποινικής καταστολής σύμφωνα με τον ΣΠΚ.....	53
ΕΠΙΛΟΓΟΣ		56
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α».....		59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		60

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΝΣΚ: Αντικειμενικός Σκοπός
ΔΑΔ: Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο
ΔΔΑΔ: Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΔΕΕΣ: Διεθνής Επιτροπή Διεθνούς Σταυρού
ΔΕΣ: Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις
ΔΠΔ: Διεθνές Ποινικό Δίκαιο
ΔΠΔικ: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο
ΕΔ: Ένοπλες Δυνάμεις
ΕΚΕ: Εθνικοί Κανόνες Εμπλοκής
ΕΥΕ: Επιχειρήσεις Υποστήριξης Ειρήνης
ΗΕ: Ηνωμένα Έθνη
ΚατΔΠΔικ: Καταστατικό Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου
ΚατΧΗΕ: Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών
ΚΕ: Κανόνες Εμπλοκής
ΜΔΕΣ: Μη Διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις
ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση
Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΑ: Πολεμικά Αεροπορία
ΠΝ: Πολεμικό Ναυτικό
ΠΠ: Πρόσθετο Πρωτόκολλο
ΣΓ: Σύμβαση Γενεύης
ΣΞ: Στρατός Ξηράς
ΣΠΚ: Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας
ΣΣΑΣ: Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων
ΣΣΝΣ: (Σώμα) Στρατολογικό – Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων
ΣΤΥΠ: Συμφωνία Τυποποίησης
ΣΧ: Σύμβαση Χάγης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΝΑΓΚΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Έντονα συναισθήματα φιλευσπλαχνίας, οίκτου και ανθρωπισμού θα πρέπει να οδήγησαν τον Ελβετό επιχειρηματία Ερρίκο Ντυνάν να προτείνει μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του, «Μια ανάμνηση από το Σολφερίνο» (Un souvenir de Solferino), το οποίο δημοσιεύτηκε το 1862, την ίδρυση εθελοντικών επιτροπών παροχής βοήθειας στους τραυματίες πολέμου, που αργότερα ονομάστηκαν Σύλλογοι Ερυθρού Σταυρού και, δεύτερον, τη σύναψη μεταξύ όσων κρατών θα έδειχναν ενδιαφέρον, μίας Διεθνούς Συμβάσεως για την προστασία και την παροχή βοήθειας στους τραυματίες και τους ασθενείς στο πεδίο της μάχης. Το γεγονός που οδήγησε τον μεγάλο ανθρωπιστή στην ανάγκη διάδοσης των ανθρωπιστικών του ιδεών, ήταν ίσως τυχαίο – κι όμως έμελλε να αλλάξει στο εξής τον τρόπο αντιμετώπισης των θυμάτων των ενόπλων συγκρούσεων. Το 1859, περνώντας τυχαία από το Σολφερίνο της Βόρειας Ιταλίας, ένωσε οίκτο για τους χιλιάδες αβοήθητους τραυματίες που κείτονταν στο πεδίο της μάχης που είχε προηγηθεί και προσπάθησε να προσφέρει κάθε δυνατή βοήθεια. Επιστρέφοντας εν συνεχεία στη Γενεύη, μοιράστηκε την εμπειρία του αυτή με την έκδοση το 1862 της «ανάμνησής» του από το Σολφερίνο.

Έκτοτε και μέχρι σήμερα η διεθνής κοινότητα επέδειξε σημαντική ευαισθησία στην εκπόνηση κανόνων και αρχών που διέπουν τα ήθη και έθιμα του πολέμου. Πλέον η εποχή της αρχής σύμφωνα με την οποία «στον πόλεμο όλα επιτρέπονται» έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί. Ο κλάδος του Διεθνούς Δικαίου που ασχολείται με τους ανθρωπιστικούς κανόνες κατά τη διεξαγωγή του πολέμου έχει γνωρίσει τεράστια εξέλιξη λόγω των συνεχών μεταβαλλόμενων περιστάσεων στα πεδία των μαχών. Η εποχή που τα στρατεύματα παρατάσσονταν το ένα απέναντι από το άλλο φορώντας πολλές φορές εντυπωσιακές και φανταχτερές στολές με την όλη διαδικασία της μάχης, τις περισσότερες φορές να μη διαρκεί περισσότερες από κάποιες ώρες, έχει παρέλθει. Στη σύγχρονη εποχή ο πόλεμος είναι μια μακροσκελής πολύχρονη διαδικασία με ανάπτυξη όλο και περισσότερο καταστροφικών οπλικών συστημάτων τα οποία αφήνουν έντονα τα σημάδια τους στα πεδία των μαχών. Για τον περιορισμό αυτών των καταστροφικών συνεπειών του πολέμου η διεθνής κοινότητα προέβει στη σύνταξη και υιοθέτηση Συνθηκών για την οριοθέτηση τους και τη θέσπιση απαράβατων κανόνων προστασίας των θυμάτων του πολέμου. Η πρακτική αυτή συνέθεσε και ανέδυσσε ένα νέο κλάδο του διεθνούς Δικαίου ο οποίος είναι γνωστός με πολλά ονόματα, όπως Δίκαιο Ενόπλων Συρράξεων, Δίκαιο Ενόπλων Συγκρούσεων, Δίκαιο Πολέμου, Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ).

Με την πάροδο του χρόνου ο κλάδος αυτός δοκιμάστηκε και πολλές φορές αποδοκιμάστηκε για πολλούς λόγους. Ένας εξ αυτών αποτελεί η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ισχυρών ως προς τη θέσπιση κανόνων περιορισμού χρήσης κάποιων

όπλων μαζικής καταστροφής (όπως των πυρηνικών), ο οποίος έχει δεχθεί κριτική από τα λιγότερο ισχυρά κράτη διότι στη σύγχρονη εποχή με τη τόσο μεγάλη ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου δεν πρέπει να ισχύει ακόμα ο νόμος του ισχυρού. Όλα τα κράτη είναι ισότιμα μέλη της διεθνούς κοινότητας με τις ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα. Ένας δεύτερος είναι η αδυναμία πολλές φορές του συμβατικού δικαίου του ΔΑΔ να ακολουθήσει τις σύγχρονες εξελίξεις. Και αυτό διότι η πατροπαράδοτη συμβατική μορφή πολέμου όπου οι αντίπαλοι ήταν ευκρινώς διακριτοί μεταξύ τους έδωσε τη θέση του στο μη συμβατικό και πολλές φορές ανορθόδοξο πόλεμο κυρίως λόγω εμφάνισης του φαινομένου της τρομοκρατίας. Πλέον με την εμφάνιση τόσων πολλών δρώντων στα πεδία των μαχών όπου τα σύνορα του κράτους έχουν ξεπεραστεί, είναι πολλές φορές δύσκολη ή και αδύνατη η εφαρμογή των διατάξεων του ΔΑΔ. Οι συμβατικές όμως Ένοπλες Δυνάμεις κάθε κράτους θα πρέπει να βρίσκονται σε εγρήγορση ως προς τη διδασκαλία και την εκμάθηση των αρχών του ΔΑΔ. Είναι άλλωστε αυτές που θα κληθούν να τις εφαρμόσουν στα πεδία των μαχών συμβατικών και μη.

Στο πλαίσιο αυτής της αναγκαιότητας εκμάθησης και γνώσης των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ κρίθηκε σκόπιμη η μελέτη εκπόνησης ενός στρατιωτικού εγχειριδίου Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ελλείψει τέτοιου, στις ΕΔ το οποίο θα αποτελέσει πολύτιμο βοήθημα στα στελέχη των ΕΔ όλων των κλάδων ως προς αυτή την κατεύθυνση. Μέσα από την εργασία αυτή θα γίνει προσπάθεια απόδειξης της σημασίας και της αναγκαιότητας ενός τέτοιου εγχειρήματος το οποίο θα αποτελέσει τεράστιο βήμα προόδου προς τη διάδοση του ΔΑΔ στις ΕΔ και στη κοινωνία γενικότερα.

ΜΕΡΟΣ Α

Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΑΔ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ

A.1 Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΑΔ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Στα περισσότερα συνταγματικά συστήματα οι κανόνες και αρχές των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ είναι άμεσα εκτελέσιμες και ενσωματωμένες. Ως εκ τούτου, η θέσπιση ειδικών εθνικών εκτελεστικών νομοθεσιών δεν είναι απαραίτητη. Σε όλα τα συνταγματικά συστήματα αυτό ισχύει επίσης και για τους εθιμικούς κανόνες. Ωστόσο, αυτή η άμεση εφαρμογή είναι δυνατή μόνο για «αυτο-εκτελέσιμες» διατάξεις των διεθνών συνθηκών, όπως είναι οι κανόνες που είναι αρκετά ακριβείς ώστε να παρέχουν λύση ή πρόβλεψη σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Για όλους τους άλλους κανόνες του ΔΑΔ, θα πρέπει να θεσπιστεί εθνική νομοθεσία για να καταστήσει τους κανόνες αυτούς εκτελέσιμους. Ακόμη και όπου η περιγραφή των σοβαρών παραβιάσεων σε θέματα ΔΑΔ θεωρείται ότι είναι επαρκώς ακριβής, δεν μπορούσε να επιβληθεί ποινή για μια τέτοια συμπεριφορά από τα εθνικά δικαστήρια, εκτός εάν οι κυρώσεις έχουν οριστεί σαφώς στην εθνική νομοθεσία. Διαφορετικά θα παραβιαζόταν η αρχή καμία ποινή χωρίς νόμο (*nulla poena sine lege*).

Επιπλέον, μόνο η εθνική νομοθεσία μπορεί να ενσωματώσει αυτούς τους κανόνες στις πολύ διαφορετικές παραδόσεις του ποινικού δικαίου που αφορούν, για παράδειγμα τα στοιχεία του εγκλήματος και μπορεί να καθορίζει ποια δικαστήρια, στρατιωτικά ή πολιτικά, είναι αρμόδια για την εκδίκαση των παραβάσεων. Το ΔΑΔ μπορεί να περιγράψει το ποιος μπορεί να χρησιμοποιήσει το έμβλημα του Ερυθρού Σταυρού, της Ερυθράς Ημισελήνου ή του Ερυθρού Κρύσταλλου σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου, σε ποια αντικείμενα και κάτω από ποιες συνθήκες, με την άδεια και υπό τον έλεγχο της αρμόδιας αρχής. Μόνο η εθνική νομοθεσία μπορεί όμως να ορίσει ποια είναι αυτή η αρμόδια αρχή και να παρέξει τις απαραίτητες λεπτομέρειες χρησιμοποίησης τους. Γενικότερα, όπου οι συμβάσεις του ΔΑΔ προβλέπουν την υποχρέωση του κράτους να ενεργήσει, μόνο η εθνική νομοθεσία μπορεί να διευκρινίσει σε τι οφείλει αυτή να δράσει. Χωρίς μια τέτοια διευκρίνιση, η διεθνής υποχρέωση θα παραμείνει νεκρό γράμμα και ως εκ τούτου θα παραβιάζεται όταν θα πρέπει να εφαρμοστεί. Η εθνική νομοθεσία είναι, επομένως, ο ακρογωνιαίος λίθος της εφαρμογής του ΔΑΔ¹.

¹ Βλέπε HOW DOES LAW PROTECT IN WAR?, Marco Sassòli, Antoine A. Bouvier, Anne Quintin, Volume I, Third Edition, ICRC. σελ 267-268

A.1.1 Υποχρεώσεις των κρατών

Με την επικύρωση της ΣΧ IV τα κράτη δεσμεύτηκαν μεταξύ τους να «εκδώσουν οδηγίες στις Ένοπλες Δυνάμεις τους οι οποίες θα είναι σε συμφωνία με τους κανονισμούς σεβασμού των νόμων και των εθίμων του κατά ξηρά πολέμου»². Ομοίως με την επικύρωση των ΣΓ του 1949 τα κράτη δεσμεύτηκαν να «Διαδίδουν το κείμενο» και να «Περιλαμβάνουν τη μελέτη τους, σε στρατιωτικά προγράμματά τους». Επίσης η ΣΓ III παρέχει ακόμα και για «Οποιαδήποτε στρατιωτική ή άλλη αρχή, που σε καιρό πόλεμο αναλαμβάνει ευθύνες όσον αφορά τους αιχμαλώτους πολέμου, θα πρέπει να λάβει ειδικές οδηγίες για το χειρισμό τους»³. Το ΠΠ Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης, επεκτείνει περαιτέρω αυτή την υποχρέωση προβλέποντας, μεταξύ άλλων: ότι Συμβαλλόμενα μέρη, «χωρίς καθυστέρηση, λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την εκτέλεση των υποχρεώσεων τους ... θα δώσουν εντολές και τις οδηγίες για την εξασφάλιση της τήρησης τους... και θα εποπτεύουν την εκτέλεσή τους»⁴, επίσης ότι «Οποιαδήποτε στρατιωτική ή πολιτική αρχή ... θα πρέπει να εξοικειωθεί πλήρως με το κείμενο αυτό»⁵ και «Ανάλογα με το επίπεδο ευθύνης τους, οι διοικητές πρέπει να διασφαλίσουν ότι τα μέλη των Ενόπλων Δυνάμεων υπό τις διαταγές τους γνωρίζουν τις υποχρεώσεις τους»⁶. Εκτός δηλαδή της ενσωμάτωσης των αρχών και των κανόνων του ΔΑΔ στο εσωτερικό εθνικό δίκαιο μέσω της εθνικής νομοθεσίας η ενσωμάτωση περιλαμβάνει και ενέργειες διάδοσης του ΔΑΔ κυρίως στις τάξεις των ΕΔ αλλά και ανάπτυξη πρωτοβουλίας και θέσπιση μέτρων από διάφορους άλλους φορείς των κρατών, όπως από αυτούς που είναι επιφορτισμένοι με την πολιτική προστασία για την οργάνωση των όσων προβλέπονται από τις αρχές του, ακόμα από τον καιρό της ειρήνης.

Όσον αφορά τις ΕΔ, η επιτυχία στις στρατιωτικές επιχειρήσεις διαμορφώνεται από το δόγμα, από τον τρόπο εκπαίδευσης του προσωπικού καθώς και από τα διαθέσιμα μέσα. Όταν ο διοικητής λαμβάνει μια νέα αποστολή θα εξετάσει το ισχύον δόγμα στα πλαίσια του οποίου θα δράσει για να εκπληρώσει την αποστολή. Η ικανότητά του να νικήσει τον αντίπαλο σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, θα εξαρτηθεί από τη στρατιωτική μόρφωση κυρίως όσον αφορά την τακτική και την πρακτική εκπαίδευση που έλαβε κατά τη διάρκεια της καριέρας του. Η Εκπαίδευση του αυτή και τα μέσα που θα έχει στη διάθεσή του, ειδικά το έμπυχο δυναμικό και η ποιότητα των στρατευμάτων του, θα αποδειχθούν καθοριστικά κατά τη μάχη. Ομοίως, και ο σεβασμός που προσδίδει κάθε στρατιωτικός στους κανόνες και τις αρχές του ΔΑΔ, εξαρτάται από το βαθμό ενσωμάτωσης τους, στην όλη διαδικασία του συστήματος της στρατιωτικής εκπαίδευσης του κάθε κράτους ξεχωριστά. Περιλαμβάνει την ενσωμάτωση του ΔΑΔ σε κάθε στάδιο της, από τα πιο χαμηλά στρώματα της ιεραρχίας μέχρι τα ανώτερα και ανώτατα ή την ειδική εκπαίδευση που πρέπει να λαμβάνουν οι στρατιωτικοί νομικοί σύμβουλοι. Οι τελευταίοι θα πρέπει να λαμβάνουν

² Αρ.1 ΣΧ IV

³ Αρ. 127

⁴ Αρ. 80

⁵ Αρ. 83§2

⁶ Αρ. 87§2

ενεργό ρόλο τόσο κατά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων όσο κατά τη διαδικασία της στοχοποίησης και θα πρέπει να αποτελούν βασικό και αναντικατάστατο βοήθημα κάθε επιχειρησιακού διοικητή στο πεδίο της μάχης. Ως εκ τούτου, δεν είναι αρκετό απλά να υπενθυμίζουμε σε ένα διοικητή ή έναν απλό στρατιώτη ότι για παράδειγμα, πρέπει να σέβεται και να προστατεύει τους αιχμαλώτους πολέμου (POW). Θα πρέπει να γνωρίζει τι συγκεκριμένα μέτρα πρέπει να ληφθούν όσον αφορά τα πρόσωπα αυτά, και πώς να τα εκτελούν.

Ως προς αυτή την κατεύθυνση, το 1977 η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ) ανέπτυξε πρωτοβουλία για την υποστήριξη των εθνικών προγραμμάτων ενσωμάτωσης του ΔΑΔ, στην εκπαίδευση, το δόγμα και τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων στις Ένοπλες Δυνάμεις διεθνώς υιοθετώντας μια διττή προσέγγιση⁷.

- **Δραστηριότητες Διάδοσης** που αποσκοπούν στην απόκτηση της κατανόησης από τα κράτη περί των δραστηριοτήτων της ΔΕΕΣ και να εγγυηθεί την εξασφάλιση της πρόσβασης της στα θύματα και την ασφάλεια της.

- **Δραστηριότητες Ενσωμάτωσης** που αποσκοπούν στο να υιοθετήσουν οι Ένοπλες Δυνάμεις συγκεκριμένους μηχανισμούς ή μέτρα για το σεβασμό των αρχών της ΔΑΔ, των ειδικά προστατευόμενων προσώπων και αντικειμένων καθώς και στην υιοθέτηση των απαραίτητων μέσων για το σκοπό αυτό.

Η ενσωμάτωση του ΔΑΔ είναι μια διαρκής διαδικασία και προαπαιτεί για την επιτυχία της μια ολοκληρωμένη και προσεκτικά μελετημένη προσέγγιση, από την υψηλότερη στρατιωτική αρχή και ανάθεση σε συγκεκριμένη Διεύθυνση στα Γενικά Επιτελεία των ΕΔ για την εκπόνηση και πραγματοποίηση ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ενσωμάτωσης του ΔΑΔ. Η σταθερότητα και η συνεχής προσπάθεια αναβάθμισης του προγράμματος αυτού είναι σημαντική λόγω της συνεχούς ανάπτυξης της τεχνολογίας και των συνεχώς μεταβαλλόμενων περιστάσεων στις οποίες οι ΕΔ θα κληθούν να δραστηριοποιηθούν.

Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να ακολουθούν τρεις διαστάσεις. Πρώτον σε επίπεδο δόγματος, το οποίο θα πρέπει να επικεντρώνεται στην κάλλιστη ανάπτυξη των ΕΔ για την επίτευξη των εθνικών ΑΝΣΚ σε στρατηγικό και τακτικό επιχειρησιακό επίπεδο. Το δόγμα αυτό θα πρέπει να είναι σε συμφωνία με το εθνικό δίκαιο το οποίο με τη σειρά του θα πρέπει να έχει συμπεριλάβει τις προβλέψεις των διεθνών συμφωνιών και συμβάσεων και θα πρέπει να περιλαμβάνει τις αρχές του ΔΑΔ και να παρέχει συγκεκριμένα μέσα και μέτρα για το σεβασμό των ειδικά προστατευόμενων προσώπων και αντικειμένων. Δεύτερον, όσον αφορά την εκπαίδευση, αυτή θα πρέπει να επικεντρώνεται στη θεωρητική γνώση του τί το προσωπικό πρέπει να κάνει. Η εκπαίδευση θα πρέπει να είναι συνεχής κα σε όλα τα επίπεδα και σε όλους ανεξαρτήτως βαθμού, ανάλογα βέβαια πάντα με τη θέση, τα εκτελούμενα καθήκοντα και το βαθμό των στελεχών των ΕΔ. Τέλος, η πρακτική εξάσκηση και ο εξοπλισμός θα πρέπει να εστιάζει στην παροχή πρακτικής εμπειρίας του τι θα πρέπει τα στελέχη να κάνουν σε κάθε περίπτωση, αντιμετωπίζοντας σειρά πολυάριθμων σεναρίων

⁷<https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/armed-forces-ihl-integration-310503.htm>,
Forces: Integration of IHL

τα οποία θα πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο πρακτικά και ρεαλιστικά. Είναι αυτονόητο ότι όλη αυτή η διαδικασία θα πρέπει να υποστηρίζεται από τα εθνικά στρατιωτικά εγχειρίδια, τα οποία θα αποτελέσουν ένα σημαντικό βοήθημα ως προς την κατεύθυνση αυτή.

A.1.2 Ενσωμάτωση ανά κατηγορία

Μέσα από τη συστηματική και διαρκή δράση της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, σε συνεργασία με τις εθνικές επιτροπές των κρατών έχει δημιουργηθεί μια χρήσιμη βάση δεδομένων για την πρακτική των κρατών⁸.

Σε αυτή τη βάση δεδομένων γίνεται εκτενής αναφορά στην πρακτική που ακολουθούν τα κράτη, όσον αφορά την ενσωμάτωση του ΔΑΔ στο εσωτερικό τους. Η πρακτική αυτή χωρίζεται σε πέντε τομείς, που ο καθένας από αυτούς χωρίζεται σε περισσότερους υποτομείς. Οι τομείς αυτοί είναι:

α. Η συμμόρφωση με τις αρχές του ΔΑΔ που περιλαμβάνει το σεβασμό του, την αρχή της αμοιβαιότητας, το ρόλο των νομικών συμβούλων στις ΕΔ, τη διδασκαλία του ΔΑΔ στις τάξεις των ΕΔ και τη διάδοση του ΔΑΔ στους πολίτες⁹.

β. Η επιβολή του ΔΑΔ που περιλαμβάνει τη διασφάλιση του σεβασμού του ΔΑΔ έναντι όλων (*erga omnes*), τα αντίποινα, τα αντίποινα εναντίων προστατευόμενων προσώπων, τα αντίποινα εναντίον προστατευόμενων αντικειμένων και τα αντίποινα σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις¹⁰.

γ. Η ευθύνη και οι επανορθώσεις που περιλαμβάνει την ευθύνη για παραβιάσεις του ΔΑΔ και τις επανορθώσεις¹¹.

δ. Η ατομική ευθύνη που περιλαμβάνει την ατομική ευθύνη, την ευθύνη διοικητού για έκδοση διαταγών διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, την ευθύνη διοικητού για την αδυναμία αποσόβησης, ποινικής καταστολής και αναφοράς εγκλημάτων πολέμου, την υπακοή σε διαταγές ανωτέρου και την υπεράσπιση σε διαταγές ανωτέρου¹².

ε. Τα εγκλήματα πολέμου που περιλαμβάνουν τον ορισμό, τη δικαιοδοσία, την δίωξη, την αμνηστία, τους κανονιστικούς περιορισμούς και τη διεθνή συνεργασία στις ποινικές διαδικασίες¹³.

Καθένας από τους τομείς και υποτομείς αυτούς εξετάζει τη διεθνή πρακτική κάνοντας μια πρώτη αναφορά στις προβλέψεις των συνθηκών ανεξαρτήτως αν αυτές ανήκουν στα συμβατικά κείμενα του ΔΑΔ. Γίνεται δηλαδή αναφορά σε όλες τις συνθήκες που έχουν σχέση με τις προβλέψεις του και από άλλους κλάδους δικαίου, όπως το

⁸ <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2>

⁹ https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter40

¹⁰ https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter41

¹¹ https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter42

¹² https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter43

¹³ https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cha_chapter44

διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το Διεθνές Ποινικό δίκαιο. Στη συνέχεια περιλαμβάνονται όλες οι αναφορές που περιέχονται στα στρατιωτικά εγχειρίδια όλων των κρατών, γεγονός που αποδεικνύει τη σημαντική συμβολή τους στην πρακτική των κρατών. Εν συνεχεία γίνεται αναφορά στην εθνική νομοθεσία κάθε κράτους και των διατάξεων που έχει αυτό θεσπίσει για την ενσωμάτωση των συγκεκριμένων προβλέψεων του ΔΑΔ. Ακολουθεί μια συστηματική μελέτη της νομολογίας κάθε κράτους για καθένα από τους παραπάνω τομείς και υποτομείς και άλλες μορφές απόδειξης της πρακτικής των κρατών που περιλαμβάνει κυρίως δηλώσεις πολιτικών προσώπων ή αξιωματούχων και αντιπροσώπων σε διάφορες διεθνείς, διμερείς ή πολυμερείς συσκέψεις. Τέλος γίνεται αναφορά στους διεθνείς οργανισμούς και άλλους φορείς, όπως διεθνή δικαιοδοτικά όργανα ή θεσμούς διεθνών και μη οργανισμών δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και στο Διεθνές Κίνημα του Ερυθρού Σταυρού/Ημισελήνου.

A.1.3 Προσέγγιση ενσωμάτωσης των Αρχών του ΔΑΔ - Τύποι ενσωμάτωσης

Το κεφάλαιο αυτό ασχολείται με την ενσωμάτωση των αρχών και κανόνων δικαίου, δηλαδή τη διαδικασία της μετατροπής των κανόνων αυτών σε συγκεκριμένους μηχανισμούς ή μέτρα για την εξασφάλιση της συμμόρφωσης και του σεβασμού τους καθώς και την υιοθέτηση των μέσων που απαιτούνται για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Η επιβολή των κανόνων δικαίου και η επιχειρησιακή δράση στο πεδίο της μάχης, συνεπάγεται σημαντικές εξουσίες, όπως η έρευνα ανθρώπων ή της ιδιοκτησίας τους και η χρήση βίας, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης όπλων, σε περιπτώσεις αποτροπής σοβαρών εγκλημάτων που απειλούν ανθρώπινες ζωές με σκοπό να θέσει τους δράστες εκτός δράσης με τον τραυματισμό ή ακόμα και τη θανάτωσή τους. Ωστόσο, τέτοιες εξουσίες συνοδεύονται με ισοδύναμες υποχρεώσεις. Κατά την εκτέλεση τους, η χρήση βίας δεν είναι απεριόριστη, και πρέπει πάντα να περιβάλλεται μέσα σε συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο. Σε διεθνές επίπεδο, οι εν λόγω κανόνες και τα νομικά πρότυπα κατοχυρώνονται στο ΔΑΔ.

Σε πολλά κράτη έχουν γίνει μεγάλες προσπάθειες για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση με το δίκαιο κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων και σε μερικά από αυτά έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος. Ωστόσο, οι παραβιάσεις εξακολουθούν να εμφανίζονται, κάνοντας την ενίσχυση της συμμόρφωσης περισσότερο επιτακτική. Η ενσωμάτωση των αρχών του ΔΑΔ, σε εθνικό επίπεδο όπως ειπώθηκε και παραπάνω, είναι επιτακτική ανάγκη για την επίτευξη αυτού του στόχου. Η ένταξη είναι μια συνεχής διαδικασία. Θα πρέπει να απευθύνεται στο ισχύον στρατιωτικό δόγμα, την εκπαίδευση, σε θέματα εξοπλισμών και να υποστηρίζεται από αποτελεσματικό σύστημα κυρώσεων για την επαρκή καταστολή των παραβιάσεων του ΔΑΔ.

Η ενσωμάτωση των προβλέψεων του ΔΑΔ θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο κατηγορίες, στην πλήρη (εθνική) που αφορά το νομικό πλαίσιο στοιχειοθέτησης των προβλέψεων του ΔΑΔ και τις ευθύνες των πολιτικών αρχών για την εφαρμογή και τη

διάδοσή τους και στην Ενσωμάτωση μέσω Εκπαίδευσης, που αναφέρεται ειδικότερα στις ΕΔ και αντιμετωπίζει τις τεχνικές πτυχές της μεταφοράς της σχετικής νομοθεσίας στο δόγμα, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τον εξοπλισμό, καθώς και τον κρίσιμο ρόλο που έχει το σύστημα κυρώσεων.

A.1.3.1 Πλήρης ενσωμάτωση

Για να είναι αποτελεσματική η εφαρμογή των διατάξεων του ΔΑΔ, οι διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις θα πρέπει να ενσωματωθούν στην εθνική νομοθεσία. Η υπογραφή και κύρωση των συμβάσεων είναι μόνο το πρώτο βήμα. Όλα τα μέλη έχουν σαφή υποχρέωση υιοθέτησης θετικών μέτρων εφαρμογής των διεθνών κειμένων που προσυπογράφουν. Ενώ αυτό ισχύει για κάθε ρύθμιση, για τους κανόνες που διέπουν τον πόλεμο και την επιβολή του νόμου, είναι ακόμη πιο ζωτικής σημασίας. Για την πλήρη ενσωμάτωση των διατάξεων των συμβατικών κειμένων κάθε πολιτική ηγεσία πρέπει να λάβει μια σειρά μέτρων και την εφαρμογή τους από όλους, σε ολόκληρη την επικράτεια του κράτους. Η διαδικασία είναι σαφώς πολύπλοκη και συνήθως περιλαμβάνει διάφορους φορείς όπως υπουργεία, το νομοθετικό σώμα, τα δικαστήρια και τα σώματα ασφαλείας. Ως εκ τούτου, χρειάζεται προσεκτικός σχεδιασμός από τις υψηλότερες πολιτικές αρχές και στενός συντονισμός.

Οι διαδικασίες και τα μέτρα που θα πρέπει να αναληφθούν σε αυτό το επίπεδο ενσωμάτωσης θα μπορούσαν ενδεικτικά να περιλάβουν τη μετάφραση των συνθηκών στην εθνική γλώσσα, την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με τις διατάξεις των συνθηκών συμπεριλαμβανημένης και της ποινικής νομοθεσίας, τη θέσπιση μέτρων από τον καιρό της ειρήνης για την οργάνωση των σωστών υποδομών και αρχών που προβλέπονται ή ενθαρρύνονται από τις διατάξεις του ΔΑΔ, όπως οργάνωση εθνικών επιτροπών Ερυθρού Σταυρού/Ημισελήνου/Κρυστάλλου, την αναγνώριση και σήμανση των προστατευμένων προσώπων και εγκαταστάσεων και την έκδοση των αντίστοιχων εγγράφων/καρτών αναγνώρισής τους ακόμα και την πρόβλεψη κατασκευής στρατιωτικών υποδομών σε τέτοια σημεία τα οποία δε θα θέτουν σε κίνδυνο τα προστατευμένα πρόσωπα και εγκαταστάσεις.

Παραβιάσεις του νόμου όμως, συμβαίνουν. Η γνώση από μόνη της δεν αποτελεί εγγύηση της συμμόρφωσης. Παρά την ύπαρξη ενός συνόλου διεθνών κανόνων που αποσκοπούν στη ρύθμιση της χρήσης βίας, πρέπει να αναγνωριστεί ότι οι παραβιάσεις των διατάξεων του ΔΑΔ συμβαίνουν τακτικά σχεδόν από όλους τους στρατούς που θα βρεθούν στο πεδίο της μάχης. Και επειδή μόνο η αρνητική συμπεριφορά γίνεται γνωστή και κατακρίνεται, είναι σχεδόν αδύνατο να καθοριστεί το ποσό της νόμιμης συμπεριφοράς ενός στρατεύματος. Αρκεί δηλαδή μια παράνομη πράξη για να επιφέρει την κριτική της διεθνούς κοινής γνώμης ανεξάρτητα του πόσο καλά οργανωμένο είναι το όλο σύστημα ενσωμάτωσης ενός κράτους. Παρόλα αυτά η υποχρέωση του σεβασμού του νόμου παραμένει, και θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια διατήρησης του. Για τον προσδιορισμό των μέτρων, μέσων και μηχανισμών που απαιτούνται για την αποφυγή της παράνομης συμπεριφοράς, είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι τις περισσότερες των περιπτώσεων

συμβαίνουν λόγω της έλλειψης γνώσης των προβλέψεων του ΔΑΔ. Ωστόσο, μια σε βάθος ανάλυση της συμπεριφοράς των στρατιωτών, θα έδειχνε ότι παραβιάσεις πραγματοποιούνται και από ανθρώπους που γνωρίζουν τις βασικές αρχές του ΔΑΔ. Η εμπειρία δείχνει ότι η μη συμμόρφωση με τις βασικές διατάξεις του, μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους παράγοντες, που συχνά συμπίπτουν και περιλαμβάνουν ανεπαρκείς δεξιότητες, ελαττωματική στάση, παράνομη συμπεριφορά, έλλειψη επαρκούς εξοπλισμού, έλλειψη θέλησης, ανεπαρκής γνώση και έλλειψη αποτελεσματικών κυρώσεων για τις παραβιάσεις. Σαφώς, η ουσία του προβλήματος δεν είναι ότι οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν το νόμο: το πρόβλημα έγκειται στη μετάφραση της γνώσης σε κατάλληλη συμπεριφορά¹⁴.

A.1.3.2 Ενσωμάτωση με εκπαίδευση¹⁵

Για την πρόληψη των παραβιάσεων, οι διατάξεις του ΔΑΔ πρέπει να γίνουν αναπόσπαστο μέρος της διεξαγωγής των επιχειρήσεων. Η επικύρωση των συνθηκών και η ενσωμάτωσή τους στο εσωτερικού δικαίου είναι απαραίτητα βήματα προς την κατεύθυνση της συμμόρφωσης. Η διάδοση του περιεχόμενου τους, όσο το δυνατόν ευρύτερα είναι ένα άλλο σημαντικό στοιχείο προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης και της συμμόρφωσης.

Στις ΕΔ η διάδοση και συμμόρφωση θα πραγματοποιηθεί μέσω της ενσωμάτωσης των διατάξεων στο ισχύον στρατιωτικό δόγμα και κυρίως μέσω ενός αποτελεσματικού συστήματος εκπαιδεύσεως. Αυτό σημαίνει ότι το ισχύον δίκαιο πρέπει να μεταφραστεί σε συγκεκριμένα μέτρα, μέσα και μηχανισμούς, σε όλα τα επίπεδα τα οποία περιλαμβάνουν και τη συστηματική ενσωμάτωση των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ σε όλα τα στρατιωτικά εγχειρίδια (όχι μόνο του ΔΑΔ).

Βασικό στοιχείο της ολοκλήρωσης είναι η πρόβλεψη ότι το δόγμα, η εκπαίδευση και ο εξοπλισμός συνδέονται στενά μεταξύ τους και αλλάζουν συνεχώς. Διδάγματα κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων, αλλαγές στο ισχύον δίκαιο, τον εξοπλισμό και τη φύση των απειλών απαιτούν τακτική αναθεώρηση όλων των παραπάνω στοιχείων. Η ενσωμάτωση του δικαίου θα πρέπει να είναι μια διαρκής, αέναη, κυκλική διαδικασία.

Αναφορικά με την εκπαίδευση, τα μέσα και οι μηχανισμοί για τη συμμόρφωση με το ΔΑΔ, πρέπει να γίνουν αναπόσπαστο μέρος της όλης διαδικασίας της εκπαίδευσης. Θα πρέπει να επικεντρώνεται στην παροχή θεωρητικής γνώσης προσωπικού του τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουν. Η διδασκαλία του περιεχομένου του εφαρμοστέου δικαίου κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης είναι ένα απλό βήμα. Ο αριθμός των ωρών διδασκαλίας και η αναλογία της θεωρίας με την πρακτική πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες του κοινού, σύμφωνα με το βαθμό, την υπηρεσία, τον κλάδο και την ειδικότητα τους. Η διδασκαλία πρέπει πάντα να είναι όσο το δυνατό πρακτική και ρεαλιστική. Μια πιο ακαδημαϊκή προσέγγιση μπορεί να υιοθετηθεί όσο υψηλότερη η τάξη και το επίπεδο του κοινού σε ανώτερα σχολεία στρατιωτικής επιμόρφωσης ανώτερων αξιωματικών. Οπουδήποτε κρίνεται σκόπιμο, η επιμόρφωση θα πρέπει να περιλαμβάνει

¹⁴ Βλέπε Handbook On International Rules Governing Military Operations, ICRC, 2013 σελ 29

¹⁵ Ibid σελ 31-41

ρεαλιστικά διλήμματα που σχετίζονται με τη συμμόρφωση των κανόνων του ΔΑΔ, επιτρέποντας σε όλους τους στρατιωτικούς, ανεξαρτήτως βαθμού, να γνωρίζουν πώς να σέβονται το ΔΑΔ σε μια δεδομένη κατάσταση. Θα πρέπει ο βαθμός εκπαίδευσης να φτάσει σε τέτοιο σημείο ώστε να επιτρέπει σε όλους τους στρατιωτικούς, να αποκτήσουν τις δεξιότητες και την εμπειρία και την απόκτηση των σωστών αντανakλαστικών, να ενεργούν με τρόπο αυτοματοποιημένο σε κάθε δεδομένη κατάσταση όσο δύσκολη και πολύπλοκη και αν είναι αυτή. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με συνεχή και επαναλαμβανόμενη πρακτική.

Α.2 ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΑΔ

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σύμφωνα με τις αρχές του ΔΑΔ τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν υποχρεώσεις θέσπισης και λήψης θετικών μέτρων για την τήρηση και διάδοσή του¹⁶. Από τη γενική αυτή υποχρέωση μπορεί να ειπωθεί ότι απορρέουν δύο επιπλέον καθήκοντα, το ένα σχετικά με την παροχή νομικών συμβούλων στον στρατό (άρθρο 82) και το άλλο σχετικά με τη διάδοση του ΔΑΔ (άρθρο 83). Η έκδοση και δημοσίευση εθνικών εγχειριδίων είναι για πολλούς η κύρια συνιστώσα του δεύτερου καθήκοντος, αυτό της διάδοσης¹⁷.

Ορισμένες χώρες θεωρούν τα στρατιωτικά εγχειρίδια ένα απαραίτητο συστατικό του συνολικού κανονιστικού πλαισίου των ενόπλων δυνάμεών τους. Στον κατάλογο των χωρών αυτών περιλαμβάνονται κράτη με πιο διαδεδομένη και δαπανηρή διεθνή στρατιωτική παρουσία και εκτεταμένη συμμετοχή σε ένοπλες συγκρούσεις. Η προσέγγιση των χωρών αυτών αντανakλά εν μέρει την αναγνωρισμένη επιτακτική ανάγκη της ενημέρωσης των μελών των ενόπλων δυνάμεών τους για το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο και τους ισχύοντες περιορισμούς στη χρήση βίας κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, με σκοπό να εξασφαλίσουν ότι οι περιορισμοί αυτοί έχουν γίνει κατανοητοί και σεβαστοί στην πράξη. Προς την κατεύθυνση αυτή, αξιοθαύμαστε προσπάθειες και τεχνογνωσία έχουν επενδυθεί για την ανάπτυξη στρατιωτικών εγχειριδίων εδώ και πολλά χρόνια. Η προσπάθεια αυτή σήμερα έχει γίνει συνεχής, ώστε να συμπεριλάβει όλες τις μορφές και τα πιθανά σενάρια των νέων μορφών πολέμου συμπεριλαμβάνοντας και τις ασύμμετρες απειλές ή ακόμα και τον κυβερνητικό πόλεμο. Μάλιστα πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι τα πρώτα θεμέλια του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου είναι εν μέρει χτισμένα σε εθνικά εγχειρίδια.

Όμως τι ακριβώς είναι ένα εθνικό στρατιωτικό εγχειρίδιο του ΔΑΔ; Τι χωρίζει ένα κράτος που έχει εκδώσει ένα εγχειρίδιο από ένα κράτος που δεν έχει; Τι πρέπει να περιλαμβάνει και προς ποιους πρέπει να απευθύνεται; Και τέλος ποιος ο αντίκτυπος των εγχειριδίων στα κράτη που τα εκδίδουν αλλά και σε ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα; Αυτά είναι μερικά ερωτήματα τα οποία θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν.

¹⁶ κυρίως στα άρθρα 80, 82 και 83 του ΠΠ Ι

¹⁷ Βλέπε National Military Manuals on the Law of Armed Conflict, FICHL, Nobuo Hayashi (editor), Oslo, σελ. 7

A.2.1 Ορισμός

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι δεν υπάρχει, ένας μοναδικός επιτακτικός ορισμός εθνικού εγχειριδίου Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Στα εγχειρίδια αυτά εντοπίζονται αρκετά κοινά χαρακτηριστικά όπως π.χ., στόχους και ομάδες χρηστών αλλά από την άλλη, παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές σε κρίσιμες πτυχές, όπως τα έννομα αποτελέσματά τους. Σε ορισμένα κράτη τα εθνικά εγχειρίδια του ΔΑΔ απολαμβάνουν μιας εξέχουσας θέσης μεταξύ των κειμένων του ΔΑΔ. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα εγχειρίδια τείνουν να απευθύνονται σε ανώτερα ιεραρχικά στρώματα είτε στρατιωτικά είτε πολιτικά. Ως αποτέλεσμα, το περιεχόμενό τους, τείνει να είναι πιο πολύπλοκο και λεπτομερές από εκείνο ενός που απευθύνεται σε χαμηλότερου επιπέδου κοινό, όπως π.χ., μία «κάρτα στρατιώτη». Τα εγχειρίδια, όπως μαρτυρά και ο τίτλος τους, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι πρακτικά κείμενα τα οποία θα αποτελούν το κύριο μέσο αναφοράς των χρηστών για τους οποίους απευθύνονται.

Φαίνεται, ωστόσο, ότι κάθε κράτος παραμένει ελεύθερο να αποφασίσει το, τι είναι ένα εγχειρίδιο και τι πρέπει να κάνει (ποιος ο σκοπός εκπόνησης του). Συγκεκριμένα, εναπόκειται σε κάθε κράτος να αποφασίσει εάν το εγχειρίδιο του θα πρέπει ή δεν θα πρέπει να απολαμβάνει δέσμευσης εξουσίας. Στα περισσότερα εγχειρίδια όπως αυτό των ΗΠΑ, της Βρετανίας και του Καναδά, ο χαρακτήρας τους, δεν είναι *per se* δεσμευτικός. Σε αντίθεση, το γερμανικό και ελβετικό εγχειρίδιο έχουν εκδοθεί ως «Κανονισμοί» στο πλαίσιο των αντίστοιχων εγχώριων συστημάτων τους και, ως εκ τούτου, έχουν δεσμευτική λειτουργία για τους αποδέκτες τους¹⁸.

A.2.2 Χρησιμότητα

Η χρησιμότητα και ο λόγος ύπαρξης ή εκπόνησης είναι πολυδιάστατος. Κατ' αρχάς τα εγχειρίδια παρέχουν σημαντική βοήθεια στη διασαφήνιση του περιεχομένου των κανόνων του ΔΑΔ που συχνά διατυπώνονται κατά τρόπο πάρα πολύ γενικό για να έχουν πρακτική χρήση. Τα στρατιωτικά εγχειρίδια του ΔΑΔ αποτελούν επίσης σημαντικό, αν όχι το σημαντικότερο βοήθημα των νομικών συμβούλων για την ενάσκηση των καθηκόντων τους αποτελεσματικότερα. Επίσης αποτελούν βασικό βοήθημα για την εκπαίδευση και τη μάθηση των κανόνων και αρχών του ΔΑΔ, ώστε να καταστεί βέβαιο μέχρι και στον τελευταίο στρατιώτη, ποια θα πρέπει να είναι η ορθή και νόμιμη, από πλευράς ανθρωπιστικού δικαίου, συμπεριφορά κατά την μάχη, για την εκπλήρωση της αποστολής.

Παραμένει όμως συζητήσιμο κατά πόσον κάθε κράτος με στρατιωτικά δυνάμεις θα πρέπει να διαθέτει ένα εγχειρίδιο του ΔΑΔ. Δεν είναι καλύτερα να διατηρήσει μια

¹⁸ Ibid σελ 23

ευελιξία με το να μην εκδώσει τίποτα; Και ίσως κάποιες φορές να προκαλέσει περισσότερο προβλήματα, παρά λύσεις. Την άποψη αυτή ίσως να έχουν τα κράτη που θέλουν να κρατήσουν μια στάση και πρακτική με περισσότερη ελευθερία κινήσεων όσον αφορά την τήρηση των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ. Δεν θέλουν δηλαδή να είναι δεσμευμένα έναντι ενός νομικού στρατιωτικού κειμένου σε περιπτώσεις επιρρίψεως ευθυνών εις βάρος τους. Βέβαια η πρόθεση αυτή εμφανίζεται και σε πρακτικές κρατών, τα οποία προσπερνούν το «σκόπελο» αυτό περιλαμβάνοντας απλώς μια δήλωση στο προοίμιο, τις περισσότερες φορές του εγχειριδίου για τη μη δεσμευτικότητα του, ώστε αυτό να μην αποτελεί απόδειξη πρακτικής και κατά συνέπεια δημιουργία εθίμου.

Η προσέγγιση όμως αυτή, της απραξίας και της μη έκδοσης στρατιωτικών νομικών βοηθημάτων, παρομοιάζει μάλλον με την πρακτική του εθελότυφλου¹⁹. Για τους στρατιωτικούς που μάχονται στα πεδία των μαχών η απραξία δεν αποτελεί επιλογή. Πρέπει να λαμβάνουν συνεχώς αποφάσεις που επηρεάζουν τις ζωές των συναδέλφων τους και την επιτυχή εκτέλεση της αποστολής έχοντας στη διάθεση τους ελάχιστο χρόνο για περίσκεψη και συχνά με ανεπαρκή πληροφόρηση. Οι στρατιώτες στα πεδία των μαχών δε διαθέτουν πτυχία διεθνούς δικαίου, όμως σε αυτούς πέφτει το βάρος της λήψης αποφάσεων για τον αντίκτυπο της όλης αποστολής.

Σαφώς, τα κράτη είναι δεσμευμένα, βάση των διεθνών συνθηκών, για τη διάδοση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και την εξασφάλιση του σεβασμού του, μεταξύ του στρατιωτικού προσωπικού τους. Τα εγχειρίδια είναι ένα από τα μέσα για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Σε καμία όμως περίπτωση δεν προκύπτει ότι τα κράτη τα οποία δε διαθέτουν εθνικό εγχειρίδιο ΔΑΔ αποτυγχάνουν στην εκπλήρωση αυτών των συμβατικών τους δεσμεύσεων. Η απουσία του όμως, σημαίνει απουσία ενός σαφούς και σημαντικού βοηθήματος για την αντιμετώπιση περιστάσεων σε ενδεχόμενα κρίσιμα ζητήματα. Αποτέλεσμα της έλλειψης ενός εγχειριδίου θα σήμαινε επίσης τον ανεπαρκή εξοπλισμό και ίσως την ελλιπή εκπαίδευση των φορέων εκτέλεσης και σεβασμού του ΔΑΔ όπως είναι κυρίως οι στρατιωτικοί νομικοί σύμβουλοι και οι στρατιωτικοί οι οποίοι λαμβάνουν μέρος στις ένοπλες συρράξεις. Το στρατιωτικό εγχειρίδιο του ΔΑΔ κατά κοινή ομολογία κυρίως των ακαδημαϊκών είναι ένα απαραίτητο εργαλείο για τη διάδοση και τήρηση των συμβατικών δεσμεύσεων των κρατών όσον αφορά την τήρηση των κανόνων και αρχών του, τόσο σε καιρό ειρήνης αλλά πολύ περισσότερο σε περίοδο πολέμου.

Εν κατακλείδι, κατ' αρχάς, ένα εθνικό στρατιωτικό εγχειρίδιο είναι ένα ουσιαστικό μέρος του νομικού πλαισίου για τη λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων. Καθορίζει τα πλαίσια μέσα στα οποία οι διοικητές μπορούν να κάνουν τα επιχειρησιακά τους σχέδια. Ένα εθνικό εγχειρίδιο ωστόσο, είναι μόνο ένα μέρος αυτού του πλαισίου. Οι νομικές βάσεις που θέτει πρέπει να ενσωματωθούν στα επιχειρησιακά εγχειρίδια και επιχειρησιακή εκπαίδευση, έτσι ώστε ο νόμος να μην γίνεται επικάλυψη για επιχειρησιακά θέματα, αλλά ένα υπόστρωμα, που θα στηρίζει τις ενέργειες των ένοπλων δυνάμεων τόσο σε στρατηγικό όσο και σε τακτικό επίπεδο. Δεύτερον, το εγχειρίδιο δεν πρέπει να προσπαθήσει να κάνει πάρα πολλά. Γιατί διαφορετικά ένα εγχειρίδιο επιχειρησιακού

¹⁹ Ibid σελ 45-53

δίκαιο δεν θα ήταν ένα βιβλίο, θα ήταν μια βιβλιοθήκη. Ένα εθνικό εγχειρίδιο ΔΑΔ θα πρέπει να περιοριστεί στο σκοπό για τον οποίο θα εκδοθεί χωρίς να επεκτείνεται περαιτέρω σε άλλες επιχειρησιακές περιοχές. Διαφορετικά, θα επεκταθεί σύντομα και πέρα από κάθε φαντασία. Τρίτον και πιο σημαντικό, το εθνικό εγχειρίδιο θα πρέπει να είναι η κορυφή της πυραμίδα των συγγραμμάτων που έχουν σχέση με το ΔΑΔ, με φθίνουσα ιεράρχηση προς τη βάση της, στην οποία θα βρίσκεται η «κάρτα στρατιώτη», ένα τελείως περιληπτικό και απλό κείμενο περιλαμβάνοντας τα επιτρεπτά και μη επιτρεπτά των ενεργειών του κάθε μαχητή. Είναι σαφές ότι όλη αυτή η αλληλουχία της πυραμίδας πρέπει να είναι συνεπής, έτσι ώστε να μην υπάρχει αντίφαση μεταξύ της κάρτας και του εγχειριδίου ή οτιδήποτε στο ενδιάμεσο²⁰.

A.2.3 Διαδικασία έκδοσης

Όπως ειπώθηκε νωρίτερα, δεν υπάρχει ένας μοναδικός έγκυρος ορισμός του εθνικού εγχειριδίου ΔΑΔ. Άλλωστε κατά την απόφαση εκπόνησης και έκδοσης ενός τέτοιου συγγράμματος, ο ορισμός και η ονομασία δεν έχουν τόση μεγάλη σημασία. Το θέμα δεν είναι αν ένα τέτοιο έγγραφο με ένα συγκεκριμένο σύνολο χαρακτηριστικών πρέπει ή δεν πρέπει να ονομάζεται «εγχειρίδιο». Η ουσία είναι αν, ανεξάρτητα από τον τίτλο του, το σύγγραμμα αυτό, βρίσκει κοινή αποδοχή μεταξύ των δημιουργών και των χρηστών του, ως προς το τι είναι και τι κάνει.

Ένα τέτοιο σύγγραμμα, σκοπός του οποίου είναι η δημιουργία νομικών παραμέτρων για τη διαδικασία λήψης στρατιωτικών αποφάσεων, θα πρέπει να είναι έτσι δομημένο και γραμμένο ώστε να είναι οικείο και εύκολο στην ανάγνωση και κατανόηση από τους χρήστες στους οποίους απευθύνεται. Είναι επίσης ζωτικής σημασίας να λάβει την έγκριση, την υποστήριξη και τη συμβολή από τις κατάλληλες αρχές, που θα του προσδώσουν κύρος και σπουδαιότητα. Επιπλέον, οι συντάκτες του, πρέπει να έχουν μια σαφή ιδέα για το είδος των δραστηριοτήτων, στις οποίες οι χρήστες του θα χρειάζονται πρακτική νομική καθοδήγηση, και να ταιριάζουν το περιεχόμενο του εγγράφου, με τη φύση, την έκταση και το βαθμό της λεπτομέρειας που απαιτείται προς το σκοπό αυτό. Για το σκοπό αυτό, η ομάδα σχεδιασμού πρέπει να περιλαμβάνει μέλη με επιχειρησιακή αξιοπιστία, εμπειρία και διορατικότητα. Οι συγγραφείς θα πρέπει επίσης να συμφωνήσουν σχετικά με την οργάνωση, τη μεθοδολογία και το περιεχόμενο του εγχειριδίου²¹.

Είναι επιτακτική ανάγκη οι συντάκτες ενός εγχειριδίου να προχωρούν έχοντας βάση μια κοινή μεθοδολογία. Επίσης θα πρέπει να επιλύσουν ζητήματα του περιεχομένου του, καθώς θα πρέπει να απαντηθούν ερωτήματα όπως: Θα πρέπει το ίδιο εγχειρίδιο να περιοριστεί στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ή θα πρέπει να περιλαμβάνει επίσης το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή/και το ποινικό δίκαιο; Θα πρέπει να αντιμετωπίσει μόνο καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης ή και άλλες στρατιωτικές

²⁰ Ibid σελ 52-53

²¹ Ibid σελ 29

επιχειρήσεις; Η επικρατέστερη άποψη είναι ότι ένα εγχειρίδιο θα πρέπει να επικεντρωθεί σε αυτό που είναι, δηλαδή εγχειρίδιο σχετικά με το δίκαιο των ένοπλων συγκρούσεων.

Βέβαια υπάρχει και η αντίθετη άποψη, υπέρ μιας πιο περιεκτικής προσέγγισης στον τρόπο εκπόνησης. Για παράδειγμα το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα εξακολουθεί να εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις και γι' αυτό θα πρέπει να γίνεται εκτενής μνεία σε ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο. Ειρηνευτές κατά τη διάρκεια ειρηνευτικών επιχειρήσεων, χρειάζονται οδηγίες σχετικά με τα πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα για την ορθή εκτέλεση των καθηκόντων τους. Για το λόγο αυτό σε κάποια εγχειρίδια γίνεται μνεία για την εφαρμογή των κανόνων και αρχών του ΔΑΔ και του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ειδικά κατά τις επιχειρήσεις υποστήριξης ειρήνης, λόγω του ιδιαίτερου του χαρακτήρα τους. Επίσης πολλοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι θα πρέπει να γίνεται αναφορά στο διεθνές ποινικό δίκαιο λόγω της άμεσης σχέσης των παραβιάσεων του ΔΑΔ με την ατομική ποινική καταστολή τους, σε διεθνές επίπεδο.

Τέλος κατά την έναρξη συγγραφής ενός εγχειριδίου, από τη λήψη της απόφασης εκπόνησης του ακόμα πρέπει να δοθεί απάντηση σε μια σειρά από ερωτήματα υπό τύπου check list για την ορθότερη και αποτελεσματικότερη συγγραφή του²². Ενδεικτικά οι ερωτήσεις που πρέπει να τεθούν και για τις οποίες πρέπει να υπάρξει μια σαφής απάντηση είναι οι κάτωθι: Τι χρησιμότητα θα έχει ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο, γιατί δεν υπήρχε πιο πριν και ποια είναι τα θετικά και ποια τα αρνητικά ενός τέτοιου εγχειρήματος; Που θα αποσκοπεί ένα τέτοιο εγχειρίδιο και τι μορφή θα έχει; Θα απευθύνεται μόνο σε στρατιωτικούς και αν ναι ποιας βαθμίδας ή και σε νομικούς και αξιωματούχους; Επίσης ποια θα είναι η χρήση του, θα χρησιμοποιείται για εκπαιδευτικούς σκοπούς ή και ως βοήθημα ή κείμενο αναφοράς για ερμηνεία του ΔΑΔ από νομικούς συμβούλους; Από ποιον θα εκπονηθεί και από ποια αρχή θα εγκριθεί; Η ομάδα συγγραφής θα περιλαμβάνει στρατιωτικούς, νομικούς ή ακαδημαϊκούς ή μέλη όλων των παραπάνω ομάδων; Είναι σαφές ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα καθορίσει και τη βαρύτητα ενός τέτοιου εγχειρήματος και σε μεγάλο βαθμό τη μεθοδολογία εκπόνησης του. Ποιοι θα είναι οι χρήστες και σε ποιο κοινό θα απευθύνεται; Προέκταση του ερωτήματος αυτού θα μπορούσε να αποτελέσει και το ερώτημα αν θα πρέπει να εκπονηθεί ένα ή περισσότερα συγγράμματα σχετικά με το ΔΑΔ ανάλογα με το κοινό που απευθύνονται²³ ή τον κλάδο των ένοπλων δυνάμεων για τον οποίο προορίζονται²⁴. Τέλος ένα από τα σημαντικότερα ερωτήματα το οποίο θα πρέπει να απαντηθεί είναι το τι τελικά θα περιλαμβάνει το εγχειρίδιο, δηλαδή τα περιεχόμενα του, κα αν θα καλύψει μόνο το ΔΑΔ ή και άλλους κλάδους του διεθνούς δικαίου άρρηκτα συνδεδεμένους με το ΔΑΔ.

²² Ibid βλέπε σελ 29-34

²³ το οποίο θα καθορίζει σαφώς και την έκταση του καθώς πολλά κράτη που διαθέτουν στρατιωτικά εγχειρίδια ΔΑΔ έχουν εκδώσει την λεγόμενη «κάρτα στρατιώτη» (soldier's card) ή οποία είναι σαφώς πολύ μικρή σε έκταση περιέχοντας μόνο τους βασικούς κανόνες και αρχές του ΔΑΔ με τρόπο κατανοητό και ευκολονόητο.

²⁴ Υπάρχει η πρακτική εκπόνησης ξεχωριστών εγχειριδίων ανά κλάδο των ΕΔ (ΣΞ-ΠΝ-ΠΑ)

A.2.4 Περιεχόμενα εγχειριδίου

Το περιεχόμενο ενός στρατιωτικού εγχειριδίου όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη παράγραφο πρέπει να καθοριστεί κατά τη διαδικασία έκδοσης του. Θα οριστεί είτε από την αρχή που έχει την ευθύνη εκπόνησης και έγκρισης του ή από την ομάδα εκπόνησης του, ύστερα από λεπτομερή μελέτη των απαιτήσεων και του σκοπού του συγκεκριμένου εγχειριδίου καθώς επίσης και του κοινού στο οποίο απευθύνεται.

Το περιεχόμενο κατ' αρχάς θα εξαρτηθεί από το σκοπό και τον κλάδο για τον οποίο προορίζεται. Ένα εγχειρίδιο διακλαδικό το οποίο θα απευθύνεται σε όλους τους κλάδους των ΕΔ είναι λογικό να πρέπει να περιλάβει όλες τις θεματικές ενός εγχειριδίου του ΔΑΔ. Σε αντίθετη περίπτωση ένα εγχειρίδιο για παράδειγμα που εκπονείται για λογαριασμό του ΠΝ είναι λογικό να περιλαμβάνει τις γενικές αρχές και κανόνες του ΔΑΔ προσαρμοσμένα και περιορισμένα στον κατά θάλασσαν πόλεμο²⁵. Η πρώτη μορφή, αυτή δηλαδή ενός διακλαδικού εγχειριδίου, είναι λογικό να είναι κατά πολύ εκτενέστερη της δεύτερης.

Κατά δεύτερο το περιεχόμενο θα εξαρτηθεί από τους χρήστες για τους οποίους προορίζεται και το σκοπό του. Μια κάρτα στρατιώτη το περιεχόμενο της οποίας θα πρέπει να είναι περιορισμένο και γραμμένο στην πιο απλή γλώσσα, κατανοητή και από τον τελευταίο και ενδεχομένως χωρίς μόρφωση στρατιώτη, θα πρέπει να περιλαμβάνει μόνο τις γενικές αρχές του ΔΑΔ εκφρασμένες στα πρέπει ή δεν πρέπει των ενεργειών, για την εκπλήρωση της αποστολής. Αντίθετα ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο το οποίο προορίζεται για χρήση από υψηλόβαθμους αξιωματικούς, αξιωματούχους και νομικούς, θα πρέπει να είναι όσο το δυνατό εκτενέστερο, ώστε να περιλάβει και την παραμικρή λεπτομέρεια, με ενδεχόμενη χρησιμοποίηση πιο πολύπλοκου τρόπου γραφής που θα περιλαμβάνει νομικές έννοιες και ορισμούς μη εύκολα κατανοητούς από μη ειδικούς με το διεθνές δίκαιο γενικά και το ΔΑΔ ειδικότερα²⁶.

Η ομάδα εργασίας επίσης θα πρέπει να αποφασίσει τις θεματικές τις οποίες θα περιλάβει και να δώσει απάντηση σε ερωτήματα όπως, το εγχειρίδιο θα καλύπτει μόνο το δίκαιο των ένοπλων συγκρούσεων ή και άλλους σχετικούς τομείς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων του δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα; Πώς μπορεί αυτό να είναι επιτευχθεί; Αυτά είναι ερωτήματα που η συντακτική ομάδα θα πρέπει να απαντήσει στην αρχή. Στα περισσότερα σύγχρονα εγχειρίδια δικαίου πολέμου περιέχονται αναφορές ή και ολόκληρα κεφάλαια σε άλλους κλάδους δικαίου οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με το ΔΑΔ όπως το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το διεθνές ποινικό δίκαιο αλλά και το *Jus ad*

²⁵ Βλέπε San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994 <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/560?OpenDocument> και Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare, Bern, 15 May 2009 <http://ihlresearch.org/amw/HPCR%20Manual.pdf>

²⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Law Of War Manual, Department Of Defense, June 2015 το οποίο αριθμεί 1204 σελίδες. <http://archive.defense.gov/pubs/Law-of-War-Manual-June-2015.pdf>

*Bellum*²⁷. Πώς θα μπορούσε άλλωστε να λείπει έστω και μια αναφορά από τους κλάδους αυτούς όταν το ίδιο το ΔΑΔ θα μπορούσαμε να πούμε ότι στηρίζεται πάνω στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία τους, ενώ η ατομική ποινική καταστολή των παραβάσεων του ΔΑΔ έχει ανατεθεί στο Διεθνές ποινικό δίκαιο; Οι χρήστες του ΔΑΔ θα πρέπει σίγουρα να γνωρίζουν ότι υπάρχει ο κίνδυνος της ατομικής ποινικής διώξεως σε περίπτωση εγκλημάτων πολέμου ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης. Η εποχή της ατομικής ατιμωρησίας και της δικαιολογίας της εκτέλεσης κυβερνητικών ή από ιεραρχικά ανώτερους εντολών έχει παρέλθει. Ο κάθε στρατιώτης θα πρέπει να γνωρίζει ότι όχι μόνο έχει το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να μην εκτελέσει εντολή, όσο και υψηλά ιστάμενος είναι αυτός που την εκδίδει, εάν αυτή αντιτίθεται στις αρχές του ΔΑΔ. Και η γνώση αυτή θα περιέλθει μέσα από τα εγχειρίδια στα οποία πρέπει να υπάρχουν θεματικές που να υπενθυμίζουν την ποινική καταστολή των υπευθύνων ακόμα και από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα.

Η αλήθεια είναι ότι όλα σχεδόν τα εγχειρίδια περιλαμβάνουν ένα βασικό κορμό θεματικών του ΔΑΔ ο οποίος αποτελείται από επικεφαλίδες των βασικών διατάξεων του ΔΑΔ. Ενδεικτικά κάθε εγχειρίδιο περιέχει μια εισαγωγή στο ΔΑΔ και το ιστορικό του υπόβαθρο καθώς και τη σχέση του με τους άλλους κλάδους δικαίου. Στη συνέχεια περιλαμβάνονται οι βασικοί σκοποί των Συνθηκών που είναι η προστασία προσωπικού και αντικειμένων στην οποία περιλαμβάνεται και η διάκριση των μαχητών και των αμάχων καθώς επίσης και τη διάκριση μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών/ αστικών αντικειμένων. Επίσης παρέχονται πληροφορίες για τον χειρισμό των αιχμαλώτων πολέμου, των κρατουμένων και οι ειδικές διατάξεις που αφορούν τις γυναίκες και τα παιδιά αλλά και του θρησκευτικού και υγειονομικού προσωπικού. Αναφορικά με τα αντικείμενα περιλαμβάνονται οι ειδικές διατάξεις για το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά

²⁷ *Jus ad bellum* είναι ο τίτλος που δόθηκε στον κλάδο του Διεθνούς Δικαίου που ορίζει τους νόμιμους λόγους για τους οποίους ένα κράτος μπορεί να καταφύγει στη χρήση βίας και εστιάζει σε ορισμένα κριτήρια που καθιστούν έναν πόλεμο «δίκαιο». Η κύρια σύγχρονη νομική πηγή του *jus ad bellum* προέρχεται από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η οποία δηλώνει στο άρθρο 2 ότι «Όλα τα μέλη θα απέχουν στις διεθνείς τους σχέσεις από την απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους, ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο ασυμβίβαστο με τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών» και στο άρθρο 51: «Τίποτα στον Χάρτη δε θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής άμυνας, αν μια ένοπλη επίθεση λάβει χώρα εναντίον μέλους των Ηνωμένων Εθνών».

Το *Jus in bello*, αντιθέτως, είναι το σύνολο των νόμων που έρχονται σε ισχύ όταν ο πόλεμος έχει αρχίσει. Σκοπός της είναι να ρυθμίσει το πώς πρέπει να διεξάγονται οι πόλεμοι, ανεξαρτήτως του πώς ή γιατί έχουν αρχίσει. Η διαφορά του ΔΑΔ, *jus in bello*, με το Διεθνές Δίκαιο όσον αφορά τη προσφυγή στη χρήση βίας, *jus ad bellum*, αντικατοπτρίζεται συνοπτικά σε τρεις αρχές που καθορίζουν τη σχέση τους. α) Αρχή της διάκρισης των δύο κλάδων, όταν παραβιάζεται ο ένας κλάδος (*jus contra bellum*) τότε εφαρμόζεται το *jus in bello*. β) Η φαινομενική σύγκρουση των δύο κλάδων, λόγω της αρχής της ισότιμης εφαρμογής του ΔΑΔ σε όλα τα Μέρη σε μια σύρραξη, ανεξάρτητα από το παράνομο ή μη της πρώτης χρήσης βίας, αναγνωρισμένα και μη, που εκπροσωπούν κυβερνήσεις ή αντάρτες, δυνάμεις κατοχής ή αντίστασης ή αποκαλούμενες τρομοκρατικές ομάδες, διότι τα θύματα πολέμου χρήζουν της ίδιας προστασίας είτε ανήκουν στον επιτιθέμενο είτε στον αμυνόμενο. γ) Η συντρέχουσα εφαρμογή τους στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Βλέπε και Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ΜΑΡΟΥΔΑ ΜΑΡΙΑ-ΝΤΑΝΙΕΛΛΑ, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2015, σελ. 34-35.

καθώς επίσης και οι βαθμοί προστασίας τους. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο περιλαμβάνονται οι περιορισμοί των μέσων και μεθόδων πολέμου ενώ συνήθως περιλαμβάνονται οι ειδικές διατάξεις για τον κατά θάλασσα και αέρα πόλεμο και κεφάλαια για το δίκαιο κατοχής και της ουδετερότητας. Τέλος σε ξεχωριστό κεφάλαιο ή εμβόλιμα σε κάποια από τις παραπάνω θεματικές γίνεται μνεία των αρχών του ΔΑΔ.

Εκτός από αυτές τις θεματικές θα πρέπει να εξεταστεί η αναφορά στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, στις ασύμμετρες απειλές και ιδίως στην τρομοκρατία και σε νέες μορφές πολέμου όπως ο κυβερνοπόλεμος ή η χρησιμοποίηση drones για προσβολή στόχων και συλλογή πληροφοριών. Στην περίπτωση βέβαια αυτή λόγω της φύσης και των αντικειμενικών δυσκολιών κατάταξης των νέων αυτών καταστάσεων θα πρέπει να γίνει προσεκτική προσέγγιση και λεπτομερής ανάλυση των διεθνών πρακτικών καθόσον αυτές οι μορφές συρράξεων δεν έχουν συμπεριληφθεί στα συμβατικά κείμενα του ΔΑΔ.

Επίσης θα πρέπει να καθοριστεί αν το περιεχόμενο του εγχειριδίου θα περιλαμβάνει τα κείμενα των Συνθηκών είτε σε μορφή σύνοψης, είτε παραφρασμένα, ή προσαρτημένα. Τα σύγχρονα εγχειρίδια μάλλον δεν περιλαμβάνουν τα κείμενα των συνθηκών αλλά περιέχουν παραπομπές σε αυτά. Όπου κρίνεται χρήσιμο αναγράφεται το άρθρο της συνθήκης στο οποίο γίνεται αναφορά είτε απ' ευθείας στο κείμενο, είτε υπό μορφή υποσημειώσεων. Σύμφωνα με τον ακαδημαϊκό *A.P.V. Rogers*, οποίος συμμετείχε στη συντακτική ομάδα του Βρετανικού εγχειριδίου²⁸, ένα εγχειρίδιο θα πρέπει, «(α) να καθορίζει το νομικό κανόνα, (β) να παρέχει τους απαραίτητους ορισμούς, επεξηγήσεις και παραπομπές, (γ) να παρέχει καθοδήγηση ως προς την πρακτική εφαρμογή, και (δ) να παρέχει παραδείγματα, πραγματικά ή φανταστικά»²⁹, ώστε να γίνεται όσο το δυνατό πιο κατανοητός ο κανόνας, σε περίπτωση ασάφειας του.

Η αναφορά σε παραδείγματα μέσα σε ένα εγχειρίδιο ίσως να είναι το σπουδαιότερο εργαλείο σε αυτό. Ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο του ΔΑΔ θα πρέπει να είναι ένα χρήσιμο βήμα προς την κατεύθυνση να κάνει το δίκαιο αυτό καλύτερα γνωστό και πιο εύκολα κατανοητό σε αυτούς που θα κληθούν να το εφαρμόσουν στο τέλος. Όπως και κάθε άλλος φορέας δικαίου, έτσι και το ΔΑΔ είναι ένα σύνολο γενικών κανόνων, οι οποίοι μερικές φορές, είναι πολύ γενικοί ώστε να χρησιμεύσουν ως οδηγός για πρακτική συμπεριφορά στη μάχη. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο το εγχειρίδιο να ερμηνεύσει το δίκαιο, να αναλύσει τις επιχειρησιακές επιπτώσεις του και να εντοπίσει τις συνέπειες σε όλα τα επίπεδα, προκειμένου να καθοδηγήσει το στρατιωτικό με σαφήνεια σχετικά με το πώς να το σεβαστεί. Για παράδειγμα, η αρχή της αναλογικότητας, όπως αυτή εκφράζεται στα άρθρα 51 και 57 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι αποτελείται από μια ισορροπία μεταξύ «Ακούσιας απώλειας ανθρώπινης ζωής, τραυματισμού αμάχων, ζημιά σε αστικά αντικείμενα, ή συνδυασμό αυτών», από τη μία πλευρά, και από το «συγκεκριμένο και

²⁸ general editor of the UK Ministry of Defence, *Manual of the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, 2004

²⁹ *"My preference would be for a text that (a) sets out the legal rule, (b) provides any necessary definitions, explanations and crossreferences, (c) provides guidance as to practical implementation, and (d) provides examples, whether historic or fictional"* National Military Manuals on the Law of Armed Conflict, FICHL, Nobuo Hayashi (editor), Oslo, σελ. 96

άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που προσδοκάται», από την άλλη³⁰. Είναι εμφανές ότι, η αρχή είναι πολύ γενική, προκειμένου να καταστεί δυνατή η προσαρμογή της σε οποιαδήποτε κατάσταση. Για τη σωστή εκτίμηση των δύο αυτών παραμέτρων και την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στην πράξη, ο στρατός πρέπει να θεσπίσει σαφείς ευθύνες μεταξύ των αντίστοιχων θέσεων εντός του προσωπικού του και να καθοριστεί σαφώς μέσα στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων, ποια και πώς θα είναι η πρακτική εφαρμογή της αρχής αυτής. Κατά συνέπεια, ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο δεν πρέπει να περιέχει αφηρημένες έννοιες. Θα πρέπει λοιπόν να συσχετίσει τους κανόνες και τις αρχές του ΔΑΔ με την πρακτική περιλαμβάνοντας παραδείγματα από καταστάσεις στις οποίες οι ένοπλες δυνάμεις μπορούν να βρουν τον εαυτό τους, ώστε να ξέρουν κάθε φορά το σωστό και νόμιμο τρόπο ενεργείας χωρίς τον παραμικρό ενδοιασμό. Η απλή αναφορά σε ένα εγχειρίδιο των υποχρεώσεων του ΔΑΔ, θα ήταν απλά μια επανάληψη του κειμένου των συμβατικών κειμένων χωρίς την παροχή πρακτικής καθοδήγησης. Εν κατακλείδι, ένα εγχειρίδιο πρέπει να παρέχει καθοδήγηση κατά τρόπο ρεαλιστικό και πρακτικό παρέχοντας κατανοητά και απτά παραδείγματα.

Βέβαια η έκταση που θα περιλάβει κάθε θεματική του εγχειριδίου εξαρτάται από τους λόγους που αναφέρθηκαν και παραπάνω και από τη βαρύτητα που θέλει να δοθεί στη συγκεκριμένη ενότητα. Κάθε θεματική ενός τέτοιου συγγράμματος του ΔΑΔ, θα μπορούσε να είναι ξεχωριστό βιβλίο, γεγονός που υποδηλώνει τη σπουδαιότητα αυτού του κλάδου του διεθνούς δικαίου. Τότε όμως όπως προείπαμε δε θα ήταν ένα απλό βιβλίο αλλά μια σειρά από τόμους που θα καταλάμβαναν ολόκληρα ράφια μιας βιβλιοθήκης.

A.2.5 Αντίκτυπος στρατιωτικών εγχειριδίων

Είναι δεδομένο ότι τα στρατιωτικά εγχειρίδια έχουν παίξει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και διατύπωση των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ. Είναι συνήθης η άποψη ότι τα στρατιωτικά εγχειρίδια αποτελούν πρακτική των κρατών, ή ότι αντιπροσωπεύουν πεποίθησης δικαίου (*opinio juris*), και ότι ως εκ τούτου, αποτελούν από μόνα τους, εθιμικό δίκαιο το οποίο αποτέλεσε πηγή για την ανάπτυξη και διάδοση του ΔΑΔ ανεξάρτητα της συμβατικής του ισχύος. Στην πραγματικότητα όμως, η θέση των εγχειριδίων ως πηγές του διεθνούς δικαίου είναι αρκετά ασαφής. Οι απόψεις των ειδικών πολλές φορές αποκλίνουν με κατηγορηματικό τρόπο ως προς αυτή την κατεύθυνση.

Η επικρατέστερη άποψη είναι μάλλον ότι τα στρατιωτικά εγχειρίδια δε διαμορφώνουν δίκαιο *per se* αλλά μάλλον διευκρινίζουν το νόμο. Σίγουρα όμως αποτελούν πρακτική των κρατών τα οποία τα εκδίδουν. Όμως μερικά κράτη, σε αντίθεση με άλλα, για το λόγο της αποφυγής χρησιμοποίησης των στρατιωτικών εγχειριδίων ως απόδειξη πρακτικής ή πεποίθησης δικαίου κυρίως σε διεθνή δικαστήρια, περιλαμβάνουν ανακοινώσεις στο προοίμιο συνήθως του εγχειριδίου για την μη δεσμευτικότητα των όσον

³⁰ Ibid pg 176-178

αναφέρονται σε αυτό και τη μη χρησιμοποίησή τους, σε οποιοδήποτε δικαστήριο εις βάρος τους. Αύτη είναι μια προσφιλή συνήθεια των ΗΠΑ που ανακοινώσεις αυτού του τύπου περιλαμβάνονται στα βασικά εγχειρίδια ΔΑΔ .

Όσον αφορά τη δεσμευτικότητα ή μη των εγχειριδίων μπορεί να υποστηριχθεί ότι ένα δεσμευτικό εγχειρίδιο είναι βαρύτερης ισχύος ενός μη δεσμευτικού ως ένδειξη της πεποίθησης δικαίου και της πρακτικής του κράτους που το εκδίδει. Όμως υπάρχουν μειονεκτήματα στη δημοσίευση εγχειριδίων διότι με τη τόσο γρήγορη εξέλιξη των ενόπλων στις μέρες μας, κινδυνεύουν σε λίγο χρονικό διάστημα να γίνουν αναχρονιστικά. Σήμερα υπάρχουν μορφές πολέμου και συρράξεων που δεν υπήρχαν πριν λίγα χρόνια. Η ασύμμετρη απειλή της τρομοκρατίας η οποία δεν γνωρίζει σύνορα, ο κυβερνοπόλεμος και η εξέλιξη των ειρηνευτικών επιχειρήσεων είναι μερικές από αυτές. Οι νέες αυτές μορφές πολέμου θα πρέπει ίσως να ενταχθούν στις προβλέψεις και διατάξεις του ΔΑΔ με την επέκταση του πέραν των διεθνών και μη διεθνών ενόπλων συρράξεων. Εξάλλου, οι Συμβάσεις της Γενεύης αναπτύχθηκαν σε απάντηση των γεγονότων του 1939-1945 και κάποιες από τις διατάξεις ενδέχεται πράγματι να είναι ξεπερασμένες σε σχέση με τις σύγχρονες συρράξεις. Όπως πολύ γλαφυρά επισημαίνει ο καθηγητής Charles Garraway «τα αρχεία των αιχμάλωτων πόλεμου δεν μπορούν πλέον να αποστέλλονται μέσω ταχυδρομείου στη Γενεύη, σήμερα μεταδίδονται με το πάτημα ενός πλήκτρου, από τον υπολογιστή!»³¹. Επίσης χρειάζεται προσοχή και έλεγχος της ισχύος των αναγραφόμενων σε ενός στρατιωτικού εγχειριδίου διότι το περιεχόμενο του μπορεί να επηρεάσει νομικά το κράτος που το έχει εκδώσει. Διότι αυτό που μέχρι σήμερα μπορεί να ήταν επιτρεπτό βάση του διεθνούς δικαίου, αύριο μπορεί να είναι παράνομο και να επιφέρει νομικές συνέπειες σε αυτόν που το πράττει ή σε αυτόν που το θεώρησε επιτρεπτό . Αυτό σημαίνει ότι όλα τα κράτη τα οποία έχουν εκδώσει στρατιωτικά εγχειρίδια ΔΑΔ έχουν την υποχρέωση ανά τακτά χρονικά διαστήματα να τα αναθεωρούν και να τα ανανεώνουν ώστε να προλαβαίνουν τις εξελίξεις. Ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο θα πρέπει να είναι ένα «ζωντανό» κείμενο με συνεχείς προσθήκες και τροποποιήσεις.

Τέλος, πολύ σημαντικός επίσης παράγοντας στην απόδειξη πρακτικής των κρατών έχει το κύρος ενός στρατιωτικού εγχειριδίου. Κρίσιμο ερώτημα αποτελεί αν έχει εγκριθεί από κυβερνητικές υπηρεσίες στα υψηλότερα επίπεδα. Επίσης παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν το κύρος του είναι σίγουρα οι εκδότες, οι συγγραφείς αλλά και το απευθύνεται. Έτσι η «κάρτα στρατιώτη» λόγου χάρη, ανεξαρτήτως της εγκρίσεως της δεν μπορεί να έχει την ίδια βαρύτητα με ένα εγχειρίδιο το οποίο απευθύνεται σε υψηλόβαθμους στρατιωτικούς, αξιωματούχους και νομικούς συμβούλους.

³¹ "Prisoner of war records may no longer be sent by first class post to Geneva; they are transmitted at the flick of a switch by computer!" Ibid σελ 49.

ΜΕΡΟΣ Β

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Πριν τη συγκριτική μελέτη ξένων εγχειριδίων και της πρακτικής των κρατών καθώς και αυτής της Ελλάδας κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στις βασικές αρχές του ΔΑΔ οι οποίες παίζουν ίσως τον πιο σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της εφαρμογής των διατάξεων του.

Β.1 ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΟ ΔΑΔ

Με το πέρασμα των χρόνων, το ΔΑΔ επηρεάστηκε από θρησκευτικές αντιλήψεις και φιλοσοφικές ιδέες. Εθιμικοί κανόνες για το δίκαιο του πολέμου αποτέλεσαν τους πρώτους κανόνες διεθνούς δικαίου. Η ανάπτυξη ωστόσο του ΔΑΔ, από τους πρώτους κανόνες του εθιμικού δικαίου στις πρώτες γραπτές ανθρωπιστικές αρχές για τη διεξαγωγή του πολέμου, συνάντησε πολλά εμπόδια. Μερικοί από τους κανόνες οι οποίοι επέβαλαν περιορισμούς στη διεξαγωγή του πολέμου, στα χρησιμοποιούμενα μέσα και στην χρησιμοποίησή τους, εντοπίζονται στα αρχαία χρόνια.

Στη σύγχρονη εποχή η προσπάθεια κωδικογράφησης των κανόνων πολέμου ξεκινούν προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Το 1874 η διακήρυξη των Βρυξελλών έδωσε τον πρώτο ολοκληρωμένο κώδικα των νόμων και των εθίμων του πολέμου. Η διακήρυξη αυτή αναπτύχθηκε περαιτέρω στα Συνέδρια Ειρήνης της Χάγης του 1899 και 1907 και το πιο σημαντικό αποτέλεσμα της υπήρξαν οι Κανονισμοί της Χάγης αναφορικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου στην ξηρά.

Πολλές συνθήκες ΔΑΔ αναγνωρίζουν ρητά τη διαρκή σημασία του εθιμικού δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων. Για παράδειγμα, το Πρόσθετο Πρωτοκόλλο Ι προβλέπει ότι σε περιπτώσεις που δεν καλύπτονται από Συνθήκη, οι άμαχοι, οι πολεμιστές, και τα μέλη των οργανωμένων ένοπλων ομάδων παραμένουν υπό την προστασία και την εξουσία των αρχών του διεθνούς δικαίου που προέρχονται από:

- έθιμο
- τις αρχές της ανθρωπότητας και
- τις προσταγές της δημόσιας συνείδησης.

Η διατύπωση αυτή βασίζεται στη ρήτρα Martens, η οποία εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο προοίμιο της Σύμβασης της Χάγης II(1899) και η οποία προβλέπει ότι «στις περιπτώσεις που δεν καλύπτονται από το Πρωτόκολλο ή άλλες διεθνείς συμφωνίες, άμαχοι και μαχητές παραμένουν υπό την προστασία κι εξουσία των αρχών του διεθνούς δικαίου, που απορρέουν από καθιερωμένο έθιμο, τις αρχές της ανθρωπότητας και τις επιταγές της δημόσιας συνείδησης»

Η ρήτρα αυτή πήρε το όνομα της από τον καθηγητή Fyodor Martens, Ρώσο Εκπρόσωπο στις Διασκέψεις της Χάγης του 1899 και βασίστηκε στα λόγια του: «Μέχρι να εκδοθεί ένας πλήρης κώδικας των νόμων του πολέμου, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θεωρούν ότι είναι σωστό να δηλώσουν ότι σε περιπτώσεις που δεν περιλαμβάνονται στους κανονισμούς που υιοθετούνται από αυτούς, λαοί και εμπόλεμοι παραμένουν υπό την προστασία των αρχών του διεθνούς δικαίου, όπως αυτές προκύπτουν από τις πρακτικές μεταξύ πολιτισμένων κρατών, από τους νόμους της ανθρωπότητας και τις απαιτήσεις της δημόσιας συνείδησης»³².

Η ρήτρα Martens έχοντας επανειλημμένα επιβεβαιωθεί σε κείμενα διεθνών διασκέψεων, σε στρατιωτικά εγχειρίδια, έχει γίνει αντικείμενο πολλών ερμηνευτικών προσεγγίσεων ιδίως από διεθνή δικαστήρια παρέχοντας έως σήμερα, την σύνδεση ανάμεσα στον θετικό δίκαιο νόμων κι εθίμων πολέμου και το φυσικό δίκαιο, τον ηθικό κώδικα του ΔΑΔ και καθορίζει ένα αντικειμενικό κριτήριο που απορρέει από τις «επιταγές της δημόσιας συνείδησης»³³.

B.1.2 Αρχές του ΔΑΔ

Το ΔΑΔ αποτελώντας τμήμα του διεθνούς δημοσίου δικαίου, αποτελείται από κάποιες θεμελιώδεις αρχές, βασισμένες στους κανόνες του εθιμικού δικαίου, που σε καιρό ένοπλων συγκρούσεων προσπαθούν να προστατεύσουν τα άτομα που λαμβάνουν ή δεν λαμβάνουν πλέον μέρος σε αυτές, περιορίζοντας τις μεθόδους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών, έτσι ώστε να περιορίσουν το περιττό πόνο. Η αναγνώριση και η εξακρίβωση των αρχών του εθιμικού δικαίου θεωρούνται θεμελιώδους σημασίας, επειδή πολλά κράτη δεν έχουν ακόμη προσχωρήσει στα Πρόσθετα Πρωτοκολλά του 1977 που συγκροτούν την κύρια υποδομή του Δικαίου των ένοπλων συρράξεων, και επομένως δεν δεσμεύονται από τις αντίστοιχες διατάξεις.

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης (ΕΚΕΚΔΑΑΔ) του Παντείου πανεπιστήμιου στην μελέτη που εκπόνησε για το εθιμικό διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το σεβασμό των κανόνων δικαίου των ενόπλων συρράξεων³⁴ περιέλαβε μια σειρά κανόνων³⁵ για την τήρηση των αρχών του ΔΑΔ με την προτροπή αυτοί να συμπεριληφθούν στα στρατιωτικά εγχειρίδια και την εθνική νομοθεσία, όπου αυτό δεν έχει ήδη λάβει χώρα.

³² *“Until a more complete code of the laws of war is issued, the High Contracting Parties think it right to declare that in cases not included in the Regulations adopted by them, populations and belligerents remain under the protection and empire of the principles of international law, as they result from the usages established between civilized nations, from the laws of humanity and the requirements of the public conscience”.*

³³ Ανθρωπιστικό Δίκαιο που εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις, Μαρία - Ντανιέλλα Μαρούδα, Κεφάλαιο 17 στον τόμο Αντωνόπουλου Κ., Μαγκλιβέρα Κ., (επιμ.), Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011 (Σελ 521)

³⁴ «Μελέτη για το Εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο μια Συνεισφορά στην Κατανόηση και το Σεβασμό των Κανόνων Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων», JEAN-MARIE HENCKAERTS, ΕΚΕΚΔΑΑΔ, 2007

³⁵ https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/gre-irrc_857_henckarts.pdf , Κατάλογος Εθιμικών Κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

Ο αριθμός των αρχών του ΔΑΔ που αναφέρονται στα διάφορα στρατιωτικά εγχειρίδια και ακαδημαϊκά κείμενα ποικίλουν, από τρεις έως έξι. Στην παρούσα εργασία κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν και οι έξι³⁶, οι οποίες αναφέρονται στο εγχειρίδιο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού³⁷.

B.1.2.1 Αρχή της Στρατιωτικής Αναγκαιότητας

Η αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας επιτρέπει μέτρα τα οποία είναι πραγματικά απαραίτητα για να επιτευχθεί ένας νόμιμος στρατιωτικός αντικειμενικός σκοπός (ΑΝΣΚ) τα οποία δεν απαγορεύονται από το ΔΑΔ. Στην περίπτωση μιας ένοπλης σύγκρουσης η μόνος νόμιμος σκοπός είναι η αποδυνάμωση της στρατιωτικής ικανότητας του αντιπάλου. Ο Κώδικας Lieber³⁸, πρώτος κωδικοποίησε την αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας, ως τα «μέτρα αυτά που είναι απαραίτητα για την εξασφάλιση της λήξης του πολέμου, και τα οποία είναι νόμιμα σύμφωνα με το σύγχρονο δίκαιο και τις συνήθειες του πολέμου». Η αρχή της επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης προβλέπει ότι όσον αφορά τους στόχους, στρατιωτικοί στόχοι περιορίζονται σε εκείνους οι οποίοι από τη φύση, την τοποθεσία, τον σκοπό ή τη χρήση τους, έχουν μια αποτελεσματική συνεισφορά στην στρατιωτική δράση και των οποίων η μερική ή ολική καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση-ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν την δεδομένη στιγμή - προσφέρει ένα βέβαιο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

Η αρχή αυτή περιλαμβάνει, επίσης, την απαγόρευση καταστροφής και ερήμωσης, τα οποία δεν δικαιολογούνται από την στρατιωτική αναγκαιότητα, αποτρέποντας έτσι την τακτική της «καμένης γης» που παρατηρούνταν συχνά σε ένοπλες συρράξεις προηγούμενων περιόδων. Η αντίληψη αυτή συνδέεται με την αρχή της αναλογικότητας των επιθέσεων και αποτελεί μια ακόμα βασική αρχή του Ανθρωπιστικού Δικαίου, δεδομένου ότι ο σκοπός του εμπολέμου μέρους σε μια ένοπλη σύρραξη είναι η αποδυνάμωση της στρατιωτικής ικανότητας του αντιπάλου και όχι η ολική καταστροφή του. Επομένως, μόνο οι νόμιμες στρατιωτικές εγκαταστάσεις μπορούν να γίνουν στόχοι επιθέσεων σε μια ένοπλη σύρραξη.

³⁶ Ενδεικτικά στο Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ΤΥΕΣ, ΑΘΗΝΑ 1996 σελ 14-16 αναφέρονται οι αρχές της Αναγκαιότητας, Μη Απαραίτητου Πόνου και Περιορισμού, στο Βρετανικό Εγχειρίδιο JSP 383 THE JOINT SERVICE MANUAL OF THE LAW OF ARMED CONFLICT, 2004 σελ 21-26 αναφέρονται οι αρχές της Αναγκαιότητας, του Ανθρωπισμού, της Διάκρισης και της Αναλογικότητας ενώ στο εγχειρίδιο των ΗΠΑ DEPARTMENT OF DEFENSE LAW OF WAR MANUAL, Office Of General Counsel Department Of Defense, June 2015 σελ 52-69 αναφέρονται οι αρχές της Αναγκαιότητας, του Ανθρωπισμού, της Διάκρισης, της Αναλογικότητας και της Καλής Πίστης (Honor).

³⁷ Handbook On International Rules Governing Military Operations, ICRC, pg 55

³⁸ Ar14 "indispensable for securing the ends of war, and which are lawful according to the modern law and usages of war."

B.1.2.2 Αρχή της Απαγόρευσης Πρόκλησης μη Αναγκαίου Πόνου ή Αρχή του Ανθρωπισμού

Η αρχή αυτή απαιτεί την απαγόρευση χρήσης υπερβολικής στρατιωτικής ισχύος στον αντίπαλο. Προέκυψε αρχικά από την ανθρωπιστική ανησυχία για τα βάσανα των τραυματιών στρατιωτών, και κωδικοποιήθηκε ως περιορισμός στη χρήση των όπλων.³⁹ Γενικότερα, η αρχή αυτή περιλαμβάνει επίσης το ανθρωπιστικό πνεύμα πίσω από τις Συμβάσεις της Γενεύης για να περιορίσει τις επιπτώσεις του πολέμου στον άμαχο πληθυσμό και την περιουσία, και χρησιμεύει ως αντίβαρο στην αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας.

Η πρώτη αναφορά στην αρχή αυτή υπήρξε στη ρήτρα Martens σύμφωνα με τη οποία όπως είδαμε και παραπάνω «Άμαχοι και μαχητές παραμένουν υπό την προστασία και την δικαιοδοσία των αρχών του διεθνούς δικαίου που απορρέει από το καθιερωμένο έθιμο, από τις αρχές του ανθρωπισμού και από τις αρχές της δημόσιας συνείδησης». Το βασικό περιεχόμενο της αρχής είναι αρχικά η μείωση της βαναυσότητας που αναπτύσσεται μεταξύ των εμπολέμων στη διάρκεια των ένοπλων συρράξεων, αλλά και η προστασία των αμάχων και όσων δεν συμμετέχουν ή δεν συμμετέχουν πλέον ενεργά σε αυτές. Η αντίληψη αυτή βρίσκει έκφραση σε αρκετές διατάξεις του δικαίου των ένοπλων συρράξεων, όπως στο Αρ.35(1) ΠΠ II⁴⁰.

Σήμερα, η αρχή αυτή απαιτεί τρεις προϋποθέσεις για τη διασφάλιση της νομιμότητας των όπλων και των πυρομαχικών, καθώς και των μεθόδων με τις οποίες χρησιμοποιούνται τέτοια όπλα και πυρομαχικά. Το στρατιωτικό προσωπικό δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τα όπλα που οι πολιτισμένες κοινωνίες αναγνωρίζουν ως *per se* προκαλούντα περιττό πόνο (π.χ., βλήματα κοίλου γεμίσματος ή μικρού διαμετρήματος πυρομαχικά μαλακού υλικού) Πρέπει να τηρούν σχολαστικά τις συνθήκες και τους εθιμικούς περιορισμούς στη χρήση όπλων (π.χ., απαγόρευση CCW πρωτόκολλο III σχετικά με τη χρήση ορισμένων εμπρηστικών πυρομαχικών κοντά συγκεντρώσεων πολιτών) και δεν πρέπει να χρησιμοποιούν καταχρηστικά τα λοιπά νόμιμα όπλα κατά τρόπο που να προκαλούν περιττό πόνο.

B.1.2.3 Αρχή της Διάκρισης

Η αρχή της διάκρισης μεταξύ μαχητών-αμάχων είναι από τις βασικότερες και θεωρείται ο «πατέρας»⁴¹ των αρχών του σύγχρονου ΔΑΔ, η οποία διατυπώθηκε σαφώς και απολύτως από τους συγγραφείς της Διακήρυξης της Αγίας Πετρούπολης (1869), ενώ και το

³⁹ "It is especially forbidden . . . to employ arms, projectiles or material calculated to cause unnecessary suffering." HR, art. 23(e)

⁴⁰ «σε κάθε ένοπλη σύρραξη το δικαίωμα των εμπολέμων μερών να επιλέγουν μεθόδους και μέσα διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων δεν είναι απεριόριστο», «απαγορεύεται η χρήση όπλων, βλημάτων, υλικών και μεθόδων πολέμου τέτοιας φύσης που να προκαλούν περιττό τραυματισμό και μη αναγκαίο πόνο»

⁴¹ "The principle of distinction is sometimes referred to as the "grandfather of all principles," as it forms the foundation for much of the Geneva Tradition of the law of armed conflict", LAW OF ARMED CONFLICT DESKBOOK, 2012 σελ.148

ΠΠ Ι την επιβεβαίωσε⁴². Η αρχή αυτή δηλώνει ότι όλα τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε μια ένοπλη σύρραξη πρέπει να διαχωρίζονται σε εκείνα που έχουν άμεση συμμετοχή στις εχθροπραξίες, δηλαδή οι μαχητές, και στα πρόσωπα που δεν πρέπει να δέχονται επίθεση ή που δεν έχουν άμεση συμμετοχή σε αυτές, δηλαδή οι άμαχοι. Η διάκριση αυτή συνθέτει δύο στοιχεία: οι μαχητές πρέπει να διακρίνονται από τον άμαχο πληθυσμό και ότι οι άμαχοι και οι περιουσίες τους δεν επιτρέπεται να γίνονται αντικείμενο επίθεσης.

B.1.2.4 Αρχή της Αναλογικότητας

Η αρχή αυτή επιδιώκει να εγκαταστήσει την ισορροπία μεταξύ δυο αντικρουόμενων συμφερόντων: το ένα της στρατιωτικής αναγκαιότητας και το άλλο του ανθρωπισμού και σημειώνει ότι τα μέρη σε μια ένοπλη σύρραξη απαγορεύεται να εξαπολύουν οποιαδήποτε επίθεση η οποία δύναται να αναμένεται να προκαλέσει απώλειες και τραυματισμούς ανάμεσα στους ιδιώτες, ως παρεπόμενο ζημιάς σε αστικούς στόχους ή σε συνδυασμό αυτών, τα οποία θα ήταν υπερβολικά σε σχέση με το συγκεκριμένο και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα που αναμένεται⁴³.

Το δίκαιο αναγνωρίζει ότι η αναπόφευκτοι θάνατοι πολιτών, τραυματισμοί, και καταστροφή περιουσίας όπως και πρόκληση παράπλευρων απωλειών μπορούν να συμβεί κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι στρατιωτικοί διοικητές όμως πρέπει να εξετάζουν τέτοιες απώλειες τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της επίθεσης, και να «ζυγίζουν» την αναμενόμενη απώλεια ζωής αμάχων και τις καταστροφές σε ιδιωτική περιουσία που αναμένεται να προκύψουν από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ως προς τα πλεονεκτήματα που αναμένεται να αποκτηθεί από την εν λόγω επίθεση.

Η αποτυχία τήρησης της αρχής της αναλογικότητας στη διάρκεια επιθέσεων έχει συχνά εγείρει καταδίκες από τρίτα Κράτη, όπως για παράδειγμα στο ΔΔΧ, στις υποθέσεις Martić⁴⁴ και Kupreskic⁴⁵, όπου επιβεβαιώθηκε η βασική σημασία τήρησης της αναλογικότητας κατά την διάρκεια στρατιωτικών επιθέσεων. Επίσης κλασσικό παράδειγμα μη τήρησης της αποτελεί η εκτέλεση των επιχειρήσεων των αεροπορικών βομβαρδισμών στην περιοχή του Κοσόβου από ύψος μεγαλύτερο των 5.000 ποδιών, γεγονός που αύξησε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις παράπλευρες απώλειες κατά την εκτέλεση των αεροπορικών αποστολών.

B.1.2.5 Αρχή της Προφύλαξης

Η αρχή της προφύλαξης απαιτεί από τα μέρη σε μια σύγκρουση να λαμβάνουν συνεχή φροντίδα για την προστασία του άμαχου πληθυσμού και των μη στρατιωτικών αντικειμένων⁴⁶. Ο γενικός κανόνας που πρέπει να ακολουθείται από τις ένοπλες δυνάμεις

⁴² «Προς το σκοπό της διασφάλισης του άμαχου πληθυσμού θα κάνουν πάντα διάκριση μεταξύ αμάχου πληθυσμού και μαχητών» Αρ. 48.

⁴³ ΠΠ Ι Αρ.51§5β

⁴⁴ Prosecutor v Martić, Case No. IT-95-11-T, 12 June 2007, at 7, p.18

⁴⁵ Prosecutor v Kupreskic, Case No. IT-95-16-T, 14 January 2000, para 513

⁴⁶ ΠΠ Ι Αρ.57,58

είναι ότι όταν πλήττονται στρατιωτικοί στόχοι, οι άμαχοι και οι πολιτικοί στόχοι πρέπει να προστατεύονται κατά το δυνατόν, από τυχαίες ή παράπλευρες απώλειες. Κατά τον σχεδιασμό, λοιπόν, ή την διεξαγωγή των επιχειρήσεων θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους διοικητές οι ενδεχόμενες επιπτώσεις σε αμάχους και την περιουσία τους, ενώ εάν οι απώλειες περιορίζονται με τη χρήση συγκεκριμένου τύπου όπλων, τότε είτε θα προάγεται η χρήση του είτε θα ακυρώνεται η επίθεση. Εάν άμαχοι βρίσκονται κοντά ή μέσα σε αντικείμενο που συνιστά στρατιωτικό στόχο, τότε ενεργοποιείται συνδυαστικά η αρχή της αναλογικότητας και των προφυλάξεων κατά την επίθεση⁴⁷.

B.1.2.6 Αρχή του Περιορισμού

Η αρχή του περιορισμού σημαίνει ότι το δικαίωμα των μερών σε μια ένοπλη σύγκρουση να επιλέγουν μέσα ή μεθόδους πολέμου δεν είναι απεριόριστο, και ότι η πρόκληση απαγορεύεται η πρόκληση περιττών τραυμάτων και μη απαραίτητου πόνου⁴⁸. Η αρχή αυτή βρίσκεται σε σύγκληση με την αρχή της απαγόρευσης πρόκλησης μη αναγκαίου πόνου ως αναφορά την απαγόρευση χρήσης συγκεκριμένων όπλων αλλά και των μεθόδων χρησιμοποίησης των επιτρεπόμενων οπλικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης.

B.2 ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο κρίνεται σκόπιμο να γίνει συγκριτική μελέτη στρατιωτικών εγχειριδίων ΔΑΔ ξένων κρατών αλλά και διεθνών ινστιτούτων και οργανισμών για την απόκτηση εμπειρίας ως προς το περιεχόμενο και τη μεθοδολογία εκπόνησης τους. Εξετάζοντας την πρακτική των κρατών στον τομέα αυτό θα μπορούσε να γίνει μια ασφαλέστερη πρόταση για την εκπόνηση ενός (ή περισσότερων) εγχειριδίου/ων στην Ελλάδα.

Βέβαια η ιστορία έχει δείξει ότι η θεωρία από την πράξη μάλλον απέχει πολύ. Το ρητό *Inter arma silent leges*⁴⁹ βρίσκει εφαρμογή ακόμα στις μέρες παρά τις μακροχρόνιες προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας για την εφαρμογή εξάπλωση και διεύρυνση των διατάξεων του ΔΑΔ.

⁴⁷ Ανθρωπιστικό Δίκαιο που εφαρμόζεται σε ένοπλες συρράξεις, Μαρία - Ντανιέλλα Μαρούδα, Κεφάλαιο 17 στον τόμο Αντωνόπουλου Κ., Μαγκλιβέρα Κ., (επιμ.), Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011 (Σελ 553)

⁴⁸ ΠΠ Ι Αρ.35

⁴⁹ ανάμεσα στα όπλα (δηλ. στον πόλεμο) οι νόμοι σιγούν.

B.2.1 Συγκριτική μελέτη ξένων στρατιωτικών εγχειριδίων και πρακτικών

Για τη συγκριτική μελέτη ξένων στρατιωτικών εγχειριδίων, επιλέχθηκαν αυτό της Γερμανίας⁵⁰, της Μεγάλης Βρετανίας⁵¹, των ΗΠΑ⁵² καθώς και το εγχειρίδιου της ΔΕΕΣ⁵³ το οποίο αποτελεί έργο ενός παγκόσμιου οργανισμού και δεν εκφράζει την πολιτική και πρακτική κάποιου συγκεκριμένου κράτους. Στη συγκριτική αυτή μελέτη, θα γίνει αναφορά στις ιδιαιτερότητες κάθε εγχειριδίου και όχι λεπτομερή ανάλυση του περιεχομένου τους, παίρνοντας σαν βάση το περιεχόμενο του εγχειριδίου της ΔΕΕΣ που εκφράζει την άποψη του καθ' ύλην αρμόδιου οργανισμού για τη διάδοση και προστασία του ΔΑΔ. Επίσης η μελέτη θα περιλάβει εμμέσως στοιχεία από το εγχειρίδιο του Ισραήλ, μέσα από την εξέταση της πρακτικής που ακολουθεί, διότι είναι η χώρα που μαζί με τις ΗΠΑ θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουν δεχτεί την ισχυρότερη κριτική για τη μη τήρηση των βασικών κανόνων του ΔΑΔ κατά τη διεξαγωγή επιχειρήσεων από τις ΕΔ τους.

Ξεκινώντας από το εγχειρίδιο της Γερμανίας, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε ότι αποτελεί το μόνο από τα τρία εθνικά εγχειρίδια που είναι δεσμευτικό για την κυβέρνηση του κράτους το οποίο το εκδίδει. Το εγχειρίδιο αυτό αν και εκδόθηκε ύστερα από συλλογική προσπάθεια με τη συμμετοχή από ειδικούς πολλών κρατών αλλά και από τη ΔΕΕΣ και το Διεθνές Ινστιτούτο Ανθρωπιστικού Δικαίου, περιέχει την ανακοίνωση ότι η κυβέρνηση της Γερμανίας αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη δημοσίευσης του⁵⁴. Αυτός είναι μάλλον και λόγος που το εγχειρίδιο αυτό αναφέρεται και σαν «κανονισμός»⁵⁵. Ο σκοπός της έκδοσης του, είναι να αποτελέσει βοήθημα για πολιτικό και στρατιωτικό προσωπικό κάθε βαθμίδας σε εκπαιδευτικά μαθήματα, στις ασκήσεις και στη γενικότερη εκπαίδευση.

Το εγχειρίδιο αυτό αν και αναφέρει ότι περιέχει παραδείγματα τα οποία δεν έχουν ιστορικά αξία, καθόσον αυτά περιλαμβάνονται σε ξεχωριστό εγχειρίδιο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι περιλαμβάνουν μόνο κάποια μέτρα που έχει λάβει η Γερμανία για την εφαρμογή κάποιων υποχρεωτικών διατάξεων του ΔΑΔ, παρά την παράθεση συγκεκριμένων και κατανοητών σεναρίων για την πλήρη διασαφήνιση των κανόνων και αρχών του. Από τα εγχειρίδια που εξετάζονται θα μπορούσε το συγκεκριμένο να χαρακτηριστεί ως το πιο περιληπτικό και το πιο συνοπτικό παρέχοντας μόνο τις βασικές διατάξεις του ΔΑΔ χωρίς να επεκτείνεται περαιτέρω. Επίσης δεν περιλαμβάνει θεματικές οι οποίες σχετίζονται με το ΔΑΔ, όπως το *Jus ad Bellum*, το ΔΠΔ και το ΔΔΑΔ. Επίσης δεν περιέχει προβλέψεις για τις επιχειρήσεις υποστήριξης ειρήνης (EYE) παρά μόνο την

⁵⁰ Humanitarian Law in Armed Conflicts - Manual -, The Federal Ministry of Defence of the Federal Republic of Germany, VR II 3, August 1992

⁵¹ JSP 383 The Joint Service Manual Of The Law Of Armed Conflict, Joint Service Publication 383, 2004

⁵² Law Of Armed Conflict Deskbook, International And Operational Law Department, 2015

⁵³ Handbook On International Rules Governing Military Operations, ICRC, 2013

⁵⁴ "While the German Ministry of Defence will continue to support this international cooperation, it bears full responsibility for this publication". Preliminary Remarks

⁵⁵ Γίνεται χρήση της λέξης "regulation". Η ίδια ονοματολογία χρησιμοποιείται και από τη χώρα μας για τα εγχειρίδια τα οποία έχουν δεσμευτικό ή πιο επίσημο χαρακτήρα τα οποία χαρακτηρίζονται ως Στρατιωτικοί Κανονισμοί ΣΚ ή Διακλαδικοί Κανονισμοί ΔΚ.

αναφορά «οι αρχές του ΔΑΔ θα ισχύουν και στις ΕΥΕ και άλλες στρατιωτικές επιχειρήσεις των ΗΕ»⁵⁶ και αναφορές για την άμεση συμμετοχή των αμάχων σε εχθροπραξίες⁵⁷. Τέλος κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι στο εγχειρίδιο αυτό αλλά και στα περισσότερα γίνεται αναφορά για τη νομιμότητα των αντιποίνων τα οποία σύμφωνα με το *Jus ad Bellum* είναι παράνομα, τα οποία όπως προτρέπεται στο παρόν εγχειρίδιο θα πρέπει να διατάσσονται σε υψηλό πολιτικό επίπεδο λόγω της μεγάλης πολιτικής και στρατιωτικής του σπουδαιότητας.

Αναφορικά με το Βρετανικό εγχειρίδιο αρχικά πρέπει να τονίσουμε ότι είναι διακλαδικό και ότι σε αντίθεση με το Γερμανικό δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα⁵⁸ ενώ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη περιοδικής αναθεώρησης του λόγω της συνεχούς εξέλιξης του δικαίου και της αλλαγής της φύσης των επιχειρήσεων. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο αποτελεί έργο περίπου είκοσι πέντε χρόνων από πληθώρα ειδικών με σκοπό να αποτελέσει τη βάση της εκπαίδευσης του στρατιωτικού προσωπικού του Ηνωμένου Βασιλείου στο ΔΑΔ αλλά και σημαντικό εργαλείο στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων.

Ως προς το περιεχόμενο του, αξίζει να σημειωθεί η αναφορά στη βασική αρχή του περιορισμού της χρήσης των μέσων και μεθόδων πολέμου κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων καθώς επίσης και στην ξεχωριστή ανάλυση των αρχών της στρατιωτικής αναγκαιότητας, του ανθρωπισμού, της διάκρισης και της αναλογικότητας. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι όταν και όπου απαιτείται γίνεται χρησιμοποίηση παραδειγμάτων και αναφορών στο άρθρα των συμβάσεων στα οποία αναφέρεται η συγκεκριμένη διάταξη για την οποία γίνεται αναφορά. Επίσης όπου χρειάζεται δίνει συγκεκριμένες διευκρινήσεις οι οποίες συμπληρώνουν της διατάξεις των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ για τις οποίες δεν υπάρχει αντίστοιχος ορισμός ή πρόβλεψη⁵⁹ αντλώντας τες από την διεθνή πρακτική και τη διαμόρφωση εθιμικού δικαίου. Στον τομέα αυτό, καινοτομία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η αναφορά της παράνομης φύσεως των επικηρύξεων έναντι αμοιβής προσώπων.

Αναφορικά με το περιεχόμενο του, αξίζει να σημειωθεί ότι γίνεται μνεία στις επιφυλάξεις που έχει διακηρύξει η Βρετανία κατά την υπογραφή των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ⁶⁰. Επίσης, δίνεται μεγάλη βαρύτητα στην επιλογή των στόχων και στη διαδικασία

⁵⁶ §208 *“The rules of international humanitarian law shall also be observed in peacekeeping operations and other military operations of the United Nations.”*

⁵⁷ Κοινά αποδεκτός όρος είναι ο “DPH” Direct Participation in Hostilities.

⁵⁸ *“The Manual is intended as a description of the law as at 1 July 2004. However, it does not commit Her Majesty’s Government to any particular interpretation of the law. Every effort has been made to ensure the accuracy of the Manual at this date but it must be read in the light of subsequent developments in the law.”* Preface.

⁵⁹ Πχ *Definition of armed conflict* “Neither the Geneva Conventions nor Additional Protocol I contain any definition of the expression ‘armed conflict’ but the following guidance has been given: a. ‘any difference arising between States and leading to the intervention of members of the armed forces is an armed conflict’ b. ‘an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organised armed groups within a State’ §3.3

⁶⁰ πχ *“The United Kingdom, on ratification of Additional Protocol I, declared that: The United Kingdom cannot undertake to grant absolute protection to installations which may contribute to the opposing Party’s war effort, or to the defenders of such installations, but will take due precautions in military operations at or near*

στοχοποίησης και τις παραμέτρους που θα πρέπει να λάβει ένας διοικητής κατά την απόφαση προσβολής στόχων καθώς επίσης και στη συνολική εξέταση όλων των παραγόντων που οδήγησαν αυτήν την απόφαση όταν εγείρεται θέμα διοικητικής ευθύνης. Στον τομέα αυτό και συγκεκριμένα στην επιλογή των μέσων πολέμου για την προσβολή στόχων, χαρακτηριστική είναι η αναφορά στη χρησιμοποίηση των πυραύλων V1 κατά τον δεύτερο ΠΠ και των scud κατά τη διάρκεια του πρώτου πολέμου του Περσικού Κόλπου οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως μη νόμιμοι λόγω της μη τήρησης της αρχής της διάκρισης απορρέουσα από τη μεγάλη ανακρίβεια κατεύθυνσης τους⁶¹. Αναφορικά με τα αντίποινα ισχύει ό,τι και για το Γερμανικό εγχειρίδιο ενώ χαρακτηριστική επίσης κρίνεται η εκτενής αναφορά στη σημασία και διαδικασία των διαπραγματεύσεων κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων μετά των εμπολέμων για τον τερματισμό των εχθροπραξιών.

Στο εγχειρίδιο αυτό περιλαμβάνονται ξεχωριστά κεφάλαια για τον αεροπορικό και το ναυτικό πόλεμο. Τα κεφάλαια αυτά αν και θα μπορούσαν να αποτελέσουν από μόνα τους, ξεχωριστά εγχειρίδια παροτρύνεται η χρήση τους με τη συνδυαστική μελέτη ολόκληρου του εγχειριδίου. Ειδικά για το κεφάλαιο του κατά θάλασσα πολέμου έχει ληφθεί υπόψη και έχει γίνει ευρεία χρήση του περιεχομένου του εγχειριδίου του San Remo του Διεθνούς Ινστιτούτου Ανθρωπιστικού Δικαίου αποκλίνοντας από το περιεχόμενο του όπου η πρακτική της Μεγάλης Βρετανίας είναι διαφορετική από τις διατάξεις του ή όταν η συγγραφική ομάδα του Βρετανικού εγχειριδίου έκρινε ότι χρειάζεται συμπλήρωση ή διευκρίνιση.

Τέλος σχετικά με το εγχειρίδιο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι περιλαμβάνει θεματικές εκτός του ΔΑΔ αυτού καθεαυτού, όπως το εφαρμοστέο δίκαιο και την εφαρμογή του ΔΑΔ στις ΕΥΕ που αναλαμβάνονται από τα ΗΕ, την έμμεση αναφορά για το ΔΠΔ στο κεφάλαιο της επιβολής του δικαίου των ενόπλων συρράξεων ενώ για το ΔΔΑΔ γίνονται μόνο αναφορές όπου και όταν απαιτείται. Επίσης περιλαμβάνει ξεχωριστή ενότητα για την εφαρμογή των διατάξεων σε περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συρράξεων.

Πριν την ανάλυση του εγχειριδίου των ΗΠΑ το οποίο παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά του εγχειριδίου της ΔΕΕΣ. Το εγχειρίδιο αυτό λόγω της ιδιαιτερότητας του, δηλαδή της παγκόσμιας εμβέλειας του και της μη έκφρασης μιας μόνο συγκεκριμένης πρακτικής, ακολουθεί διαφορετική δομή από τα εθνικά εγχειρίδια. Για το λόγο αυτό λογίστηκε ως βάση το περιεχόμενο των θεματικών του και όχι η μεθοδολογία και η δομή του. Επίσης λόγω του χαρακτήρα του δίνει μεγάλη βάση στις υποχρεώσεις των κρατών για την ενσωμάτωση και τη διάδοση του ΔΑΔ καθώς επίσης και στο έργο της ΔΕΕΣ.

Όσον αφορά το εγχειρίδιο των ΗΠΑ, πρέπει αρχικά να πούμε ότι όπως είναι φυσικό και αναμενόμενο δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα⁶². Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί

the installation . . . in the light of the known facts, including any special markings which the installation may carry, to avoid severe collateral losses among the civilian population; direct attacks on such installations will be launched only on authorisation at a high level of command." §5.30.3

⁶¹ Βλέπε §6.4.1

⁶² "This Deskbook is not a substitute for official publications. Similarly, it should not be considered to espouse an "official" position of the U.S. Army, Department of Defense, or U.S. Government. While every effort has been

το πιο περιεκτικό και το πιο εκτενές αναφορικά με τις θεματικές ενώ πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στην ευρεία χρήση παραδειγμάτων τόσο ιστορικών όσο και από τη διεθνή νομολογία αλλά και παραδειγμάτων πιθανών σεναρίων για τα οποία δίνεται λύση. Περιέχει επίσης την πιο λεπτομερή περιγραφή των αρχών του ΔΑΔ και όχι μια απλή αναφορά ή έναν περιληπτικό ορισμό όπως σε πολλά εγχειρίδια⁶³ ενώ παρέχει τους ορισμούς και τις έννοιες της άμεσης συμμετοχής σε εχθροπραξίες (DPH) και του «λογικού διοικητή» κατά την απόφαση προσβολής των στόχων κάτω από το πρίσμα της αναλογικότητας σύμφωνα με την οποία κατά την απόφαση του ο διοικητής πρέπει να δρα λογικά⁶⁴.

Στην αρχή του εγχειριδίου γίνεται αναφορά στο δημόσιο διεθνές δίκαιο με αξιοσημείωτη την αναφορά ότι για τη δημιουργία εθίμου δε χρειάζεται καθολικά αποδοχή από όλα τα κράτη της υφελίου και για την έννοια του επίμονου αντιρρησία ο οποίος αν εκφράζει τη συνεχή αντίθεση του προς μια συγκεκριμένη πρακτική μπορεί να εξαιρεθεί της δέσμευσης από το εθιμικό δίκαιο⁶⁵. Ο λόγος που συμπεριλήφθηκε η αναφορά αυτή είναι μάλλον παραπάνω από προφανής. Επίσης για τους ίδιους λόγους κρίνεται η ύπαρξη της αναφοράς ότι τα στρατιωτικά συγγράμματα δεν αποτελούν πηγή δικαίου αλλά χρήσιμες βοηθήματα για την κατανόηση και την ανάπτυξη των κανόνων του ΔΑΔ. Όμως παρόλα αυτά περιλαμβάνεται η δυνατότητα, σύμφωνα με σύγχρονες μελέτες, να αποτελέσουν απόδειξη *opinion juris*.

Χαρακτηριστική και άξια επικριτικών σχολίων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η δομή του συγκεκριμένου εγχειριδίου καθώς στην αρχή κάθε κεφαλαίου τίθενται σκοποί ενώ στο τέλος του συμπεράσματα, όπως επίσης και η λεπτομερής και σχολαστική ανάλυση της ιστορίας και των άρθρων των συνθηκών κάθε διάταξης του περιεχομένου του. Οι καινοτόμες όμως ιδέες του εγχειριδίου αυτού ξεκινούν με τον τρόπο έναρξης εφαρμογής

made to ensure that the material contained herein is current and correct, it should be remembered that these are merely a collection of teaching outlines, collected, bound, and distributed as a matter of instructional convenience, intended only to introduce students to the law and point them to primary sources of that law. Accordingly, the only proper citation to a substantive provision of this Deskbook should be for the limited proposition of how the Army JAG School teaches its judge advocate students.” Preface.

⁶³ Βλέπε σελ 133-150. Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά των χαρακτηριστικών ενός στρατιωτικού στόχου για να χαρακτηριστούν ως τέτοιοι κατά την περιγραφή της αρχής της στρατιωτικής αναγκαιότητας. *“Only a military target is a lawful object of direct attack. By their nature, location, purpose, or use, military targets are those objects whose total or partial destruction, capture, or neutralization offer a [definite] military advantage.”* “i. “Nature” includes “all objects used directly by the armed forces,” such as weapons, equipment, transports, fortifications, etc. ii. “Location” includes an object or site “which is of special importance for military operations in view of its location,” such as a bridge, a deepwater port, or a piece of high ground. iii. “Purpose” is “concerned with the intended future use of an object,” such as a construction site for a suspected new military facility. iv. “Use,” on the other hand, is “concerned with [the object’s] present function,” such as a school being used as a military headquarters.” Σελ 135-136.

⁶⁴ “act reasonably” σελ 148.

⁶⁵ “Persistent objector. It is possible for a State not to be bound by a rule of customary international law if that State persistently and openly objects to the rule as it develops, and continues to declare that it is not bound by the rule. The U.S. may act in accordance with principles that other States assert amount to customary international law, but expressly state it does not consider itself legally obligated to do so. Such declarations are motivated by a concern that discretionary State conduct not be considered evidence of a customary norm.” σελ.4.

του ΔΑΔ. Αφού τονίζεται ότι η πιο θεμελιώδης αρχή της κρατικής κυριαρχίας είναι η ελευθερία από εξωτερικές απειλές γίνεται λόγος εφαρμογής του ΔΑΔ μόνο σε περίπτωση «διάτησης της ασπίδας της κυριαρχίας»⁶⁶. Το εγχειρίδιο επίσης δεν παραλείπει να υπενθυμίζει όπου κρίνεται σκόπιμο της διατάξεις για τις οποίες διαφωνούν οι ΗΠΑ και τους λόγους για τους οποίους δεν έχουν υπογράψει και επικυρώσει τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί επίσης η εκτενής αναφορά στο *jus ad Bellum* και τη νόμιμη χρήση βίας για το ρόλο και τα μέτρα που μπορεί να λάβει ο ΟΗΕ καθώς επίσης και στις ΕΥΕ για να καταλήξει στις περιπτώσεις της νόμιμης άμυνας. Σύμφωνα με το εγχειρίδιο σε αυτές συγκαταλέγεται η προληπτική αυτοάμυνα έναντι μιας επικείμενης επίθεσης που κάτω από αυτό πρίσμα ένα κράτος δε χρειάζεται να περιμένει το πρώτο κύμα μιας επικείμενης επίθεσης για να αντιδράσει. Η προοπτική αυτή επεκτείνεται και στη επιχειρησιακή δράση των ΕΔ των ΗΠΑ στους ΚΕ σύμφωνα με τους οποίους ο κάθε διοικητής επίσης δε χρειάζεται να περιμένει να δεχτεί την επίθεση για να αντιδράσει. Η έννοια της νόμιμης άμυνας επεκτείνεται περαιτέρω με την Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας των ΗΠΑ το 2002, κατά την οποία περιλαμβάνεται στην νόμιμη αυτοάμυνα η προληπτική χρήση βίας κυρίως εναντίων της τρομοκρατίας περνώντας και στο δόγμα Bush αλλά και επί προεδρίας Obama αλλάζοντας μόνο ελαφρώς το χαρακτήρα⁶⁷. Στην ίδια κατηγορία συγκαταλέγεται και η αυτοάμυνα εναντίων μη κρατικών δρώντων κατά την οποία εγείρεται το θέμα της μη επέμβασης στο εσωτερικό των κρατών που σύμφωνα με το εγχειρίδιο οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί έχουν συμφωνήσει στη νόμιμη επέμβαση όταν το κράτος στο οποίο εδρεύουν οι μη κρατικοί δρώντες είναι απρόθυμο ή ανίκανο να ενεργήσει για την καταστολή τους⁶⁸.

Επίσης μεγάλη σημασία δίνεται στο είδος της σύρραξης η οποία θα πρέπει να λάβει τον ανάλογο χαρακτηρισμό για την ενεργοποίηση του ανάλογου εφαρμοστέου δικαίου. Για τις διεθνείς ένοπλες συρράξεις ενεργοποιείται το κοινό άρθρο 2 και εφαρμόζονται όλες οι συμβάσεις της Γενεύης και συμπληρωματικά το ΠΠ Ι ενώ για τις μη

⁶⁶ "Whenever international law operates to regulate the conduct of a State, it must pierce the shield of sovereignty. The LOAC is therefore applicable only after the requirements for piercing the shield of sovereignty have been satisfied." Σελ.24.

⁶⁷ "Preemptive Use of Force. In the 2002 National Security Strategy (NSS), the U.S. Government took a step toward what some view as a significant expansion of use of force doctrine from anticipatory self-defense to preemption. This position was reinforced in the 2006 NSS, which reaffirmed the doctrine of preemptive self-defense against "rogue states and terrorists" who pose a threat to the United States based on their expressed desire to acquire and use weapons of mass destruction. The "Bush Doctrine" of preemption re-casted the right of anticipatory self-defense based on a different understanding of imminence. Thus, the NSS stated, "We must adapt the concept of imminent threat to the capabilities and objectives of today's adversaries." It concluded: "The greater the threat, the greater is the risk of inaction – and the more compelling the case for taking action to defend ourselves, even if uncertainty remains as to the time and place of the enemy's attack." The 2010 NSS, however, suggests a possible movement away from the Bush Doctrine, as the Obama Administration declares in the NSS that, "while the use of force is sometimes necessary, [the United States] will exhaust other options before war whenever [it] can, and [will] carefully weigh the costs and risks of action versus the costs and risks of inaction." Moreover, according to the 2010 NSS, "when force is necessary . . . [the United States] will seek broad international support, working with such institutions as NATO and the U.N. Security Council." Nevertheless, the Obama Administration maintains that "the United States must reserve the right to act unilaterally if necessary to defend our nation, yet we will also seek to adhere to standards that govern the use of force." Σελ. 38.

⁶⁸ Βλέπε σελ 39.

διεθνείς ένοπλες συρράξεις ενεργοποιείται το κοινό άρθρο 3⁶⁹ και συμπληρωματικά το ΠΠ ΙΙ. Εκτός από τους παραπάνω τύπους συρράξεων, γίνεται αναφορά στις υβριδικές ένοπλες συρράξεις⁷⁰. Και σε αυτή την περίπτωση γίνεται λόγος για τη μη επικύρωση των δύο ΠΠ από πλευρά των ΗΠΑ.

Αναφορικά με το καθεστώς των αιχμαλώτων πολέμου (prisoners of war/POW) περιλαμβάνεται λίστα για τα πρόσωπα των οποίων το καθεστώς αυτό είναι αμφιλεγόμενο. Σε αυτή τη λίστα περιλαμβάνονται οι αποστάτες/ λιποτάκτες, οι δολιοφθορείς, οι στρατιωτικοί σύμβουλοι, οι διπλωμάτες των εμπολέμων, το προσωπικό των ΕΥΕ των ΗΕ και κυρίως οι μισθοφόροι⁷¹. Επίσης σχετικά με το χαρακτηρισμό των πολιτών είτε στην κατηγορία των αμάχων (combatants) είτε των αμάχων (non-combatants), εντύπωση προκαλεί η εισαγωγή μιας νέας κατηγορίας αυτής των «χωρίς δικαιώματα εχθρών» σε αντικατάσταση αυτής των «παράνομων μαχητών»⁷² στην οποία ανήκει κάθε πρόσωπο που έχει εμπλακεί ή έχει σκοπίμως συνδράμει σε εχθροπραξίες εναντίων των ΗΠΑ ή των συμμάχων τους ή ήταν μέλος της οργάνωσης της Al Qaeda κατά την εκτέλεση των πράξεων αυτών.

Επίσης στο κεφάλαιο της προστασίας των αμάχων, έχει περιληφθεί εκτενής αναφορά στις εργολαβικές εταιρείες⁷³ υποστήριξης και παροχής διοικητικής μέριμνας. Η αναφορά αυτή κρίνεται ότι τονίζει την ιδιαίτερη φροντίδα που δείχνουν οι ΗΠΑ στα θέματα υποστήριξης της μάχης και στα θέματα διοικητικής μέριμνας μεγάλο κομμάτι των οποίων δεν αναλαμβάνει εξ' ολόκληρου ο στρατός αλλά και εξωτερικοί συνεργάτες ώστε η αποστολή του στρατού να επικεντρώνεται κυρίως στο επιχειρησιακό τομέα της μάχης. Επιπρόσθετα αναφορικά με τα μέσα πολέμου και τα επιτρεπτά οπλικά συστήματα επισημαίνεται η νόμιμη χρήση των κοντόκανων καραμπινών για τις οποίες σε άλλα

⁶⁹ Συχνά χαρακτηριζόμενο ως μίνι σύμβαση.

⁷⁰ Για το συγκεκριμένο τύπο δίνεται το παράδειγμα της Λιβύης όπου υπήρξε ΔΕΣ μεταξύ NATO και Λιβύης (Καντάφι) και ΜΔΕΣ λόγω της εσωτερικής σύρραξης μεταξύ κυβερνητικών και επαναστατών. Επίσης στη διεθνή βιβλιογραφία γίνεται αναφορά και σε άλλου τύπου συρράξεις όπως: Ένοπλες Συγκρούσεις Μεσολάβησης : Σε γενικές γραμμές, μια ένοπλη σύγκρουση μεταξύ ενός κράτους και μιας οργανωμένης ένοπλης ομάδας είναι μια ΜΔΕΣ. Ωστόσο, μια σύγκρουση μεταξύ ενός κράτους και μιας οργανωμένης ένοπλη ομάδα χαρακτηρίζεται ως διεθνές ένοπλη σύγκρουση εάν ένα άλλο κράτος ασκεί «συνολικό έλεγχο» πάνω σε αυτή την ομάδα. Η ύπαρξη του «συνολικού ελέγχου» προϋποθέτει ότι το τελευταίο αυτό κράτος συμμετέχει στο σχεδιασμό και την επίβλεψη των στρατιωτικών επιχειρήσεων ενώ η απλή παροχή χρηματοδότησης και εξοπλισμού είναι ανεπαρκής. -Κατοχή : Ένα έδαφος θεωρείται ότι είναι υπό κατοχή όταν βρίσκεται στην πραγματικότητα κάτω από την αρχή των εχθρικών ξένων ενόπλων δυνάμεων. Η κατάσταση κατοχής υφίσταται ακόμα και αν επιτεύχθηκε χωρίς ένοπλη αντίσταση ή εχθροπραξίες όπως επίσης και όταν ένα μόνο τμήμα εδάφους έχει καταληφθεί. -Εθνικός απελευθερωτικός πόλεμος : Το ΠΠ Ι προστεθεί άλλο ένα είδος ένοπλης σύγκρουσης στην κατηγορία των διεθνών ένοπλων συρράξεων: «ένοπλες συγκρούσεις στις οποίες οι λαοί αγωνίζονται κατά αποικιακής κυριαρχίας, ξένης κατοχής και εναντίον ρατσιστικών καθεστώτων κατά την άσκηση του δικαιώματός τους για αυτοδιάθεση». Για να τεθεί σε ισχύ το δίκαιο των ΔΕΣ στην περίπτωση μιας σύγκρουσης αυτού του τύπου, η αρχή που εκπροσωπεί τους λαοί αυτούς πρέπει να κάνει μια μονομερή δήλωση που απευθύνεται προς το θεματοφύλακα των Συμβάσεων της Γενεύης. Βλέπε Handbook On International Rules Governing Military Operations, ICRC σελ 58-59, Tadic Appeals, 1999.

⁷¹ Οι οποίοι σύμφωνα με το Αρ 47 του ΠΠ Ι εξαιρούνται ρητά του καθεστώτος, του οποίου όμως οι ΗΠΑ δεν είναι μέλος.

⁷² Γίνεται χρήση των όρων “unlawful enemy combatant” και “unprivileged enemy belligerent”. Σχετικά βλέπε σελ. 94-95.

⁷³ Βλέπε σελ.115-117.

εγχειρίδια, όπως το Γερμανικό γίνεται ρητή απαγόρευση όπως επίσης η νόμιμη χρήση των ναρκών όταν αυτές χρησιμοποιούνται σωστά⁷⁴.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στο περιεχόμενο του εγχειριδίου γίνεται εκτενής περιγραφή των εγκλημάτων πολέμου της ευθύνης διοικητών και των διατάξεων του ΔΠΔ χωρίς όμως οι ΗΠΑ να αποτελούν μέρος του ΚατΔΠΔικ, του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε μια κατηγορία δικαίου που δεν απαντάται συχνά σε εγχειρίδια, αυτή του συγκριτικού δικαίου. Επίσης αισθητή είναι η απουσία κεφαλαίου για το δίκαιο της ουδετερότητας το οποίο υπάρχει σε αρκετά εγχειρίδια αλλά και ξεχωριστών κεφαλαίων για την εφαρμογή του ΔΑΔ στον αέρα και τη θάλασσα ενώ στα θετικά του συγκεκριμένου εγχειριδίου είναι η τακτική αναθεώρηση του⁷⁵ που καταδεικνύει τη βαρύτητα την οποία επιδείχνουν οι ΗΠΑ στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο.

Το τελευταίο σε εξέταση εγχειρίδιο είναι αυτό του Ισραήλ, για το οποίο, λόγω αδυναμίας εύρεσης του θα γίνει έμμεση αναφορά και θα αναλυθεί η πρακτική την οποία ακολουθεί το κράτος του Ισραήλ τα τελευταία χρόνια κατά της συγκρούσεις στο Λίβανο και την Παλαιστίνη. Σε γενικές γραμμές το ισραηλινό εγχειρίδιο εμφανίζεται να έχει όλες τις διατάξεις και περιορισμούς του ΔΑΔ⁷⁶. Το θέμα που εγείρεται όμως, όπως και στην πρακτική όλων των κρατών που διαθέτουν εγχειρίδια είναι το κατά πόσο είναι διατεθειμένα και τελικά πόσο πραγματικά τις εφαρμόζουν. Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, πολλές από τις διατάξεις του ΔΑΔ κυρίως οι αρχές του, είναι γενικές και ένας από τους σκοπούς των εγχειριδίων αποτελεί η μετάφραση τους, σε συγκεκριμένα μέτρα και οδηγίες που θα πρέπει να λαμβάνονται για την τήρηση τους. Το πώς μεταφράζει και τί μέτρα παίρνει κάθε κράτος για την αποσαφήνισή τους θα μπορούσαμε να πούμε ότι αντικατοπτρίζει την πολιτική του. Το κράτος του Ισραήλ όπως και των ΗΠΑ φαίνεται να ακολουθεί μια πιο διασταλτική ερμηνεία των αρχών προσπαθώντας να δικαιολογήσει την διεθνή δυσμενή κριτική της πρακτικής του Ισραηλινού στρατού (IDF) για τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου.

Το κράτος του Ισραήλ έχει πολλές φορές κατηγορηθεί για μη τήρηση της αρχής της διάκρισης, της αρχής της αναλογικότητας, της αναγκαιότητας αλλά και για την χρησιμοποίηση παράνομων ή μη ενδεδειγμένων οπλικών συστημάτων ή πυρομαχικών κατά την εκτέλεση συγκεκριμένων επιχειρήσεων όπως η επιχείρηση “Protecting Edge”. Σύμφωνα με πολλούς ακαδημαϊκούς το κράτος του Ισραήλ ακολουθώντας την αντιτρομοκρατική πολιτική των ΗΠΑ προσπαθούν να διευρύνουν το δικαίωμα στη χρήση βίας και να μειώσουν το βαθμό της παρεχόμενης προστασίας του άμαχου πληθυσμού που προβλέπονται από τις αρχές του ΔΑΔ. Μέσω αυτή της προσπάθειας προσπαθεί την

⁷⁴ Ειδική μνεία γίνεται στη νάρκη εναντίον προσωπικού M-18 Claymore και στις προϋποθέσεις σωστής χρησιμοποίησής της. Βλέπε σελ.154-155.

⁷⁵ Συγκεκριμένα το εγχειρίδιο αυτό αναθεωρείται κάθε χρόνο. Βλέπε https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/LOAC-Deskbook-2012.pdf
https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/LOAC-Deskbook-2013.pdf
https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/LOAC-Deskbook-2014.pdf
http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/LOAC-Deskbook-2015.pdf

⁷⁶ Βλέπε https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_il και <http://www.law.idf.il/14-en/Patzar.aspx>

εδραίωσης ενός νέου καθεστώτος μέσω του οποίου κάθε κάτοικος της Γάζα μπορεί να θεωρηθεί ότι συμμετέχει άμεσα στις εχθροπραξίες οπότε ανά πάσα στιγμή μπορεί να αποτελέσει νόμιμο στόχο επίθεσης. Αν και το ΔΑΔ προβλέπει ότι ένας άμαχος μπορεί να θεωρηθεί ως νόμιμος στρατιωτικός στόχος μόνο για όση ώρα συμμετέχει ενεργά στις εχθροπραξίες το Ισραήλ θεωρεί ότι όλοι οι Παλαιστίνιοι έχουν μόνιμο καθεστώς πολεμιστή οπότε μπορούν να αποτελέσουν στόχο οποιαδήποτε ώρα και στιγμή. Το ίδιο ισχύει και για τη στοχοποίηση πολιτικών αντικειμένων και συγκεκριμένα κτιρίων τα οποία εφόσον χρησιμοποιούνται από την Χαμάς μπορούν να αποτελέσουν στόχο ανεξαρτήτως της φύσης τους (ακόμα και σχολείο που λειτουργούσε υπό τον ΟΗΕ).⁷⁷

Επίσης αναφορικά με την υποχρέωση για την επαρκή προειδοποίηση πριν την εκτέλεση στρατιωτικών ενεργειών ώστε να προστατευθεί ο άμαχος πληθυσμός η ρητορική και πρακτική του Ισραήλ θα πρέπει να θεωρηθεί κατ' ευφημισμόν καινοτόμα. Συγκεκριμένα έχει χρησιμοποιηθεί ως μέθοδος προειδοποίησης ο βομβαρδισμός με άσφαιρα βλήματα, στην ουσία ως καταδεκτικά για την μετέπειτα προσβολή τους με πραγματικά εκρηκτικά βλήματα. Η τακτική αυτή που πήρε την ονομασία "knocking on the roof" ή "roof knocking" κατακρίθηκε από πολλούς τόσο για την αναποτελεσματικότητά της όσο και για τις συνέπειες της⁷⁸. Επίσης δριμεία κριτική δέχτηκε η χρησιμοποίηση πυροβολικού ως μέσο προσβολής στόχων σε μια περιοχή όπως η Γάζα⁷⁹, καθόσον το πυροβολικό είναι ένα μέσο για προσβολή στόχων περιοχής, μεγάλων δηλαδή διαστάσεων και όχι σημειακών στόχων λόγω της μεγάλης διασποράς των βλημάτων του⁸⁰. Η ίδια κριτική ισχύει και για τη χρησιμοποίηση βλημάτων λευκού φωσφόρου είτε από πυροβολικό είτε από όλμους⁸¹.

Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες υπήρξαν τα τελευταία χρόνια πληθώρα άλλων τα όσο από τη διεθνή κοινότητα όσο και από διεθνείς οργανισμούς και μη κυβερνητικές οργανώσεις με κορυφαίο τον ΟΗΕ⁸². Το Ισραήλ αλήθεια είναι ότι έχει λάβει και συνεχώς λαμβάνει μέτρα για τον εναρμονισμό του με τις αρχές του ΔΑΔ, κυρίως για αυτές για τις οποίες κατηγορείται ότι παραβιάζει, αλλά και για τον εκσυγχρονισμό του οπλοστασίου του. Στα μέτρα αυτά συγκαταλέγονται η δημιουργία νομικού σώματος για την

⁷⁷ Βλέπε http://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/israel-is-trying-to-change-the-laws-of-war/ και Operation Protective Edge: Recalling the core principles of IHL. <https://www.diakonia.se/en/IHL/News-List/new-page>

⁷⁸ "Roof-knocking is a tactic that has been criticized by human rights advocates for three reasons. Firstly, concerns have been raised that dropping a bomb as a warning is not effective. It may not give enough time or direction for people to leave before a larger attack is launched. Secondly, these are still bombs. Amnesty International has recorded casualties from these warning shots themselves. Finally, warnings and precautions are much more seen in the deployment of air power than in, for instance, shelling." Under fire Israel's artillery policies scrutinized, AOAV, Dec 2014.

⁷⁹ Η οποία αποτελεί την πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή στον πλανήτη.

⁸⁰ Ibid και http://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/israel-is-trying-to-change-the-laws-of-war/

⁸¹ Ο λευκός φώσφορος είναι μια ουσία που όταν έρχεται σε επαφή με το οξυγόνο αναφλέγεται αναπτύσσοντας πολύ υψηλές θερμοκρασίες και για αυτό το λόγο θεωρείται από πολλούς ως εμπρηστικό μέσο το οποίο σύμφωνα με τις διατάξεις του ΔΑΔ απαγορεύεται. Η διττή τους όμως χρησιμοποίηση ως καταδεικτικά ή καπνογόνα τα καθιστά νόμιμα.

⁸² On 6 January 2009, four 120mm 'Keshet' mortars landed near a school run by the United Nations Relief and Works Agency (UNRWA).

υποστήριξη των επιχειρήσεων και τον καθορισμό αξιωματικού ανθρωπιστικών υποθέσεων για τη παροχή συμβουλών κάθε επιχειρησιακού διοικητή ακόμα και δημιουργία «κώδικα ηθικής» τον οποίο θα πρέπει να ακολουθεί ο κάθε στρατιώτης του IDF και τον οποίο λαμβάνει κατά τη βασική στρατιωτική του εκπαίδευση.

Η μεθοδολογία και η θεωρία φαίνεται να είναι σωστή. Τι γίνεται όμως στην πράξη; Η πραγματικότητα είναι ότι το Ισραήλ κινείται στα όρια μετάφρασης του νόμου για τη δικαιολόγηση των πράξεων του⁸³. Το θέμα είναι ότι το ΔΑΔ σε πολλά σημεία του δίνει αυτή τη δυνατότητα. Πολλές από τις απαντήσεις των νομικών του IDF εκτός από ακριβείς και πραγματικές είναι πολλές φορές αποστομωτικές. Οπότε τι πρέπει να κάνει η διεθνής κοινότητα για αυτό; Ίσως μια αναθεώρηση των συνθηκών με έναν πιο συγκεκριμένο τρόπο διατύπωσης τους θα ήταν το ιδανικό. Αυτό όμως στις μέρες μας μάλλον φαντάζει πολύ δύσκολο αν όχι ουτοπικό.

B.2.2 Συγκριτική μελέτη στρατιωτικών – ναυτικών – αεροπορικών εγχειριδίων

Κατά τη προσφιλή διεθνή πρακτική των περισσότερων κρατών που έχουν εκπονήσει στρατιωτικά εγχειρίδια ΔΑΔ, κατά την οποία κάθε κλάδος των ΕΔ εκπονεί το δικό του εγχειρίδιο με την αναγωγή των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ στις δικές του επιχειρησιακές απαιτήσεις, έτσι δύο ινστιτούτα με ειδίκευση στο δίκαιο του πολέμου⁸⁴ προέβησαν στην εκπόνηση των διεθνών εγχειριδίων διεθνούς δικαίου, San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea και του Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare για την εφαρμογή των διατάξεων του ΔΑΔ στη θάλασσα και τον αέρα αντίστοιχα.

Σκοπός του πρώτου εγχειριδίου, το οποίο εκπονήθηκε κατά την περίοδο 1988-94 από μια ομάδα νομικών και ειδικών στις ναυτικές επιχειρήσεις, είναι να παρέξει μια σύγχρονη αναδιατύπωση των διατάξεων του διεθνούς δικαίου με εφαρμογή στις ένοπλες συρράξεις που διεξάγονται στη θάλασσα. Το εγχειρίδιο όπως ρητά αναφέρεται στην εισαγωγή του, περιέχει αριθμό προβλέψεων οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως προοδευτικές ενώ οι περισσότερες είναι όπως εφαρμόζονται στη σύγχρονη εποχή. Για την εκπόνηση του ελήφθησαν υπόψη η σύγχρονη πρακτική των κρατών, οι τεχνολογικές εξελίξεις και η επίδραση των σχετικών με το ΔΑΔ κλάδων δικαίου, ιδίως του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, της σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, του δικαίου του αέρα και του περιβαλλοντικού δικαίου.

Στο εγχειρίδιο αυτό παρέχονται οι βασικές αρχές και κανόνες του ΔΑΔ προσαρμοσμένες στον πόλεμο στη θάλασσα επεκτεινόμενες και προσαρμοσμένες στη

⁸³ Βλέπε <http://mfa.gov.il/ProtectiveEdge/Documents/IDFConduct.pdf> και <http://fathomjournal.org/idf-operations-and-the-laws-of-war/> και The 2014 Gaza conflict factual and legal aspects, May 2015, State of Israel <http://mfa.gov.il/ProtectiveEdge/Documents/2014GazaConflictFullReport.pdf>

⁸⁴ International Institute of International Law (IIHL) και το Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University.

σύγχρονη εποχή. Σε αυτό γίνεται αναφορά στο δίκαιο της ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας όπως αυτή προβλέπεται στο άρθρο 51 του ΚατΧΗΕ. Επίσης πρέπει να επισημανθεί η προσθήκη προβλέψεων σχετικών με τα μέτρα που υιοθετεί ο ΟΗΕ σύμφωνα με το κεφάλαιο VII του Χάρτη, σύμφωνα με τις οποίες τα κράτη μέλη του ΟΗΕ δεν μπορούν να επικαλεστούν καθεστώς ουδετερότητας για τη μη εφαρμογή αυτών των μέτρων. Η αναφορά αυτών των διατάξεων αν και δεν έχει άμεση σχέση, θεωρήθηκε από τους δημιουργούς του απαραίτητη για τη βοήθεια για τη δημιουργία ενός ασφαλούς πλαισίου νομιμότητας στο οποίο γίνεται η αναφορά των διατάξεων του ΔΑΔ στη θάλασσα⁸⁵.

Επίσης κρίνεται σκόπιμο να γίνει μνεία στην αναφορά της ρήτρας Martens στο πρώτο τμήμα του εγχειριδίου και στην προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος, για το οποίο θα πρέπει να καταβάλλεται από όλα τα μέρη της ένοπλης σύγκρουσης κάθε δυνατή προσπάθεια προστασίας και σεβασμού του. Στη συνέχεια δίνονται κάποιοι ορισμοί σχετικά με τα δίκαιο της θάλασσας και τις θαλάσσιες περιοχές στις οποίες έχει εφαρμογή. Τέλος, επισημαίνεται ότι αναφορά στις αρχές του ΔΑΔ γίνεται μόνο για αυτές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας ενώ για τις άλλες, όπως αυτή της διάκρισης γίνεται περιγραφική αναφορά στο κεφάλαιο της διάκρισης των στόχων⁸⁶.

Αναφορικά με το εγχειρίδιο του αεροπορικού και πυραυλικού πολέμου, το οποίο εκδόθηκε το 2009 ύστερα από εργασίες έξι χρόνων από μια ομάδα ειδικών, ο σκοπός του είναι να παρέξει τις πιο ενημερωμένες αναδιατυπώσεις του ΔΑΔ με εφαρμογή στο πόλεμο στον αέρα. Η έκδοση του επίσης έχει σαν στόχο να αποτελέσει ένα σημαντικό βοήθημα στους νομικούς συμβούλους και τους αξιωματικούς των ΕΔ, ώστε να επωφεληθούν από μια εκ βάθους ανάλυση και παρουσίαση των αρχών και κανόνων του αεροπορικού πολέμου.

Στο εγχειρίδιο αυτό, το οποίο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με αυτό του San Remo, γίνεται επίσης αναφορά στη ρήτρα Martens και περιέχονται οι λόγοι απώλειας του καθεστώτος προστασίας των προστατευόμενων αντικειμένων. Επίσης όπως είναι φυσικό, περιέχει ορισμούς χρήσιμους για την κατανόηση των διατάξεων του εγχειριδίου. Οι βασικές διαφορές με αυτό του ναυτικού πολέμου είναι ότι πιο μεγάλο σε έκταση περιέχοντας θεματικές που δεν περιλαμβάνονται σε αυτό, όπως τις προβλέψεις για την άμεση συμμετοχή στις εχθροπραξίες και του δικαίου της ουδετερότητας. Σε αυτό γίνεται σαφής αναφορά στις αρχές του ΔΑΔ ενώ περιέχεται και η βασική αρχή ότι η χρησιμοποίηση των μέσων και μεθόδων πολέμου δεν είναι απεριόριστη.

Όπως είναι φυσικό και τα δύο αυτά εγχειρίδια εκπονήθηκαν με σκοπό να αποτελέσουν ένα σημαντικό βοήθημα για την εκπόνηση αντίστοιχων εγχειριδίων από τα κράτη τα οποία δε διαθέτουν. Είναι προϊόντα συστημικής έρευνας και μελέτης χρόνων από ομάδες ειδικών που εκφράζουν τη σύγχρονη πρακτική και που έχουν εκπονηθεί από ινστιτούτα διεθνούς φήμης και κύρους ώστε να μπορούν να έχουν παγκόσμια εμβέλεια.

⁸⁵ <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jmst.htm>

⁸⁶ PART III : BASIC RULES AND TARGET DISCRIMINATION σελ.5.

B.2.3 Ο ρόλος των Κανόνων εμπλοκής

«Οι Κανόνες Εμπλοκής είναι κατευθυντήριες οδηγίες αντιμετώπισης εχθρικών προθέσεων ή ενεργειών, μέσα στα πλαίσια των γενικών πολιτικών κατευθύνσεων. Οι ΚΕ καθορίζουν το βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ασκηθεί η βία, με σκοπό να εξασφαλίσουν την ελεγχόμενη άσκηση της. Επιπρόσθετα, ενδεχομένως να επιτρέπουν στις δυνάμεις να ενεργήσουν χωρίς τη χρήση βίας. Αποσκοπούν αφενός μεν να αποφευχθεί η ανεπιθύμητη κλιμάκωση, αφετέρου δε να εξασφαλιστεί η αυτοάμυνα των δυνάμεων»⁸⁷.

Οι ΚΕ εκδίδονται από τις αρμόδιες αρχές, συνήθως στρατιωτικές, για να συνδράμουν στην οριοθέτηση των περιστάσεων και των περιορισμών εντός των οποίων μπορούν να χρησιμοποιηθούν στρατιωτικές δυνάμεις για την επίτευξη των στόχων τους. Εμφανίζονται σε πολλές μορφές στα εθνικά στρατιωτικά δόγματα, συμπεριλαμβανομένων των επιχειρησιακών σχεδίων και διαταγών. Όποια και αν είναι η μορφή τους, παρέχουν την άδεια ή/και τον περιορισμό, κυρίως της χρήσης βίας. Σε μερικά έθνη, οι ΚΕ επέχουν καθεστώς καθοδήγησης στις ΕΔ, ενώ σε άλλα νόμιμων εντολών.

Σε κάθε περίπτωση, οι ΚΕ επικυρώνονται από τις αρμόδιες πολιτικές εθνικές αρχές ή σε περιπτώσεις ειρηνευτικών αποστολών, από την αρμόδια αρχή του Διεθνούς Οργανισμού υπό την αιγίδα του οποίου έχει αναπτυχθεί η δύναμη. Η εκπόνηση και η εφαρμογή αποτελεσματικών ΚΕ είναι μείζονος σημασίας για την επιτυχή εκτέλεση της αποστολής. Η αρμόδια αρχή εκπόνησης τους θα πρέπει να επιλέγεται με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια ως προς την επαγγελματική κατάρτιση των ανθρώπων που θα την αποτελούν. Θα πρέπει να καθοδηγείται από την υψηλότερα ιστάμενη επιτελική αρχή, και θα πρέπει να περιλαμβάνει νομικούς και πολιτικούς συμβούλους και υψηλόβαθμους αξιωματικούς με γνώση και εμπειρία στις χερσαίες, ναυτικές και αεροπορικές επιχειρήσεις⁸⁸.

Οι ΚΕ αποτελούν τη βασική καθοδήγηση των στρατιωτικών δυνάμεων κατά την εκτέλεση της αποστολής τους, καθώς οριοθετούν τα πλαίσια μέσα στα οποία θα ενεργούν. Τα πλαίσια αυτά αντικατοπτρίζουν την πολιτική κάθε κράτους και θα πρέπει να καθορίζονται βάση των διατάξεων του Διεθνούς Δικαίου αλλά και του εσωτερικού δικαίου κάθε κράτους. Οι αρχές και κανόνες του ΔΑΔ θα πρέπει να κατέχουν την υψηλότερη ιεράρχηση ως προς τις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου, αφού το ΔΑΔ είναι αυτό που καθορίζει το δίκαιο του πολέμου και το νόμιμο τρόπο ενεργείας των στρατιωτικών δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. Για το λόγο αυτό, η συμβολή νομικών συμβούλων κατά την εκπόνηση τους, κρίνεται παραπάνω από απαραίτητη, καθόσον η εκπόνηση αποτελεσματικών, κατανοητών και νόμιμων ΚΕ έχει αντίκτυπο στην εικόνα των κρατών και στην κοινή γνώμη της διεθνούς κοινότητας⁸⁹.

Ειδικά κατά την ανάπτυξη πολυεθνικών δυνάμεων στις ειρηνευτικές αποστολές όπου οι ΚΕ καθορίζονται από την ανώτερη διοίκηση της αποστολής πρέπει να γίνεται προσεκτική μελέτη των εκδιδόμενων ΚΕ. Κάθε κράτος σε αυτή την περίπτωση μπορεί και πρέπει κάτω από την εθνική νομοθεσία και πολιτική του να εισάγει αν το θεωρεί απαραίτητο περιορισμούς σε αυτούς τους ΚΕ. Η ύπαρξη αλλά και η έγκαιρη γνωστοποίηση των εθνικών περιορισμών (caveats) λόγω εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας, ή άλλων λόγων, κρίνεται επιτακτική έτσι ώστε να εντάσσονται στους ΚΕ της πολυεθνικής δύναμης,

⁸⁷ Δ 3-0.2 ΔΟΓΜΑ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΡΑΤΟΥ ΞΗΡΑΣ σελ.21.

⁸⁸ Βλέπε San Remo Handbook On Rules Of Engagement, 2009 σελ 7, 10-11.

⁸⁹ Βλέπε Law Of War/ Introduction To Rules Of Engagement, B130936, Student Handout σελ 13-17.

να μην επηρεάζεται η αποστολή και να χρησιμοποιούνται οι δυνάμεις σύμφωνα με το ισχύον δόγμα και το εθνικό εσωτερικό δίκαιο.

Η σπουδαιότητα της εκπόνησης σωστών και αποτελεσματικών ΚΕ από όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας, ώστε αυτοί να εναρμονίζονται με της αρχές του κράτους δικαίου και των διατάξεων του Διεθνούς Δικαίου, οδήγησε το Διεθνές Ινστιτούτο Ανθρωπιστικού Δικαίου, στην εκπόνηση διεθνούς εγχειριδίου για την παροχή βοήθειας και οδηγιών προς αυτή την κατεύθυνση. Στην ομάδα εκπόνησης του, συμμετείχαν στελέχη υψηλής επαγγελματικής κατάστασης από διάφορα μέρη της υφελίου και για την εκπόνηση του, η οποία διήρκησε τρία χρόνια, ελήφθησαν υπόψη οι πρακτικές πολλών κρατών και τα αποτελέσματα προσομοιώσεων και διδαγμάτων από τα πεδία των μαχών. Το εγχειρίδιο αυτό εκπονήθηκε με σκοπό την παροχή ενός βασικού αδιαβάθμητου⁹⁰ εργαλείου, για τη διατύπωση ρεαλιστικών και κατανοητών εγχειριδίων κανόνων εμπλοκής που θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από όλα τα κράτη για εκπαίδευση, επιμόρφωση, ασκήσεις, πολεμικά παίγνια και πραγματικές επιχειρήσεις.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ΚΕ αποτελούν την αποτύπωση των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ αλλά και των λοιπών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου που σχετίζονται με αυτό. Αποτελούν χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των διοικητών για την οριοθέτηση των ενεργειών των στρατιωτών τους και τη αποτελεσματική έκδοση επιχειρησιακών διαταγών για την εκτέλεση της αποστολής τους. Οι αποτελεσματικοί ΚΕ μπορούν και πρέπει να περιλαμβάνονται σε αυτές τις επιχειρησιακές διαταγές και σχέδια και να εκδίδονται υπό μορφή κάρτας στρατιώτη σε κάθε στρατιωτικό για την όσο το δυνατό πληρέστερη κατανόηση τους. Μπορεί δηλαδή να υποκαταστήσει την κάρτα στρατιώτη των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ με την προϋπόθεση ότι κατά την εκπόνηση των ΚΕ έχουν ληφθεί υπόψη και έχει γίνει σαφής αναφορά των βασικών απαγορεύσεων του ΔΑΔ. Σε καμία όμως περίπτωση, οι ΚΕ δεν μπορούν να συγχέονται με το ΔΑΔ, καθόσον αποτελούν οδηγίες για επιχειρησιακές διαταγές που καθορίζουν τις περιστάσεις και τους περιορισμούς κάτω από τους οποίους θα ενεργήσει μια στρατιωτική δύναμη για να επιτύχει τους σκοπούς της. Τέλος, οι ΚΕ θα πρέπει να αξιολογούνται και να αναθεωρούνται διαρκώς υπό το πρίσμα της διεθνούς πρακτικής, των διδαγμάτων από ασκήσεις ή επιχειρήσεις καθώς και της ραγδαίας αλλαγής του τρόπου και της μορφής των επιχειρήσεων.

B.3 ΤΟ ΔΑΔ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η Ελλάδα μένοντας πιστή στις παραδόσεις, για την ανάδειξη και υπεράσπιση των ανθρωπιστικών ιδεών μέσω της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου, διακρινόταν πάντοτε για την προσήλωση της στα θέματα αυτά. Ένα κράτος, όπως είναι η Ελλάδα, είναι φυσικό από τη μια να επιζητεί τις διαφυλάξεις και εγγυήσεις που προσφέρουν οι διατάξεις του διεθνούς δικαίου αλλά και από την άλλη, είναι η Ελλάδα που από την αρχαιότητα υπήρξε αρωγός της μεταλαμπάδευσης των αρχών και αξιών πολλές από τις οποίες πρεσβεύει σήμερα η διεθνής δικαιοταξία. Όπως είναι φυσικό η Ελλάδα υπήρξε από τις πρώτες χώρες υπερψήφισης των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ. Είναι αλήθεια ότι με την μετεξέλιξη του ΔΑΔ και την προσθήκη των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977 πολλά κράτη της διεθνούς κοινότητας διατήρησαν επιφυλάξεις και εξέφρασαν αντιθέσεις ως προς το περιεχόμενό τους. Η Ελλάδα όμως τάχθηκε υπέρ της

⁹⁰ Οι ΚΕ των περισσότερων κρατών έχουν υψηλή διαβάθμιση γεγονός το οποίο υπήρξε ένα από τα βασικά διλήμματα της εκπόνησης του συγκεκριμένου εγχειριδίου.

πλειοψηφίας των κρατών υπερψηφίζοντας τα αν και τα επικύρωσε αρκετά καθυστερημένα⁹¹.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια προσπάθεια ανάδυσης μιας νέας ανθρωπιστικής τάξης λόγω της εμφάνισης μεγάλου αριθμού συρράξεων συμβατικού και μη χαρακτήρα και της ευρείας πρακτικής των κρατών αλλά και της αναπτυσσόμενης πρωτοβουλίας πολλών διεθνών οργανισμών και κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων αλλά και άλλων διεθνών δρώντων που όλο και περισσότερο κάνουν την εμφάνιση τους και γίνονται υποκείμενα διεθνούς δικαίου.

Προς το τέλος της τελευταίας δεκαετίας του προηγούμενου αιώνα το ΔΑΔ θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι γνωρίζει μια δυναμική ανάπτυξη, κυρίως λόγω της εμφάνισης των δύο Ad hoc ποινικών δικαστηρίων της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα, από τα οποία αντλούμε πολύτιμη νομολογία για τις παραβιάσεις του ΔΑΔ το οποίο φάνηκε να δοκιμάζεται στα πεδία πολύμορφων συρράξεων, ιδιαίτερα μη διεθνούς χαρακτήρα, αλλά και σε επίπεδο πολιτικής⁹². Η ευθύνη για τις παραβιάσεις του ΔΑΔ αποκτούν νέα διάσταση μετά τη Νυρεμβέργη εποχή. Η απρόσωπη διεθνής ευθύνη των κρατών γίνεται πλέον και πάλι ατομική ενεργοποιώντας τη δίωξη ατόμων, ανεξαρτήτως θέσης και βαθμού, με την ίδρυση των δύο Ad hoc δικαστηρίων αρχικά και με την ίδρυση του μόνιμου πλέον Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου αργότερα.

Η χώρα μας αυστηρά προσηλωμένη στα ιδανικά του ανθρωπισμού, αναπόσπαστου στοιχείου του Ελληνικού πολιτισμού και παράδοσης οφείλει να πράττει, ό,τι είναι δυνατό για το σεβασμό, τη συμμόρφωση, τη θέσπιση νομών και διατάξεων καθώς και την ενσωμάτωση των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ στην εθνική νομοθεσία.

B.3.1 Ενσωμάτωση του ΔΑΔ στην Ελλάδα

Η χώρα μας όμως αν και υπήρξε αρωγός και πρωτοπόρος στην συμμετοχή της στις συμβάσεις του ΔΑΔ αλλά και όλων των άλλων συμβατικών κειμένων που σχετίζονται με αυτό, δεν μπορεί να ειπωθεί το ίδιο και στον τομέα της πρακτικής εφαρμογής των κανόνων και διατάξεων που προβλέπονται σε αυτές. Ο κατάλογος της πρακτικής στους τομείς και υποτομείς που αναφέρθηκε παραπάνω⁹³ είναι μάλλον ανεπαρκής. Όσον αφορά την ενσωμάτωση του ΔΑΔ η Ελλάδα έχει προβεί στις παρακάτω ενέργειες⁹⁴.

- Θέσπιση Νομοθεσίας για την ποινική καταστολή

1. Ν. 2665/1998 (ΦΕΚ 279 - 17.12.1998) Εφαρμογή των αποφάσεων 827/25.5.93 και 955/8.11.94 του συμβουλίου ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών με τις οποίες ιδρύθηκαν δυο διεθνή ποινικά δικαστήρια για την εκδίκαση παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στο έδαφος της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα.

⁹¹ Το ΠΠ Ι με το Ν. 1786/88, (ΦΕΚ Α' 125/88) και το ΠΠ ΙΙ με το Ν. 2105/1992, (ΦΕΚ Α' 196/92)

⁹² Μέτρα Εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στην Ελλάδα, Μαρία Μαρούδα, Εκδ. Σακκουλα, 2000, σελ. 15-18.

⁹³ Κεφάλαιο Α.2.2

⁹⁴ https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/vwLawsByCategorySelected.xsp?xp_countrySelected=GR
<http://www.et.gr/index.php/2013-01-28-14-06-23>

2. Ν. 3003/2002 (ΦΕΚ 75 - 08.04.2002) Κύρωση του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

3. Ν. 3948/2011 (ΦΕΚ 71 - 05.04.2011) Προσαρμογή των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις του καταστατικού του διεθνούς ποινικού δικαστηρίου που κυρώθηκε με το ν. 3003/2002 (α' 75).

- Θεμελιώδεις εγγυήσεις και Εσωτερική έννομη τάξη
Το Σύνταγμα της Ελλάδος όπως αναθεωρήθηκε με το ψήφισμα της 27 Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής⁹⁵.

- Εθνική επιτροπή ΔΑΔ
1. Υπουργική απόφαση της 20 Μαρτίου 2000 για την ίδρυση Επιτροπής για την εφαρμογή και τη διάδοση του ΔΑΔ.
2. Ψήφισμα υπ' αριθμ. 2/53482/2002 της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή και διάδοση του ΔΑΔ.
3. Υπουργική απόφαση για την ίδρυση Επιτροπής για την εφαρμογή και τη διάδοση του ΔΑΔ, 2003.

- Χημικά και Βιολογικά όπλα
Ν. 2991/2002 (ΦΕΚ 35 - 27.02.2002) Εφαρμογή της σύμβασης για την απαγόρευση ανάπτυξης, παραγωγής, αποθήκευσης και χρήσης χημικών όπλων και την καταστροφή τους.

Εκτός από την πρακτική αναφορικά με τη νομοθεσία στους άλλους τομείς, αναφορά γίνεται μόνο στο εγχειρίδιο διεθνούς δικαίου του Πολεμικού Ναυτικού⁹⁶ το οποίο περιέχει ξεχωριστό κεφάλαιο για το ΔΑΔ, στο οποίο περιέχονται οι περισσότερες από τις προβλέψεις του. Επίσης αναφορά γίνεται στο στρατιωτικό κανονισμό εσωτερικής υπηρεσίας των στρατευμάτων⁹⁷ που περιλαμβάνει στο κεφάλαιο Ε (Καθήκοντα και Στρατιωτική Αγωγή), διάφορες αναφορές σε διατάξεις του ΔΑΔ⁹⁸ χωρίς όμως πουθενά να γίνεται αναφορά σε αυτό.

⁹⁵ Στο δεύτερο μέρος, στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα περιέχονται διατάξεις για την καταπολέμηση της παράνομης κράτησης (άρθρο 6), των βασανιστηρίων (άρθρο 7) και για τα θεμελιώδη δικαιώματα (άρθρο 25). Στο τρίτο μέρος, σχετικά με την οργάνωση και τις λειτουργίες του κράτους, προβλέπει «οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου...» (άρθρο 28).

Το άρθρο 27 ορίζει ότι «... Χωρίς νόμο, που ψηφίζεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, δεν είναι δεκτή στην Ελληνική Επικράτεια ξένη στρατιωτική δύναμη ούτε μπορεί να διαμένει σ' αυτή ή να περάσει μέσα από αυτή.» Το άρθρο 48 ρυθμίζει τη θέσπιση της κατάστασης πολιορκίας.

⁹⁶ Εγχειρίδιο Διεθνούς Δικαίου, ΓΕΝ/Α2/IV, 1995

⁹⁷ ΣΚ 20-1 όπως τροποποιήθηκε το 2002, ο οποίος κυρώθηκε με το Π.Δ. 130/10.4.84 (ΦΕΚ 42 Α')

⁹⁸ πχ Αρ 14§14 «Οι στρατιωτικοί κατά τη μάχη οφείλουν : α. Να θεωρούν σαν “κανονικούς μαχητές” όσους ανήκουν στις ένοπλες δυνάμεις του εχθρού ή την εθνική πολιτοφυλακή, όπου περιλαμβάνεται μαζί και η οργανωμένη αντίσταση, με τον όρο ότι το προσωπικό αυτό είναι συγκροτημένο σε Μονάδες, έχει ένα ορισμένο αρχηγό, έχει κάποιο διακριτικό σημείο, κρατά όπλα με φανερό τρόπο και σέβεται τους Νόμους και τα έθιμα του πολέμου. Καθένας που δεν εκπληρώνει τους παραπάνω όρους, δε θεωρείται “κανονικός μαχητής” και εάν συλληφθεί, δεν έχει την προστασία των Νόμων που ισχύουν για τους αιχμαλώτους. β. Να μεταχειρίζονται με ανθρωπισμό, χωρίς διάκριση, όλους όσους τέθηκαν εκτός μάχης. γ. Να περιμαζεύουν, προστατεύουν και φροντίζουν τους τραυματίες και τους αρρώστους, όσο επιτρέπουν οι περιστάσεις. δ. Να σέβονται τα νοσοκομεία και τους τόπους συγκεντρώσεως αρρώστων ή τραυματιών, το προσωπικό, τα κτίρια, τα υλικά και τα μεταφορικά μέσα των υγειονομικών υπηρεσιών. Επίσης να μην καταστρέφουν τα ιστορικά

B.4 ΤΟ ΔΑΔ ΣΤΙΣ ΕΔ

Μετά την ψήφιση και την επικύρωση των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ και των σχετικών με αυτό, με τελευταία αυτά του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, τα τελευταία χρόνια μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μια σχετική κινητοποίηση στη χώρα μας σχετικά με την ανάπτυξη του ΔΑΔ στις ΕΔ. Μόλις τα τελευταία χρόνια κατέστη δυνατή η εισαγωγή της διδασκαλίας του ΔΑΔ στις παραγωγικές σχολές, προϊόν, μάλλον πρωτοβουλίας των εθνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως του Παντείου Πανεπιστημίου και μιας πρωτοβουλίας του ΓΕΕΘΑ για εκπόνηση ενός προγράμματος επιμόρφωσης των στελεχών του, ώστε να καταστούν κατάλληλοι ηγέτες αποκτώντας σημαντικές γνώσεις, απαραίτητες για τη σταδιοδρομία των στελεχών. Η σύγχρονη πρακτική, με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και την ολοένα και περισσότερο ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου έχει δημιουργήσει την ανάγκη εξειδίκευσης στις ΕΔ και τη δημιουργία νέων τμημάτων Διεθνών Σχέσεων στα Γενικά Επιτελεία και το ΥΠΕΘΑ για την προάσπιση του Διεθνούς Δικαίου και την ομαλή συνεργασία των ΕΔ με άλλους στρατούς και διεθνείς οργανισμούς. Νέες θέσεις έχουν δημιουργηθεί και στο εξωτερικό, κυρίως στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ, για τη στελέχωση των οποίων η επιμόρφωση των στελεχών σε θέματα Διεθνούς Δικαίου είναι ένα πολύ ενισχυτικό εργαλείο κατά τη διαδικασία επιλογής τους.

Η πρακτική της χώρας μας κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, όπου η διδασκαλία του ΔΑΔ και γενικά των διατάξεων του Διεθνούς Δικαίου αποτελούσε προνόμιο μόνο των φοιτητών των ανώτερων στρατιωτικών σχολών, έχει παρέλθει. Η ανάγκη διάδοσης του ΔΑΔ σε όλα τα επίπεδα των ΕΔ παρατηρήθηκε κυρίως με την απόκτηση σημαντικής εμπειρίας από την συμμετοχή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε αποστολές εκτός συνόρων, κυρίως σε ειρηνευτικές αποστολές που επισήμαναν την ανάγκη δημιουργίας ενός σταθερού πλαισίου ανάπτυξης και προβολής του ΔΑΔ, τόσο στο εσωτερικό του στρατεύματος όσο και στον πληθυσμό. Κατά την προετοιμασία τμημάτων για συμμετοχή σε πολυεθνικές επιχειρήσεις παρέχεται εξειδικευμένη εκπαίδευση στα θέματα που αφορούν το ΔΑΔ και αναλύονται λεπτομερώς οι κανόνες εμπλοκής που ισχύουν ανάλογα με την επιχείρηση. Οι κανόνες εμπλοκής περιέχουν πλήθος περιπτώσεων και υποπεριπτώσεων που επιλύουν νομικά ζητήματα και εξουσιοδοτούν για δράση, τα αντίστοιχα κλιμάκια διοίκησης.

Τέλος κατά τη διάρκεια των κυρίων διακλαδικών ή μη ασκήσεων εξετάζονται επεισόδια που σχετίζονται με το ΔΑΔ, κυρίως σε επίπεδο επιτελείου ανεξαρτήτως κλιμακίου στις Τακτικές Ασκήσεις Άνευ Στρατευμάτων (ΤΑΑΣ) και σε μικρότερο βαθμό στις Τακτικές Ασκήσεις Μετά Στρατευμάτων (ΤΑΜΣ), στις οποίες υλοποιούνται σενάρια χειρισμού αιχμαλώτων, τραυματιών και άμαχου πληθυσμού. Επίσης κατά τις ασκήσεις επιχειρησιακής αξιολόγησης Μονάδων και Επιτελείων της χώρας μας από ξένους φορείς διεθνών οργανισμών, δίνεται μεγάλη βαρύτητα στην εξέταση επεισοδίων και σεναρίων του ΔΑΔ.

μνημεία, καθώς και τα κτίρια που προορίζονται για τη θρησκευτική λατρεία, τις τέχνες, τις επιστήμες και την αγαθοεργία, με τον όρο, ότι δεν χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς».

Όμως, τα περιθώρια βελτίωσης είναι αρκετά. Η έναρξη θα πρέπει να γίνει δίνοντας βάση στην εκπαίδευση, αρχίζοντας από την εκπόνηση στρατιωτικών εγχειριδίων τα οποία θα αποτελέσουν τα κυριότερο και βασικό εργαλείο της διάδοσης του ΔΑΔ.

B.4.1 Εκπόνηση στρατιωτικού εγχειριδίου

Στην προσπάθεια της χώρας για ανάληψη δράσης και πρωτοβουλιών, σπουδαίο και σημαντικό ρόλο θα παίξουν τα στρατιωτικά εγχειρίδια. Για να καταστεί δυνατή η εκπαίδευση τόσο στις σχολές όσο και στις Μονάδες των ΕΔ πρέπει να εκπονηθούν εγχειρίδια για την εκπαίδευση σε κάθε βαθμίδα. Επίσης για να καταστεί αυτό δυνατό πρέπει στα ήδη υπάρχοντα εγχειρίδια να υπάρξουν σαφείς παραπομπές του ΔΑΔ όπου και αν κρίνεται απαραίτητο. Στους κανονισμούς και στα εγχειρίδια εκστρατείας του Στρατού Ξηράς δεν υπάρχει σχεδόν καμία αναφορά στις διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις για την τήρηση των κανόνων του ΔΑΔ. Οι κανονισμοί τακτικής του ΣΞ που δίνουν ορισμούς για τη διεξαγωγή της μάχης⁹⁹ ουδεμία αναφορά επί του ΔΑΔ περιέχουν χωρίς να επιβάλουν κανέναν περιορισμό στα μέσα και μεθόδους πολέμου. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ίσως ο σχετικά νέος κανονισμός στοχοποίησης¹⁰⁰ που περιέχει σαφώς, την ανάγκη συμμόρφωσης της όλης διαδικασίας λήψης απόφασης για την προσβολή στόχων, με τις αρχές του ΔΑΔ, παρέχοντας τις βασικές αρχές και κανόνες του σε ξεχωριστό παράρτημα. Στο εγχειρίδιο αυτό γίνεται και μνεία στο ρόλο του στρατιωτικού νομικού συμβούλου και στη συμμετοχή του στη διαδικασία λήψεως απόφασης για την προσβολή των στόχων. Ίδιες αναφορές, κρίνεται σκόπιμο, ότι θα πρέπει να υπάρξουν και σε άλλους βασικούς κανονισμούς τακτικής και οπωσδήποτε στον κανονισμό ο οποίος αναφέρεται στη σχεδίαση και διεξαγωγή των επιχειρήσεων καθώς και στη διαδικασία λήψεως αποφάσεως για τον τρόπο εκτέλεσης της αποστολής.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει μνεία στο φιλότιμο και στο έργο μεμονωμένων στελεχών των ΕΔ για τη συνεισφορά τους και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών για τη διάδοση του ΔΑΔ. Στις τάξεις των ΕΔ έχει εκπονηθεί από το 1995 από τρεις στρατιωτικούς δικαστές, απόφοιτους της σχολής του San Remo, Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου¹⁰¹ το οποίο εκτός από μια περιληπτική πλην όμως ουσιαστική περιγραφή των σημαντικότερων διατάξεων του ΔΑΔ, περιλαμβάνει τα συμβατικά κείμενα των συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977. Ανάλογη προσπάθεια έχει γίνει και από στελέχη του ΠΝ με την εκπόνηση ενός Εγχειριδίου Διεθνούς Δικαίου το 1995, το οποίο γίνεται περιγραφή των βασικών διατάξεων του ΔΑΔ, προσαρμοσμένων στις ανάγκες του ΠΝ, σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Η προσπάθεια αυτή αν και

⁹⁹ Ορισμός επιθέσεως «Επίθεση είναι η ενέργεια κατά την οποία προσβάλλονται οι εχθρικές δυνάμεις με πυρ, κίνηση, κρούση και με κάθε διαθέσιμο μέσο, ώστε να συντριβούν αυτές και να καταληφθούν χώροι μέσα στη διάταξη τους και πέρα απ' αυτή». ΕΕ 100-1 Επιχειρήσεις Χερσαίων Δυνάμεων, ΤΥΕΣ, 2008 σελ.84.

¹⁰⁰ ΕΕ 100-4 ΣΤΟΧΟΠΟΙΗΣΗ, ΤΥΕΣ, 2012.

¹⁰¹ Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, ΤΥΕΣ, 1996.

επιδοκιμάζεται μπορεί να παρομοιαστεί με λευκό γράμμα. Και αυτό διότι τα εγχειρίδια αυτά, από την εκπόνηση τους μέχρι σήμερα δεν έχουν ποτέ αναθεωρηθεί και επικαιροποιηθεί. Επιπλέον, μάλλον δεν έχουν την επίσημη έγκριση του ΥΠΕΘΑ, πέραν της έγκρισης εκτύπωσης τους, αφού δε γίνεται μνεία στην αρχή που το έχει εγκρίνει πέραν της αναφοράς των ονομάτων των δημιουργών του. Από την άλλη μετά την παρέλευση τόσων χρόνων τα εγχειρίδια αυτά έχουν καταστεί δυσεύρετα απομένοντας ελάχιστα σε βιβλιοθήκες κυρίως γραφείων νομικών συμβούλων των Γενικών Επιτελείων, χωρίς να υπάρχει η πρόβλεψη ανατύπωσης και αναδιανομής τους.

Τα εγχειρίδια αυτά όμως θα μπορούσαν να αποτελέσουν την απαρχή μιας προσπάθειας εκπόνησης νέου ή νέων εγχειριδίων για τη διάδοση του ΔΑΔ. Κεντρικό ρόλο στον τομέα αυτό πρέπει να αναλάβει το ΥΕΘΑ και τα Γενικά Επιτελεία εκπονώντας το στόχο ενός τέτοιου προγράμματος. Θα πρέπει να αναζητηθεί και να εξασφαλιστεί η βοήθεια διακεκριμένων ακαδημαϊκών για την υλοποίηση της προσπάθειας αυτής, ώστε να δημιουργηθεί ένα σωστό πλάνο εκπόνησης εγχειριδίου/ων. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η πρακτική ξένων κρατών με πολύτιμη εμπειρία στην εκπόνηση εγχειριδίων καθώς επίσης και αυτή της ΔΕΕΣ και των πρότυπων ναυτικών και αεροπορικών εγχειριδίων¹⁰² τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως διεθνή, πρεσβεύοντας τη διεθνή πρακτική.

Η αρχή ίσως πρέπει να γίνει με την εκπόνηση ενός διακλαδικού εγχειριδίου που θα περιλαμβάνει όλες τις διατάξεις του ΔΑΔ περιλαμβάνοντας απτά και ρεαλιστικά παραδείγματα όπου και όταν κρίνεται αναγκαίο για την αναγωγή των γενικών κανόνων του ΔΑΔ σε συγκεκριμένα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν ανά περίπτωση. Το εγχειρίδιο αυτό θα πρέπει να απευθύνεται προς τα στελέχη των ΕΔ και τους νομικούς συμβούλους για τη χρησιμοποίησή του, ως βοήθημα στην εκτέλεση του έργου τους. Στη συνέχεια το εγχειρίδιο αυτό θα μπορέσει να χρησιμοποιηθεί σαν βάση για την εκπόνηση ξεχωριστών εγχειριδίων για κάθε κλάδο των ΕΔ αλλά και των Σωμάτων Ασφαλείας, αντλώντας από αυτό τα απαραίτητα στοιχεία, τα οποία ύστερα από επεξεργασία και ανάλυση θα μπορούν να προσαρμοστούν στις ανάγκες των ξεχωριστών αυτών εγχειριδίων. Επίσης θα πρέπει να υπάρξουν απλοποιημένες μορφές των εγχειριδίων αυτών για τη χρησιμοποίησή τους στην εκπαίδευση των κληρωτών οπλιτών κατά τη βασική και όχι μόνο εκπαίδευση τους, στις Μονάδες στις οποίες θα κληθούν να υπηρετήσουν. Τέλος θα πρέπει να εκπονηθούν «κάρτες στρατιώτη» περιέχοντας τα βασικά πρέπει και δεν πρέπει, καθώς και τους κανόνες εμπλοκής κυρίως για τη χρησιμοποίησή τους από τα στελέχη των ΕΔ που θα κληθούν να συμμετάσχουν σε ειρηνευτικές αποστολές.

Αναφορικά με τα περιεχόμενα του βασικού διακλαδικού εγχειριδίου, αυτό κρίνεται σκόπιμο να περιλάβει θεματικές εκτός των βασικών αρχών του ΔΑΔ. Οι αναφορές στο δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου και το διεθνές ποινικό δίκαιο θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως αναγκαίες λόγω της στενής και άρρηκτης σχέσης τους με το ΔΑΔ. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει να δοθεί σε ξεχωριστό κεφάλαιο για την εφαρμογή του ΔΑΔ κατά τις ειρηνευτικές αποστολές στις οποίες έχει κληθεί να συμμετάσχει η χώρα μας τα

¹⁰² San Remo Manual On International Law Applicable To Armed Conflicts At Sea και HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare.

τελευταία χρόνια καθώς και στη σπουδαιότητα των κανόνων εμπλοκής για τη σωστή εκτέλεση της αποστολής. Επίσης θα πρέπει να περιλαμβάνει πληθώρα παραδειγμάτων και σεναρίων με τον αντίστοιχο συγκεκριμένο τρόπο αντίδρασης κατά περίπτωση ώστε να καταστεί απολύτως σαφής η κάθε έννοια και αρχή του ΔΑΔ. Τέλος ζωτικής σημασίας είναι η τακτική αναθεώρηση και επικαιροποίηση των εγχειριδίων αυτών ώστε να εκφράζουν πάντα την επίσημη θέση των ΕΔ ως προς τις κατευθύνσεις και οδηγίες που παρέχονται στα στελέχη των ΕΔ για την εφαρμογή του ΔΑΔ.

B.4.2 Ελληνικό Δόγμα

Η λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων ρυθμίζεται από τις διατάξεις του Συντάγματος και την ειδική νομοθεσία καθώς επίσης και από στρατιωτικούς κανονισμούς, σχέδια επιχειρήσεων, καθώς και κείμενα ή διαταγές τα οποία καθορίζουν το γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας τους στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Τα κείμενα αυτά εκδίδονται από το ΥΠΕΘΑ ή το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, βάση των οποίων εκδίδονται αντίστοιχα για κάθε κλάδο από το αντίστοιχο Γενικό Επιτελείο του. Τα κείμενα αυτά αποτυπώνουν το δόγμα λειτουργίας των ΕΔ το οποίο θα πρέπει να είναι εναρμονισμένο με τη χάραξη της Στρατηγικής Εθνικής Ασφαλείας¹⁰³ η οποία αποτελεί τη βάση εκπόνησης του. Η σπουδαιότητα της αντικατοπτρίζεται στα λεγόμενα του τέως Αρχηγού ΓΕΕΘΑ και πρώην υφυπουργού εσωτερικών Π. Χηνοφώτη «Μία πολυδιάστατη Στρατηγική Εθνικής Ασφαλείας θα προσεγγίζει και συγκεφαλαιώνει όλες τις διαστάσεις του πλέγματος οικονομική, αμυντική, εξωτερική πολιτική και πολιτική εσωτερικής ασφάλειας και πολιτικής προστασίας, οι οποίες θα αποτελούν πλέον τις βασικές συνιστώσες της. Θα καθορίζει το πλαίσιο και τις αρχές πολιτικής κατεύθυνσης για την επίτευξη των Αντικειμενικών Σκοπών (ΑΝΣΚ), οι οποίοι εκπληρούμενοι υποστηρίζουν, προστατεύουν και προωθούν τα θεμελιώδη εθνικά συμφέροντα. Κατά κανόνα τα θεμελιώδη εθνικά συμφέροντα συνιστούν τις αδιαπραγμάτευτες βουλήσεις και ανάγκες μιας χώρας, υπό το πρίσμα της εθνικής επιβίωσης, κυριαρχίας και αξιοπρέπειάς της, καθώς και της ασφάλειας και ευημερίας του λαού της, και αποτελούν την ανεξάντλητη πηγή απ' όπου εκπηγάζουν οι εθνικοί ΑΝΣΚ»¹⁰⁴.

Στο ισχύον δόγμα λειτουργίας των ΕΔ, στην ειρήνη και στον πόλεμο, όπως αυτό καθορίστηκε από την Πολιτική Εθνικής Άμυνας (ΠΕΑ) και εγκρίθηκε από το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (ΚΥΣΕΑ) το Μάρτιο του 2011, δε θα μπορούσε να απουσιάσει η ιδιαίτερη βαρύτητα στο σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου¹⁰⁵. Βάση του δόγματος αυτού έχουν εκπονηθεί ξεχωριστοί κανονισμοί Δόγματος των ΕΔ για τη συμμετοχή των ελληνικών δυνάμεων σε πολυεθνικές επιχειρήσεις, για τη πολιτικοστρατιωτική συνεργασία και άλλα,

¹⁰³ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε <http://www.mod.mil.gr/mod/el/content/show/90/678>

¹⁰⁴ <http://www.elisme.gr/gr/2013-01-06-18-39-21/item/20-5-2016>

¹⁰⁵ «Στην ΠΕΑ καθορίζεται το εθνικό στρατηγικό δόγμα της χώρας το οποίο είναι αποτρεπτικό και αμυντικό και στηρίζεται στην στρατηγική, επιχειρησιακή και τακτική ευελιξία των ΕΔ και στην ικανότητα άμεσης αντίδρασής τους. Οι βασικές αρχές που διέπουν την ΠΕΑ είναι: • Ο σεβασμός των υφισταμένων συνόρων. • Ο σεβασμός του Διεθνούς Δικαίου. • Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. • Η πλήρης συμμόρφωση στον Καταστατικό Χάρτη και στις αποφάσεις του ΟΗΕ.» Λευκή Βίβλος, 2014 σελ.38.

για τα οποία δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε περεταίρω ανάλυση και αναφορά λόγω της διαβάθμισής τους.

Η βαρύνουσα σημασία που δίνεται από τις ΕΔ της χώρα μας, στις αρχές και το σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου γενικά, αλλά και του ΔΑΔ ειδικότερα, γίνεται εμφανής από τα πρώτα στάδια, δηλαδή της χάραξης της Εθνικής Πολιτικής Άμυνας. Τα πρώτα βήματα της διάδοσης και σεβασμού του ΔΑΔ, μέσω της εκπόνησης του ισχύοντος δόγματος του ΣΞ έχουν επιτευχθεί. Απομένει όμως η μεταλαμπάδευση τους στην καθημερινή πρακτική των ΕΔ, περιλαμβάνοντας αναφορές των διατάξεων του ΔΑΔ σε όλες τις δραστηριότητες τους, από την καθημερινή εκπαίδευση μέχρι την εκπόνηση επιχειρησιακών σχεδίων εναρμονισμένων με τις αρχές και κανόνες του ΔΑΔ και σαφώς στα εγχειρίδια τους.

B.4.3 Υποχρεώσεις υιοθέτησης μέτρων

Το συμβατικό δίκαιο του ΔΑΔ, δηλαδή οι Συνθήκες της Χάγης (Δίκαιο Χάγης) και της Γενεύης (Δίκαιο Γενεύης) μαζί με τα δυο πρόσθετα πρωτόκολλα, σε πολλές από τις διατάξεις απαιτούν ή παροτρύνουν τη λήψη θετικών μέτρων από τα συμβαλλόμενα κράτη για την εφαρμογή των διατάξεων τους¹⁰⁶.

Η εφαρμογή και ενσωμάτωση του ΔΑΔ πάντοτε αντιμετώπιζε μεγάλες δυσκολίες. Το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι γιατί στον καιρό της ειρήνης να ασχολούμαστε με τους κανόνες του πολέμου. Αυτό όμως έρχεται σε σύγκρουση με την υποχρέωση που έχουν αναλάβει τα κράτη για την υιοθέτηση μέτρων, τόσο συμμόρφωσης με αυτά που ορίζουν τα συμβατικά κείμενα, όσο και για την προετοιμασία του πολιτικού αλλά και του στρατιωτικού τομέα, ήδη από τον καιρό της ειρήνης. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι η παρουσία της χώρας μας επί σειρά ετών, στα πεδία των μαχών, από την αρχαιότητα έως πριν από λίγα χρόνια υπήρξε συνεχής. Αλλά και στις μέρες μας με τις ραγδαίες οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις η χώρα δεν μπορεί να ειπωθεί ότι αισθάνεται ασφαλής. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να έχει συγκεντρωθεί εμπειρία προηγούμενων ετών αλλά και να υπάρξει συνεχής μελέτη και επαγρύπνηση για το μέλλον για την όσο το δυνατό καλύτερη προετοιμασία της χώρας σε όλους τους τομείς αναφορικά με το σεβασμό και την υλοποίηση των διατάξεων του ΔΑΔ. Εξάλλου όταν ξεσπάσει μια ένοπλη σύγκρουση είναι πλέον πολύ αργά για τη λήψη μέτρων.

Όμως θα μπορούσε να αναρωτηθεί κάποιος γιατί υπάρχει η υποχρέωση λήψης μέτρων για το σεβασμό και του ΔΑΔ. Είναι αλήθεια ότι οι περισσότερες από τις διατάξεις των συμβατικών κειμένων δεν απαιτούν κάποια ενέργεια περιέχουσες κανόνες άμεσης εφαρμογής, όμως κάποιες διατάξεις όπως αυτές για την οργάνωση της πολιτικής άμυνας, απαιτούν τη λήψη μέτρων για την εφαρμογή τους.

Τα μέτρα αυτά που απαιτείται να ληφθούν σε εθνικό επίπεδο και αφορούν τη χώρα μας, θα μπορούσαμε να τα κατατάξουμε στις παρακάτω κατηγορίες:

¹⁰⁶ Στο Παράρτημα «Α» παρέχεται σχηματική απεικόνιση των άρθρων των συμβατικών κειμένων του ΔΑΔ όπου απαιτείται η λήψη μέτρων ανά κατηγορία.

- **Εθνικά νομοθετικά μέτρα**, όπως νομοθεσία για την ποινική δίωξη των σοβαρών παραβιάσεων του ΔΑΔ ή για την πρόληψη και την καταστολή της κατάχρησης των προστατευτικών εμβλημάτων.

- **Επιχειρησιακά μέτρα οργάνωσης και προετοιμασίας σε καιρό ειρήνης**, όπως η οργάνωση εθνικού γραφείου πληροφοριών για αιχμαλώτους πολέμου και πολίτες όπως και εθνικής υπηρεσίας αναζήτησης αγνοουμένων και παιδιών, οργάνωση αποτελεσματικής πολιτικής άμυνας και εκπόνηση και δοκιμή σχεδίων αντιμετώπισης εκτάκτων αναγκών σε συνεργασία με τις ένοπλες δυνάμεις.

- **Επιχειρησιακά μέτρα σε καιρό ένοπλης σύρραξης**, όπως εγκαθίδρυση υγειονομικών ζωνών, διευκόλυνση και υποστήριξη του έργου της ΔΕΕΣ.

- **Μέτρα διάδοσης και εκπαίδευσης**, όπως εκπαίδευση ειδικευμένου προσωπικού, διασφάλιση της παρουσίας νομικών συμβούλων στις ΕΔ¹⁰⁷.

Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία η Ελλάδα έχει υπογράψει και επικυρώσει σχεδόν όλες της συμβάσεις πρωτόκολλα και καταστατικά που συνθέτουν το συμβατικό δίκαιο του ΔΑΔ και κρίνεται ότι δεν απαιτούνται περαιτέρω ενέργειες που θα πρέπει να υλοποιηθούν στον τομέα αυτό. Εκκρεμότητες όμως ως προς τη θέσπιση νόμων υφίστανται κυρίως αναφορικά με ποινική καταστολή των σοβαρών παραβιάσεων του ΔΑΔ. Στο ελληνικό σύστημα ποινικοποιούνται στον Ποινικό Κώδικα και στο Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα ορισμένες μόνο από τις πράξεις που χαρακτηρίζονται ως σοβαρές παραβιάσεις χωρίς να γίνεται κάποια αναφορά σε διατάξεις του ΔΑΔ. Στον τομέα αυτό κρίνεται σκόπιμη η υιοθέτηση σχετικής νομοθεσίας για τη ποινικοποίηση όλων των παραβιάσεων του ΔΑΔ με σαφείς αναφορές σε αυτό αλλά και των εγκλημάτων του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου μετά και την κύρωση του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁰⁸.

Αναφορικά με τη δεύτερη και τρίτη κατηγορία, η χώρα μας με το ν.δ. περί Πολιτικού Σχεδιασμού Εκτάκτου Ανάγκης (νδ 17/1974) έχει ορίσει σε κάθε αρμόδιο Υπουργείο τη λήψη μέτρων που ενδεικτικά περιλαμβάνουν την εκπόνηση και δοκιμή σχεδίων αντιμετώπισης εκτάκτων αναγκών, τον εξοπλισμό των εγκαταστάσεων που χρησιμοποιούνται κατά την ενεργοποίηση της πολιτικής άμυνας καθώς και τη σήμανση τους, τον καθορισμό υγειονομικών ζωνών ως επίσης και της πρόβλεψης κατά την εκπόνηση μελετών κατασκευής ακίνητων πολιτικών (αστικών) αντικειμένων (όπως νοσοκομείων) κατασκευής τους μακριά από πιθανούς στρατιωτικούς στόχους. Επίσης θα πρέπει να ληφθούν και επιπρόσθετα μέτρα όπως η σύνταξη νόμων ή άλλων διατάξεων για περαιτέρω συμμόρφωση με τις αρχές του ΔΑΔ όπως αυτή της σήμανσης των ιατρικών μονάδων και εξοπλισμών καθώς επίσης και για την προστασία της χρήσης του εμβλήματος αυτού¹⁰⁹.

Τέλος αναφορικά με την τέταρτη κατηγορία θα πρέπει να ληφθούν μέτρα διάδοσης του ΔΑΔ αρχικά στην τριτοβάθμια και ίσως και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αναγκαία κρίνεται η χρηματοδότηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων προς αυτή την κατεύθυνση τόσο σε εσωτερικό όσο και σε διεθνές επίπεδο καθώς επίσης και η όσο το

¹⁰⁷ Ibid σελ.27-33.

¹⁰⁸ Ibid σελ. 35-49 και 87-124.

¹⁰⁹ Ibid σελ.125-179.

δυνατό πιο ενεργή συμμετοχή της χώρας μας σε ευρωπαϊκά ή διεθνή εκπαιδευτικά προγράμματα συνεργασίας στον τομέα αυτό. Επιτακτική είναι επίσης η διάδοση και εκπαίδευση του ΔΑΔ στις ΕΔ και τα σώματα ασφαλείας καθώς είναι αυτά που θα κληθούν να εφαρμόσουν τις περισσότερες από τις διατάξεις τους. Ως προς αυτή την κατεύθυνση της διάδοσης του ΔΑΔ η χώρα μας σε κάποιους τομείς βρίσκεται σε καλό επίπεδο αλλά σε άλλους τομείς (όπως και αυτός της διάδοσης του ΔΑΔ στις ένοπλες δυνάμεις) απαιτείται μεγαλύτερη και πιο συνεχής δράση¹¹⁰.

B.4.4 Υιοθέτηση του ΔΑΔ στις Ένοπλες Δυνάμεις

Ως προς την υιοθέτηση και την διάδοση του ΔΑΔ στις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας δεν υπάρχει συγκεκριμένη εγκύκλιος ή κανονισμός στα οποία να ορίζεται η ένταξη της διδασκαλίας του ΔΑΔ στην εκπαίδευση των ΕΔ. Ωστόσο έχουν γίνει κάποια βήματα κυρίως στις Ανώτατες Σχολές Επιμόρφωσης των στελεχών των ΕΔ η οποία έχει τη μορφή κυρίως διαλέξεων.

Όσον αφορά τις παραγωγικές σχολές, το ΔΑΔ δε διδάσκεται ως αυτούσιο μάθημα παρά στο γενικότερο φάσμα μαθημάτων όπως αστικού και συνταγματικού δικαίου και δημόσιου διεθνούς δικαίου χωρίς οι μαθητές των σχολών αυτών να αποκτούν το απαραίτητο υπόβαθρο των αρχών και διατάξεων του ΔΑΔ. Το ίδιο συμβαίνει και στα σχολεία εφαρμογής αλλά και τα σχολεία μέσης επιμόρφωσης των στελεχών ΕΔ στα οποία δίνεται βαρύτητα στην εκπαίδευση της τακτικής χωρίς μάλιστα καμιά αναφορά στο ΔΑΔ. Θετική εξέλιξη στον τομέα αυτό, τα τελευταία χρόνια, είναι η συνεργασία των στρατιωτικών σχολών σχεδόν όλων των βαθμίδων κυρίως με το Πάντειο Πανεπιστήμιο για την διδασκαλία του ΔΑΔ με τη μορφή σεμιναρίων, ασκήσεων και διαλέξεων.

Ως προς τη διάδοση του ΔΑΔ στις ένοπλες δυνάμεις, θετική κρίνεται η διεξαγωγή ασκήσεων στα πλαίσια των κυρίων δραστηριοτήτων τους και η συμμετοχή των ΕΔ σε δοκιμές σχεδίων και ασκήσεων ετοιμότητας άλλων φορέων για την άσκηση του προσωπικού στην δοκιμή σχεδίων πολιτικής άμυνας καθώς και των υπαρχόντων στρατιωτικών σχεδίων (όπου προβλέπεται και είναι αναγκαία η συνεργασία με άλλους πολιτικούς φορείς) εκτάκτων αναγκών όπως αυτό του «ΞΕΝΟΚΡΑΤΗ» και του «ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΑ». Για το λόγο αυτό ειδική διεύθυνση ΠΑΜ-ΠΣΕΑ (Πολιτικής Άμυνας – Πολιτικοστρατιωτικής Συνεργασίας Εκτάκτων Αναγκών) έχει δημιουργηθεί στο ΓΕΕΘΑ (Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας).

Επίσης θετική κρίνεται η υποχρεωτική εκπαίδευση σε ειδικό κέντρο, των στελεχών που αναχωρούν για συμμετοχή σε ειρηνευτικές αποστολές που συμμετέχει η χώρα μας. Στο κέντρο αυτό διδάσκονται μεταξύ άλλων και μέρη του ΔΑΔ καθώς και άλλων στρατιωτικών κανόνων και αρχών οι οποίοι εμπεριέχουν τις αρχές του ΔΑΔ (πχ κανόνες εμπλοκής, συμφωνίες τυποποίησης – ΣΤΥΠ). Επιπρόσθετα δίνεται μεγάλη βαρύτητα στην

¹¹⁰ Ibid σελ. 51-78.

πρακτική εκπαίδευση για τον τρόπο δράσης των στελεχών κατά την εκπλήρωση της αποστολής τους η οποία συνάδει με τη συμμόρφωση των διατάξεων του ΔΑΔ.

Αναφορικά με την επιμόρφωση των στελεχών των ΕΔ θα πρέπει να τονιστεί ότι στις ΕΔ υπάρχει διακλαδικό σώμα στρατιωτικών νομικών συμβούλων που αποτελείται από στελέχη, αποφοίτων παραγωγικής σχολής των ΕΔ (ΣΣΑΣ – Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων). Αριθμός αξιωματικών αυτών επιλέγεται κάθε χρόνο για εκπαίδευση στο Διεθνές Ινστιτούτο Ανθρωπιστικού Δικαίου στο San Remo ο οποίος όμως δυστυχώς συνεχώς μειώνεται.

Τέλος αρχές του ΔΑΔ έχουν ενσωματωθεί σε ειδικό κεφάλαιο του Γενικού Κανονισμού Υπηρεσίας του Στρατού και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο Ε (Καθήκοντα και Στρατιωτική Αγωγή) όπου στο άρθρο 14 στην παράγραφο Νόμοι και Έθιμα Πολέμου περιλαμβάνει τους γενικούς κανόνες πολέμου, ενώ στα άρθρα 10 και 16 περιλαμβάνονται οι κανόνες μεταχείρισης των αιχμαλώτων πολέμου. Βέβαια οι κανόνες αυτοί είναι λιτοί, σχεδόν τηλεγραφικοί χωρίς καμία περαιτέρω ανάλυση και χωρίς καμία αναφορά στο ΔΑΔ¹¹¹.

Οι ενέργειες που μπορούν να γίνουν για την περαιτέρω βελτίωση του ΔΑΔ στις ΕΔ είναι πολλές. Ενδεικτικά αναφέρονται ή ένταξη της διδασκαλίας του ΔΑΔ σε όλες τις παραγωγικές σχολές με την ενσωμάτωση του ως αυτόνομο μάθημα στα εκπαιδευτικά προγράμματα των σχολών αυτών. Επίσης η συντήρηση της διδασκαλίας σε όλα τα σχολεία των στελεχών των ΕΔ ανάλογα πιο εξειδικευμένα και ανάλογα με την ειδικότητα τους¹¹². Επίσης προτείνεται η εκπαίδευση στελεχών στο εξωτερικό και η συνεργασία των Γενικών Επιτελείων και του ΥΠΕΘΑ με Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα προς το σκοπό αυτό αλλά και για την εκπαίδευση των στελεχών στο εσωτερικό μέσω της συμμετοχής τους σε προπτυχιακά ή μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών. Τέλος κρίνεται απαραίτητη η ενσωμάτωση των αρχών και διατάξεων του ΔΑΔ στα στρατιωτικά εγχειρίδια όπου δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη και αναφορά¹¹³. Αλλά η εκπαίδευση του ΔΑΔ πρέπει να ενταχθεί και στα αναλυτικά εκπαιδευτικά προγράμματα (ΑΝΑΠΕΚ) των Μονάδων. Τα στελέχη θα πρέπει να μεταλαμπαδεύουν τη γνώση τους μέχρι τον τελευταίο στρατιώτη ώστε να είναι δυνατή η διάδοση, εφαρμογή και σεβασμός των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ.

B.4.4 Νομικοί Σύμβουλοι

Σύμφωνα με το άρθρο 82 του ΠΠ Ι υφίσταται η υποχρέωση της παρουσίας νομικών συμβούλων όπου είναι αναγκαίο προκειμένου να συμβουλευθούν τους στρατιωτικούς διοικητές στο αναγκαίο επίπεδο για την εφαρμογή των διατάξεων του. Η παρουσία του νομικού συμβούλου εξασφαλίζει την συμφωνία των δράσεων των Ενόπλων Δυνάμεων (τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό) με τις αρχές του ΔΑΔ.

¹¹¹ Ibid σελ. 60

¹¹² Διότι διαφορετικές αρχές θα πρέπει να γνωρίζει και να εφαρμόζει το ιατρικό προσωπικό και άλλες ένα στέλεχος που συμμετέχει στη διαδικασία στοχοποίησης.

¹¹³ Ibid σελ.51-62

Το μελανό σημείο στο προαναφερθέν άρθρο είναι η ελευθερία που αφήνει ως προς την εφαρμογή αυτού του μέτρου καθόσον η παρουσία νομικού συμβούλου είναι απαραίτητη «όπου είναι αναγκαίο» και στο «αναγκαίο επίπεδο».

Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι στη χώρα τα καθήκοντα αυτά εκτελούνταν από στρατιωτικούς δικαστές χωρίς να υπάρχει ξεχωριστό σώμα Νομικών Συμβούλων. Η κατάσταση αυτή άλλαξε πρόσφατα με το σχηματισμό του Κοινού διακλαδικού Σώματος Στρατολογικού – Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων (ΣΣΝΣ), το οποίο τείνει να διαχωριστεί σε Σώμα νομικών Συμβούλων και Στρατολογικό Σώμα για την περαιτέρω εξειδίκευση των ανωτέρω στελεχών¹¹⁴. Στα Γενικά Επιτελεία ήδη οι αρμόδιες διευθύνσεις έχουν χωριστεί με διαχωρισμό των καθηκόντων κάθε μιας εξ αυτών. Όπως αναφέρθηκε οι αξιωματικοί του ΣΣΝΣ προέρχονται από παραγωγική σχολή των ΕΔ (ΣΣΑΣ) οι οποίοι είναι πτυχιούχοι του Νομικού τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ο αριθμός των αξιωματικών που υπηρετούν στις ΕΔ ως νομικοί σύμβουλοι θα μπορούσε να κριθεί ως μικρός και σε καμία περίπτωση επαρκής για την κάλυψη των αναγκών των τριών κλάδων των ΕΔ. Σε περίπτωση υποχρέωσης εφαρμογής του άρθρου 82 του ΠΠ Ι διασταλτικά, θεωρώντας ως υποχρέωση την παρουσία νομικού συμβούλου σε κάθε επίπεδο διοικήσεως τότε ο αριθμός αυτός είναι πράγματι πολύ μικρός. Βέβαια η απαίτηση αυτή θα ήταν υπερβολική πλην όμως υπαρκτή τουλάχιστο για κάποιο ελάχιστο επίπεδο διοικήσεως. Στη χώρα μας η παρουσία νομικών συμβούλων προβλέπεται στα Γενικά Επιτελεία και σε Μείζονες Σχηματισμούς ανάλογα με τις ανάγκες που ανακύπτουν. Επίσης τις περισσότερες των περιπτώσεων ανάπτυξης τμημάτων των ΕΔ στο εξωτερικό λόγω συμμετοχής τους σε ειρηνευτικές αποστολές προβλέπεται και θέση νομικού συμβούλου στο επιτελείο διοίκησης του τμήματος αυτού. Σε καμία όμως των περιπτώσεων δεν προβλέπεται θέση νομικού συμβούλου έστω σε κάθε σχηματισμό το οποίο κρίνεται ως το ελάχιστο επίπεδο διοικήσεως για την παροχή νομικών συμβουλών σε θέματα του ΔΑΔ δεδομένης και της μη εξειδίκευσης των στελεχών των ΕΔ στον τομέα αυτό.

Η θέση του νομικού συμβούλου κρίνεται απαραίτητη στο επιτελείο κάθε επιχειρησιακού διοικητή τουλάχιστο Σχηματισμού και άνω. Επίσης κρίνεται απαραίτητη η συμμετοχή του σε ορισμένες φάσεις της διαδικασίας λήψης απόφασης για τον τρόπο δράσης των τμημάτων των ΕΔ στις επιχειρήσεις και οπωσδήποτε στη διαδικασία στοχοποίησης.

B.4.5 Προβλέψεις ποινικής καταστολής σύμφωνα με τον ΣΠΚ

Όπως αναφέρθηκε η ελληνική νομοθεσία περιέχει ορισμένες διατάξεις σύμφωνα με τον ποινικό κώδικα (ΠΔ) για τη δίωξη και τιμωρίας των σοβαρών παραβιάσεων του ΔΑΔ. Παρόμοιες διατάξεις περιέχει και ο Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας (ΣΠΚ) ο οποίος προβλέπει την τιμωρία όλων των στρατιωτικών εγκλημάτων. Ως τέτοια σύμφωνα με το ΣΠΚ είναι κάθε πράξη που προβλέπεται και τιμωρείται από τις διατάξεις του, οι οποίες ισχύουν

¹¹⁴ Πρόσφατα αναδιοργανώθηκε και μετονομάστηκε σε Νομικό Σώμα (ΝΟΜ).

και για πράξεις που τελέστηκαν εκτός συνόρων¹¹⁵. Επίσης περιέχεται η πρόβλεψη της ποινικοποίησης στρατιωτικών εγκλημάτων από τον ΠΚ εφόσον δεν περιέχονται διαφορετικές ρυθμίσεις στον ΣΠΚ¹¹⁶.

Σύμφωνα με τις Συνθήκες της Γενεύης και των πρόσθετων πρωτοκόλλων προβλέπεται η ποινική καταστολή της παράβασης των διατάξεων τους που κρίνονται ως σοβαρές. Τα εγκλήματα αυτά έχουν ενσωματωθεί στο ΚατΔΠΔικ στο άρθρο 8 στο οποίο απαριθμούνται τα εγκλήματα πολέμου. Για κάποια από αυτά προβλέπεται η δίωξη τους από τον ΠΚ ή τον ΣΠΚ ενώ για κάποια από αυτά δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη ποινικοποίησης.

Τα κυριότερα από τα εγκλήματα πολέμου που ποινικοποιούνται σύμφωνα με τον ΣΠΚ, ο οποίος περιέχει κυρίως διατάξεις εγκλημάτων που σχετίζονται με τους αιχμαλώτους πολέμους έχουν ως ακολούθως.

- Ανθρωποκτονία με πρόθεση εναντίον αιχμαλώτων πολέμου με το άρθρο 157
- Εκ προθέσεως πρόκληση μεγάλου πόνου ή σοβαρής προσβολής κατά της σωματικής ακεραιότητας ή της υγείας με το άρθρο 156 αν οι πράξεις αυτές στρέφονται εναντίον αιχμαλώτων πολέμου και με το άρθρο 161 αν στρέφονται εναντίον αμάχου πληθυσμού
- Καταστροφή και ιδιοποίηση κατά τόπο παράνομο και σε ευρεία κλίμακα περιουσίας μη δικαιολογημένη από στρατιωτική ανάγκη, με το άρθρο 150 για αρπαγή σε εχθρικό έδαφος με την πρόβλεψη ποινικοποίησης και της παράλειψης αποτροπής από ανώτερους αξιωματικούς και με το άρθρο 160 για κλοπή σε βάρος αιχμαλώτου
- Εξαναγκασμός αιχμαλώτου πολέμου να υπηρετήσει στις ΕΔ της εχθρικής δύναμης, με το άρθρο 159
- Σύλληψη ομήρων, με το άρθρο 161
- Στοχοποίηση αστικού πληθυσμού ή αμάχων ατομικά, θα μπορούσε να τιμωρηθεί με το άρθρο 55 περί παράβασης στρατιωτικής εντολής με την προϋπόθεση ύπαρξης εντολής από ανώτερο για αποχή από τέτοιες ενέργειες
- Εξαπόλυση αδιάκριτης επίθεσης που προσβάλλει τον αστικό πληθυσμό ή αστικά αντικείμενα, ισχύει ό,τι και παραπάνω
- Εξαπόλυση επίθεσης κατά έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις, ισχύει ό,τι και παραπάνω
- Προσβολή ανυπεράσπιστων τοποθεσιών και αποστρατικοποιημένων ζωνών, ισχύει ό,τι και παραπάνω
- Προσβολή προσώπου ενώ βρίσκεται εκτός μάχης, ισχύει ό,τι και παραπάνω
- Δόλια χρήση του διακριτικού εμβλήματος του Ερυθρού Σταυρού, της Ερυθράς Ημισελήνου ή του Ερυθρού Κρυστάλλου, με το άρθρο 68

Επίσης προβλέπονται ποινικές κυρώσεις και επιρρίπτονται ευθύνες σε διοικητές λόγω τέλεσης αδικήματος δια παραλείψεως σύμφωνα με τα άρθρα 85 και 87 του ΣΠΚ. Επίσης σύμφωνα με το άρθρο 53 αν και η ανυπακοή σε διαταγή ανωτέρου ποινικοποιείται

¹¹⁵ Αρ. 1 και 2

¹¹⁶ Αρ. 3

περιέχεται διάταξη εξαίρεσης στην περίπτωση που η διαταγή είναι προδήλως παράνομη, κάτι που ισχύει με τις διαταγές για ενέργεια αντίθετη με τις αρχές του ΔΑΔ.

Για τα λοιπά εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας αλλά και για το έγκλημα της γενοκτονίας δεν υπάρχει πρόβλεψη στον ΣΠΚ¹¹⁷.

¹¹⁷ Μέτρα Εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στην Ελλάδα, Μαρία Μαρούδα, Εκδ. Σακκουλα, 2000 σελ 93-120

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάνοντας μια αποτίμηση και μια ανακεφαλαίωση θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αποτελεί τη νομική απάντηση του ανθρώπου στη βία του πολέμου. Εκφράζει μια προσπάθεια για την επίτευξη μιας βιώσιμης ισορροπίας: από τη μια οι ωμότητες του πολέμου, ενώ από την άλλη οι επιταγές του ανθρωπισμού. Το ΔΑΔ, μέσα από την υποχρεωτική εφαρμογή των διατάξεών του, προσπαθεί να ρυθμίσει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εμπλεκόμενων σε μια εμπόλεμη σύρραξη. Η προσπάθεια αυτή, δεν έχει άλλο στόχο εκτός από τον περιορισμό της ανεξέλεγκτης χρήσης πολεμικών μέσων και μεθόδων, και την παροχή προστασία των προσώπων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στις εχθροπραξίες και ειδικά των θυμάτων πολέμου αλλά και των πολιτικών (αστικών) στόχων συμπεριλαμβανομένων και των πολιτιστικών αγαθών. Σε αντίθεση με άλλες μορφές του Διεθνούς Δικαίου, των οποίων οι ρυθμίσεις απευθύνονται σε κράτη, το *jus in bello* επιβάλλει υποχρεώσεις κυρίως σε άτομα. Οι υποχρεώσεις αυτές δεν έχουν ως αποδέκτες μόνο την πολιτική ή στρατιωτική ηγεσία ενός κράτους, αλλά και όλους αυτούς που αποτελούν μέλη των ενόπλων δυνάμεων, ανεξαρτήτως βαθμού και θέσης, καθώς επίσης και αυτούς που δεν εμπλέκονται ενεργά στις εχθροπραξίες, δηλαδή τον άμαχο πληθυσμό, εξασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία τους.

Ωστόσο, η εξέλιξη του ΔΑΔ στον τομέα της προστασία των αμάχων γνώρισε άνθιση κυρίως μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, διότι δεν καλύπτονταν ικανοποιητικά από τις μέχρι τότε ισχύουσες διατάξεις. Η παράλειψη αυτή μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι, η διεξαγωγή των κλασικών μορφών πολέμου και τα πολεμικά μέσα της εποχής, περιόριζαν τις συνέπειες των εχθροπραξιών στα πεδία των έχοντας μικρή επίπτωση τις περισσότερες φορές στον άμαχο πληθυσμό. Οι εκατόμβες των αθώων θυμάτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κατέδειξαν με το χειρότερο τρόπο την ανεπάρκεια του ΔΑΔ στον τομέα αυτό. Έκτοτε, η αλματώδης ανάπτυξη στο τομέα της πολεμικής τεχνολογίας, επέφερε δραματικές αλλαγές στο τρόπο διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η καταστροφικότητα των νέων όπλων και η εμφάνιση όπλων μαζικής καταστροφής διεύρυναν τα πεδία των μαχών περιλαμβάνοντας τεράστιες εκτάσεις. Οι νέες μορφές μη συμβατικού πολέμου με την εμφάνιση ασύμμετρων απειλών και την εμφάνιση νέων δρώντων που διαπερνούν σύνορα και δρουν διεθνώς έχουν εμφανίσει νέες προκλήσεις στην ανάπτυξη του ΔΑΔ. Και αυτό διότι δεν έχει καταστεί ακόμα δυνατό να ενταχθεί στο πλαίσιο των κανόνων του ΔΑΔ, καθώς αφενός για να κατηγορηθούν για εγκλήματα πολέμου θα πρέπει να υφίσταται κάποιας μορφής σύρραξη στην οποία θα πρέπει να καταστούν μέρη, γεγονός το οποίο παρουσιάζει μεγάλο βαθμό δυσκολίας, αφετέρου, η τέλεση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας αλλά και της γενοκτονίας, εγκλήματα τα οποία δεν απαιτούν την ύπαρξη σύρραξης, επιβάλλει την απόδειξη ύπαρξης συστηματικής τακτικής και ειδικού δόλου αντίστοιχα, πράγμα που είναι δύσκολο να αποδειχθεί όταν πρόκειται για μη κρατικούς δρώντες.

Ένα επίσης θέμα που τίθεται, είναι η ερμηνεία των αρχών και κανόνων του ΔΑΔ αυτού καθαυτού. Σε πολλά σημεία του το ΔΑΔ παρέχει κανόνες γενικούς οι οποίοι είναι δεκτικοί διαφόρων ερμηνειών. Η αρχή της αναλογικότητας, της στρατιωτικής αναγκαιότητας και της διάκρισης για παράδειγμα, ορίζουν παραμέτρους οι οποίες είναι πολύ δύσκολο να οριστούν ποσοτικά για την ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή τους από όλα τα κράτη. Το ποιο είναι το αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα, τι σημαίνει η άμεση συμμετοχή σε εχθροπραξίες και ποια η έννοια του «λογικού διοικητή», είναι θέματα που ερμηνεύονται διαφορετικά από τον καθένα, παραχωρώντας τη δυνατότητα διασταλτικής ερμηνείας των αρχών του ΔΑΔ που αποτελούν τον πυρήνα των διατάξεων του. Η δυνατότητα όμως αυτή δεν παρέχει μια κοινά αποδεκτή και ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων του ΔΑΔ.

Ένα από τα εργαλεία που καλείται να υπερκεράσει αυτό το εμπόδιο είναι και τα στρατιωτικά εγχειρίδια. Είναι αυτά που θα περιέχουν την αποσαφήνιση όλων των εννοιών του ΔΑΔ και θα παρέχουν σαφείς ενέργειες και μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται για τη εφαρμογή τους. Αυτά τα εγχειρίδια θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν την επίσημη θέση και πρακτική του κράτους το οποία τα εκδίδει και γι' αυτό, δέον να είναι δεσμευτικά. Για να γίνει όμως αυτό θα πρέπει να υπάρξει μια κοινή πρακτική ή περαιτέρω αποσαφήνιση των διατάξεων του ΔΑΔ όπου απαιτείται με την περαιτέρω δράση της ΔΕΕΣ και την αμοιβαία συνεργασία των κρατών, παρακάμπτοντας πολιτικές συμφερόντων και ιδεολογιών.

Όσον αφορά τη διάδοση του ΔΑΔ στις ένοπλες δυνάμεις οι οποίες αποτελούν ένα από τα κύρια υποκείμενα του ΔΑΔ, αποτελεί υποχρέωση και δείγμα πολιτισμού όλων των ανεπτυγμένων κρατών. Η διάδοση και εμπέδωση των αρχών και διατάξεων του, θα πρέπει να είναι συνεχής και να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια και δείχνοντας τη δέουσα προσοχή για την κατάρτιση των στελεχών των ΕΔ στον τομέα αυτό. Στη χώρα μας η διάδοση και ενσωμάτωση του ΔΑΔ στις ΕΔ δεν μπορεί να ειπωθεί ότι υφίσταται σε ικανοποιητικά επίπεδα. Δεν είναι υπερβολικό να ειπωθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών των ΕΔ δεν κατέχει έστω τις στοιχειώδεις γνώσεις των αρχών και διατάξεων του. Τα τελευταία μόνο χρόνια γίνονται κάποιες προσπάθειες για τη διδασκαλία του ΔΑΔ στις παραγωγικές σχολές χωρίς ωστόσο να έχει ενταχθεί αυτό ως αυτόνομο μάθημα στα εκπαιδευτικά προγράμματα των σχολών αυτών. Η διδασκαλία του μπορεί να ειπωθεί ότι εκτελείται μόνο στις ανώτατες σχολές των ΕΔ σε ικανοποιητικά επίπεδα. Η ανάγκη όμως επιμόρφωσης των στελεχών ξεκινά από τα χαμηλά, φτάνοντας ακόμα και στον απλό στρατιώτη.

Οι ενέργειες που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν στον τομέα αυτό είναι πολλές. Οι βασικές εξ αυτών είναι η εκπόνηση προγραμμάτων διδασκαλίας του ΔΑΔ στις παραγωγικές σχολές των αξιωματικών και υπαξιωματικών αλλά και στις σχολές των ΕΔ όλων των βαθμών καθώς επίσης και η είσοδος των βασικών αρχών του ΔΑΔ στα προγράμματα εκπαιδύσεως των Μονάδων για τη διάδοση του, στα στελέχη και τους οπλίτες τα οποία δε διέρχονται από σχολές. Το μεγαλύτερο βήμα όμως προς τον τομέα αυτό κρίνεται ότι αποτελεί η εκπόνηση στρατιωτικών εγχειριδίων ανά κλάδο ΕΔ, με την ταυτόχρονη μέριμνα για τακτική αναθεώρηση τους, τα οποία θα περιλαμβάνουν το βασικό

κορμό των διατάξεων του ΔΑΔ αλλά και αυτές της αλληλεπίδρασης του ΔΑΔ με το ΔΠΔ και το ΔΔΑΔ. Επίσης λόγω της εκπροσώπησης της χώρας μας στο εξωτερικό είτε σε επιχειρησιακές ή επιτελικές θέσεις σε σχηματισμού ειρηνευτικών αποστολών είτε σε επιτελικές θέσεις Διεθνών Οργανισμών σε συμμετοχή σε ειρηνευτικές αποστολές κρίνεται παραπάνω από αναγκαία η αναφοράς των διατάξεων του ΔΑΔ που ισχύουν σε αυτές καθώς και ο ρόλος των κανόνων εμπλοκής κατά τη διεξαγωγή της μάχης. Τέλος πρέπει να καταβληθεί τεράστια προσπάθεια για την αναθεώρηση όλων εκείνων των εγχειριδίων που περιγράφουν τον τρόπο ενεργείας και την επιτελική σχεδίαση και διαδικασία λήψης απόφασης των Ελληνικών ΕΔ με την συμπερίληψη αναφορών των διατάξεων του ΔΑΔ για τη γνώση και εφαρμογή τους από τα στελέχη τους.

Key articles requiring the adoption of IHL national implementation measures

	1949 Geneva Conventions				1977 Protocols		1954 Hague Conv.	1999 Protocol
	First	Second	Third	Fourth	I	II		
Translation	48	49	41, 128	99, 145	84		26	37
Dissemination & training	47	48	41, 127	99, 144	80, 82-83, 87	19	7, 25	30
Violations								
General provisions	49-54	50-53	129-132	146-149	85-91		28	15-21
War crimes	49-50	50-51	129-130	146-147	11, 85-90			
Compensation					91			
Protection								
Fundamental guarantees		3, 12	3, 13-17	3, 27-34	11, 75-77	4-5, 7		
Judicial and disciplinary guarantees; rights of prisoners and detainees	3	3	3, 5, 17, 82-90, 95-108, 129	3, 5, 31-35, 43, 64-78, 99-100, 117-126	44-45, 75	6		
Medicinal and religious personnel	40, 41	42		20	15-16, 18	10, 12		
Medicinal transports and facilities	19, 36, 39, 42-43	22, 24-27, 38-39, 41, 43		18, 21-22	12, 18, 21-23	12		
Cultural property					53	16	3, 6, 10, 12	5
Dangerous forces					56	15		
Identity cards	27, 40, 41, Annex II	42, Annex	17, Annex IV	20	18, 66-67, 78-79, Annexes I&II			
Capture and internment cards			70, Annex IV	106, Annex III				
Use/misuse of emblems and symbols	144, 53-54	44-45			18, 37-38, 66, 85, Annex I	12	6, 10, 12, 17	
Experts and advisers								
Qualified persons					6		7, 25	
Legal advisers					82			
Organizations								
National Societies	26			63	81	18		
Civil defence				63	61-67			
Information bureaux			122-124	136-141				
Mixed medical commissions			112, Annex II					
Military planning								
Weapons/tactics					36			
Military sites					57-58			8
Protected zones and localities	23, Annex I			14, 15	59-60, Annex I			

International Committee of the Red Cross

¹¹⁸ Implementing International Humanitarian Law: from Law to Action, ADVISORY SERVICE ON INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, ICRC <https://www.icrc.org/en/document/implementing-international-humanitarian-law-law-action>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ΜΑΡΟΥΔΑ ΜΑΡΙΑ-ΝΤΑΝΙΕΛΛΑ, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2015
- Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο: νόμοι και έθιμα πολέμου - κατοχή - αντιμετώπιση παραβιάσεων, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, Ι. Σιδέρης, 2015
- Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο / Στέλιος Περράκης, Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, Αντ. Ν. Σάκκουλας 2001
- Εφαρμογές του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στην Ελλάδα : πραγματικότητα και προοπτικές : πρακτικά ημερίδας Αθήνα, 28 Ιουνίου 1999 / υπό την αιγίδα Υπουργείου Εξωτερικών, Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Αντ. Ν. Σάκκουλας , 2000
- Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση, Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006
- ΚΩΔΙΚΑΣ Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου Νομολογία - Λημματικός Κατάλογος, Π. Νάσκου – Περράκη, Εκδ Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2013
- Λευκή Βίβλος, ΥΠΕΘΑ, 2014
- Μελέτη για το εθιμικό διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο: μια συνεισφορά στην κατανομή και το σεβασμό των κανόνων του δικαίου των ενόπλων συρράξεων/ Jean-Marie Henckaerts, ΕΚΕΚΔΑΑΔ, 2007
- Μέτρα εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στην Ελλάδα, ΜΑΡΟΥΔΑ ΜΑΡΙΑ-ΝΤΑΝΙΕΛΛΑ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000
- Προσεγγίσεις στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Κώστα Χατζηκωνσταντίνου, Εκδ Σιδέρη, 1999
- Το ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, Κεφάλαιο 24 στον τόμο Αντωνόπουλου Κ., Μαγκλιβέρα Κ. (επιμ.), Δίκαιο Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- Το νέο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων: τα πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977/ επιμέλεια Στ. Περράκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989
- Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules, Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, ICRC, 2009
- Handbook On International Rules Governing Military Operations, ICRC, 2013
- International criminal justice in bello: the ICC between law and politics in Darfur and Northern Uganda, by Dr. Philipp Kastner, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2012
- International human rights law and practice : cases, treaties and materials : documentary supplement / Francisco Forrest Martin, 1997
- International Humanitarian Law and the Law of Armed Conflict, COURSE AUTHOR Antoine A. Bouvier SERIES EDITOR Harvey J. Langholtz, Ph.D., Peace Operations Training Institute

- Humanitarian Law in Armed Conflicts - Manual -, The Federal Ministry of Defence of the Federal Republic of Germany, VR II 3, August 1992
- International Humanitarian Law and the Law of Armed Conflict, Peace Operations Training Institute, Antoine A. Bouvier
- JSP 383 The Joint Service Manual Of The Law Of Armed Conflict, Joint Service Publication 383, 2004
- Law Of Armed Conflict Deskbook, International And Operational Law Department, 2012
- Law Of Armed Conflict Deskbook, International And Operational Law Department, 2015
- Law Of War Manual, Department Of Defense, June 2015
- Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare, Program on Humanitarian Policy and Conflict Research Harvard University, Bern, 15 May 2009
- MCRP 4-11.8B War Crimes, 2005
- MCRP 4-11.8B War Crimes, US Marine Corps, 2005
- National Implementation of IHL in Greece, Marouda M.D., SarantiV., Kyrkos S., EKEKDAAD, Istria, 2015
- National Military Manuals on the Law of Armed Conflict, Forum for International Criminal and Humanitarian Law, Nobuo Hayashi
- Research Handbook on Human Rights and Humanitarian Law, Robert Kolb, Gloria Gaggioli 2013
- The Handbook of International Humanitarian Law, Third Edition, Dieter Fleck
- The law of internal armed conflict / Lindsay Moir, Cambridge University Press , 2002, 2003 print.
- Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law, Marco Sassòli, Program On Humanitarian Policy And Conflict Research Harvard University, 2006
- UN Integration and Humanitarian Space An Independent Study Commissioned by the UN Integration Steering Group, Victoria Metcalfe, Alison Giffen and Samir Elhawary, Overseas Development Institute, 2011
- ΕΕ 100-1 Επιχειρήσεις Χερσαίων Δυνάμεων
- ΕΕ 100-4 Στοχοποίηση
- ΕΕ 7-51 ΣΥΝΤΑΓΜΑ – ΤΑΓΜΑ ΠΖ-ΜΧΠΖ
- ΕΕ 7-53 ΛΟΧΟΣ ΔΙΜΟΙΡΙΑ-ΟΜΑΔΑ ΠΕΖΙΚΟΥ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΟΥ ΠΕΖΙΚΟΥ (Α' –Β' τόμος)
- ΕΕ 8-1 Τακτική Πυροβολικού Μάχης
- ΣΚ 20-1 Γενικού Κανονισμού Υπηρεσίας στο Στρατό
- ΣΚ 20-2 Κανονισμός Εσωτερική Υπηρεσίας των Στρατευμάτων

ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- Η προστασία του ανθρωπογενοούς περιβάλλοντος σε περίπτωση ενόπλων συρράξεων, Ευγένιου Αρ. Γιαρένη Στρατιωτικού Δικαστή
- Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο & Δυνατότητες Διάδοσης και Εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, Ευγένιος Αρ. Γιαρένης Ανακριτής του Στρατοδικείου Αθηνών
- Το Δικαίωμα Ανθρωπιστικής Επέμβασης Με Χρήση Βίας Κατά Το Διεθνές Δίκαιο (FORCIBLE HUMANITARIAN INTERVENTION) Υπό Βασιλείου Γ. Μακρή Στρατιωτικού Δικαστή Β'1
- Armed Forces: Integration of IHL, ICRC
- Humanitarian Law of Armed Conflict: Problems of Applicability, Olivier Dür, Journal of Peace Research, Vol. 24, No. 3, Special Issue on Humanitarian Law of Armed Conflict (Sep., 1987) , pp. 263-273, Published by: Sage Publications, Ltd., Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/424366>
- International Humanitarian Law, Joan Policastri - Sergio D. Stone
- Rights and Responsibilities: Protecting the Victims of Armed Conflict, Kenneth J. Keith, Duke Law Journal , Vol. 48, No. 5 (Mar., 1999) , pp. 1081-1131, Published by: Duke University School of Law, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1373091>
- Targeting and International Humanitarian Law in Afghanistan, Michael N. Schmitt, International Law Studies - Volume 85 The War in Afghanistan: A Legal Analysis, US Naval War College, 2009
- The application of international humanitarian law and human rights law to international organisations, Research Paper Series/Collection des travaux de recherche N° 1/ 2006, Gabriele Porretto & Sylvain Vité
- The End of Proportionality, JONATHAN F. KEILER, 2009 <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/09spring/keiler.pdf>
- http://www.faiobserver.com/region/middle_east_north_africa/israel-is-trying-to-change-the-laws-of-war/
- Operation Protective Edge: Recalling the core principles of IHL. <https://www.diakonia.se/en/IHL/News-List/new-page>
- Under fire Israel's artillery policies scrutinized, AOAV, Dec 2014. <https://aoav.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/AOAV-Under-Fire-Israelis-artillery-policies-scrutinised.pdf>
- The 2014 Gaza conflict factual and legal aspects, May 2015, State of Israel <http://mfa.gov.il/ProtectiveEdge/Documents/2014GazaConflictFullReport.pdf>

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- Συνθήκες Χάγης
- Συνθήκες Γενεύης και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα
- Καταστατικό ΔΠΔικ
- Καταστατικός ΧΗΕ
- ΣΠΚ

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <http://www.un.org/law/icc/>
- <http://www.militaryjustice.gr>
- <https://www.icrc.org>
- <http://www.icj-cij.org/homepage/index.php?lang=en>
- <http://www.ekekdaad.org>
- <http://www.un.org/en/index.html>
- <http://www.geetha.mil.gr/el>
- <http://www.iihl.org>
- <http://www.law.idf.il/14-en/Patzar.aspx>
- <http://mfa.gov.il/MFA/Pages/default.aspx>